

**ANALIZA U OBLASTI BORBE PROTIV
SEKSUALNOG NASILJA
I DRUGIH OBLIKA ZLOSTAVLJANJA
NA INTERNETU
DJECE U BOSNI I HERCEGOVINI**

Save the Children

Prof. dr Elmedin Muratbegović
Mr. Sandra Kobajica
Mr Srđan Vujović

decembar 2016.

Save the Children vjeruje da svako dijete zaslužuje budućnost. U zemljama sjeverozapadnog Balkana radimo svaki dan kako bismo za djecu osigurali zdrav početak života, priliku za učenje i zaštitu od nasilja. Kada se pojave krize i kada su djeca najranjivija, mi smo uvijek među prvima koji dođu pomoći i među posljednjima koji odlaze. Mi osiguravamo da se odgovori na specifične potrebe djece i da se njihov glas čuje. Postižemo dugotrajne rezultate za milione djece, uključujući onu djecu do koje je najteže doći. Dajemo sve od sebe za djecu - svaki dan i u vrijeme kriza – transformišući njihove živote i budućnost koja je pred nama.

© Save the Children 2016

Izdavač: Save the Children in North West Balkans

Autor: Prof.dr. Elmedin Muratbegović, Mr. Sandra Kobajica i Mr. Srđan Vujović

Recenzenti: Dr.sc. Muhamed Budimlić i dr. Sanja Radetić Lovrić

Vođa tima: Alen Zaimović

Lektura: Agencija Facilitate

Grafički dizajn: Ferida Abdagić

Štampa: Amos Graf Sarajevo

Tiraž: 100

Ova publikacija urađena je u okviru projekta „Spojeni i sigurni-prema virtualnom okruženju sigurnom za djecu“, čiju je realizaciju podržala Oak fondacija i Save the Children Norway.

Sva prava su zadržana. Sadržaj ove publikacije se može slobodno koristiti ili kopirati u nekomercijalne svrhe, uz obavezno navođenje izvora.

Zajedno možemo učiniti više. Šta misliš o našem radu?
reci-nam@savethechildren.org

**ANALIZA U OBLASTI BORBE PROTIV SEKSUALNOG NASILJA
I DRUGIH OBLIKA ZLOSTAVLJANJA NA INTERNETU
DJECE U BOSNI I HERCEGOVINI**

Autori:

Prof.dr. Elmedin Muratbegović

Mr. Sandra Kobajica

Mr. Srđan Vujović

Sarajevo, 2016.

„Najveći čovjek uvijek ostaje dijete“

J. W. Goethe

I. Sadržaj:

1. SAŽETAK.....	7
2. UVOD.....	8
3. METODOLOŠKI OKVIR.....	9
4. MEĐUNARODNI I NACIONALNI PRAVNI OKVIR ZA BORBU PROTIV SEKSUALNOG NASILJA NA INTERNETU I DRUGIH OBLIKA ZLOSTAVLJANJA DJECE.....	10
4.1. Međunarodni pravni okvir.....	10
4.2. Nacionalni pravni okvir.....	15
5. KLJUČNI AKTERI U OBLASTI BORBE PROTIV SEKSUALNOG NASILJA NA INTERNETU I DRUGIH OBLIKA ZLOSTAVLJANJA DJECE U BOSNI I HERCEGOVINI.....	21
5.1. Zakonodavna tijela i nadležni organi uprave na nivou Bosne i Hercegovine.....	21
5.2. Zakonodavna tijela i nadležni organi uprave na entitetskim i kantonalnim nivoima.....	24
5.3. Relevantne nezavisne institucije praćenja i izvještavanja.....	25
5.4. Međunarodne organizacije.....	26
5.5. Organizacije civilnog društva i privatnog sektora iz BiH.....	27
6. DRUŠTVENI ODGOVOR NA SEKSUALNO NASILJE I DRUGE OBLIKE ZLOSTAVLJANJA DJECE NA INTERNETU U BOSNI I HERCEGOVINI.....	30
6.1. Opća razmatranja.....	30
6.2. Zakonodavstvo.....	31
6.3. Institucionalni kapaciteti i saradnja.....	34
6.4. Prevencija.....	36
6.5. Podrška djeci žrtvama seksualnog nasilja.....	38
7. ZAKLJUČCI.....	39
8. PREPORUKE.....	41
8.1. Generalne preporuke.....	41
8.2. Za relevantna ministarstva obrazovanja/prosvjete u BiH.....	41
8.3. Za relevantna ministarstva pravde i pravosudne institucije u BiH.....	42
8.4. Za relevantna ministarstva unutrašnjih poslova u BiH.....	42
8.5. Za nevladine organizacije u BiH.....	42
9. IZVORI.....	43
9.1. Naučna i stručna literatura.....	43
9.2. Ostali izvori.....	43
9.3. Pravni akti.....	44
9.4. Posjećene internetske stranice.....	44
10. PRILOZI.....	45
Aneks 1 - Spisak institucija / organizacija s kojim je obavljen intervju.....	45
Aneks 2 – Intervju: Regulatorna agencija za komunikacije BiH (RAK).....	46
Aneks 3 – Intervju: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH.....	48
Aneks 4 – Intervju: Ministarstvo komunikacija i prometa BiH.....	48
Aneks 5 – Intervju: Ministarstvo pravde BiH.....	49
Aneks 6 – Intervju: Ministarstvo sigurnosti BiH (Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima).....	50
Aneks 7 – Intervju: Ministarstvo sigurnosti BiH (Sektor za organizirani kriminal).....	51
Aneks 8 – Intervju: Ombudsman za djecu Republike Srpske.....	53
Aneks 9 – Intervju: Federalna uprava policije (FUP FBiH).....	54
Aneks 10 – Intervju: Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke (FMON).....	55
Aneks 11 – Intervju: Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske.....	57
Aneks 12 – Intervju: Odjeljenje za obrazovanje Vlade Brčko distrikta BiH.....	58
Aneks 13 – Intervju: Federalno tužilaštvo FBiH.....	58
Aneks 14 – Intervju: Tužilaštvo Brčko distrikta BiH.....	60
Aneks 15 – Intervju: Udruženja građana „Nova generacija“.....	60
Aneks 16 – Intervju: Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS (MFS – EMMAUS).....	63
Aneks 17 – Intervju: Udruženja građana „Zdravo da ste“.....	64
Aneks 18 – Intervju: IT Girls.....	66
Aneks 19 – Intervju: Direkcija za koordinaciju policijskih tijela Bosne i Hercegovine – Sektor za međunarodnu operativnu policijsku saradnju.....	67
RECENZIJA I.....	69
RECENZIJA II.....	73

POPIS SKRAĆENICA U TEKSTU

AIDRS - Agencija za informaciono društvo Republike Srpske

AIPCE - Alijansa Nezavisnih Vijeća za štampu Europe (eng. Alliance of Independent Press Councils of Europe)

APC - Asocijacija za progresivne komunikacije (eng. Association for Progressive Communications)

BiH - Bosna i Hercegovina

B/H/S - Bosanski/Hercegovački/Srpski

Brčko distrikt BiH - Brčko distrikt Bosne i Hercegovine

CERT - Computer Emergency Response Team

CPRC - Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu (e. Criminal Policy Research Centre)

HNK/Ž - Hercegovačko-neretvanski kanton/županija

ZHK/Ž - Zapadnohercegovački kanton/županija

Europol - Evropska policijska služba

EU - Evropska unija

FBiH - Federacija Bosne i Hercegovine

IKT - Informaciono-komunikacijske tehnologije

Interpol - Međunarodna organizacija kriminalističkih policija

ISP - Internet servis provajderi

MFS-EMMAUS - Humanitarna organizacija Međunarodni forum solidarnosti –EMMAUS

MUP - Ministarstvo unutrašnjih poslova

NCB - Centralni nacionalni ured

OIB - Odjeljenje za informacionu bezbjednost

RAK BiH - Regulatorna agencija za komunikacije Bosne i Hercegovine

RS - Republika Srpska

SID - Komitet za obilježavanje Dana sigurnijeg interneta BiH (e. Safer Internet Day)

SIPA - Državna agencija za istrage i zaštitu Bosne i Hercegovine

STEM - Inicijativa na nauku, tehnologiju, inženjerstvo i matematiku (eng. Science, Technology, Engineering and Math)

UN - Ujedinjene nacije

UNICEF - Fond za djecu Ujedinjenih nacija

VE - Vijeće Evrope

I. SAŽETAK

S porastom dostupnosti interneta raste i broj djece koja dio svojih aktivnosti obavljaju u virtualnom prostoru. Pored mnogih prednosti koje im taj prostor omogućava, isti ih stavlja u svojevrstan rizik. Naime, seksualno nasilje na internetu i drugi oblici zlostavljanja djece, putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija (IKT), predstavljaju sve prisutniji oblik nasilja nad djecom u svijetu. Čini se da tehnološki razvoj pozitivno korelira s povećanjem broja djece žrtava krivičnih djela u kojima su se IKT koristile kao sredstvo izvršenja. Takva krivična djela podrazumijevaju svaki oblik seksualnog zlostavljanja i eksploatacije koji je počinjen korištenjem IKT-a.

Autori koji razmatraju uticaj IKT-a na društveni život definiraju mlade generacije kao informacijsko-tehnološke „Z generacije“, s fokusom na populaciju rođenih nakon 1995. godine. Otežavajuća okolnost, koja se može definirati kao veliki istraživački izazov, je i činjenica da se značajan dio populacije „starije“ od 1980. i dalje suočava s poteškoćama u praćenju novih tehnoloških trendova, pa tako i s postizanjem dijaloga sa „Z generacijom“. Upravo stoga, adekvatna zaštita djece od zlostavljanja putem IKT-a zavisi od planiranog sistematičnog i multidisciplinarnog pristupa problemu, spremnosti institucija da odgovore na problem, kao i njihovoj međusobnoj saradnji te kadrovskim i infrastrukturnim kapacitetima.

Djeca u Bosni i Hercegovini (BiH) nisu izuzeta iz spomenutog globalnog problema za kojeg nacionalne granice ne predstavljaju ograničenja. Uslijed nedostatka podataka o borbi protiv zlostavljanja djece na internetu u BiH, javila se potreba za izradom ove analize. Dokument se temelji na analizi sadržaja dokumenata (naučnih radova, istraživačkih izvještaja, i sl.) i provođenju intervjua s predstavnicima ključnih aktera u oblasti borbe protiv seksualnog iskorištavanja i nasilja na internetu i drugih oblika zlostavljanja djece. Naime, intervjui su obavljeni s predstavnicima 19 institucija, profesionalcima u vladinom i nevladinom sektoru. Za tu svrhu kreiran je poseban protokol za prikupljanje podataka.

Aktivnosti i mjere u oblasti borbe protiv seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece putem IKT-a na međunarodnom i regionalnom planu proizvele su pozitivno okruženje za razvoj kapaciteta institucija u BiH, poboljšanje pravnog okvira, jačanje aktivnosti na prevenciji, standarda zaštite za žrtve takvih krivičnih djela, te mehanizmima za međunarodnu saradnju. Direktiva 2011/93/EU Evropskog parlamenta i Vijeća, kao i Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja Vijeća Evrope, djeluju komplementarno osnažujući evropski okvir borbe protiv seksualnog zlostavljanja djece. Pravni instrumenti Ujedinjenih nacija (UN-a) osiguravaju globalnu dimenziju borbe protiv seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece putem IKT-a.

BiH je uspostavila pravni okvir kada su u pitanju krivična djela koja se odnose na seksualno iskorištavanje i seksualnu zloupotrebu djece, i zaštitu djece žrtava i svjedoka ovih krivičnih djela. Nakon prikazane uloge zakonodavnih tijela, koja su uspostavila pravni okvir, ključnu ulogu u primjeni tog okvira imaju određene međunarodne i nacionalne institucije za provedbu zakona, organizacije civilnog društva i privatne organizacije.

U cilju organiziranog preduzimanja planski osmišljenih aktivnosti, kreiran je Akcijski plan za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini (2014 – 2015). Akcijskim planom se definiraju tri strateška cilja koja tretiraju zakonodavstvo i reakciju na nasilje putem IKT-a, institucionalne kapacitete i prevenciju. Također, izrađen je Priručnik za monitoring i evaluaciju Akcijskog plana.

Vodeći se strukturom Akcijskog plana, nakon provedene analize u oblasti seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja djece na internetu, moguće je zaključiti sljedeće:

- a) postoje određeni nedostaci u pogledu krivičnopravnih odredbi, koje se ogledaju u neujednačenoj kaznenoj politici u BiH za krivična djela seksualnog nasilja nad djecom;
- b) preduzima se značajan broj preventivnih mjera u cilju sprečavanja iskorištavanja i zlostavljanja djece putem IKT-a, ali se izuzetno često ograničavaju na jačanje svijesti i nekonzistentnu edukaciju;
- c) institucionalni kapaciteti bh. agencija za provedbu zakona su i dalje nedovoljni da bi se mogla očekivati adekvatna reakcija na ovaj oblik kriminaliteta;
- d) pitanje žrtava seksualnog i drugih oblika nasilja na internetu je gotovo potpuno zapostavljeno, i ne izdvaja se od rada sa žrtvama drugih oblika kriminaliteta;
- e) tretman izvršitelja krivičnih djela seksualnog nasilja na internetu još uvijek je neotvorena tema.

2. UVOD

KLJUČNI NALAZI

- **Autori koji razmatraju uticaj IKT-a na društveni život definiraju mlade generacije kao informacijsko-tehnološke „Z generacije“, s fokusom na populaciju rođenih nakon 1995. godine.**
- **Značajan dio populacije „starije“ od 1980. i dalje se suočava s poteškoćama u praćenju novih tehnoloških trendova, pa tako i s postizanjem dijaloga sa „Z generacijom“.**
- **Razvoj IKT-a pozitivno korelira s povećanjem broja izvršenih krivičnih djela na štetu djece u kojima se kao sredstvo izvršenja koristi IKT.**
- **Aдекватna zaštita djece od zlostavljanja putem IKT-a zavisi od multidisciplinarno planiranog sistematičnog pristupa, spremnosti institucija da odgovore na problem, kao i njihovoj međusobnoj saradnji te kadrovskim i infrastrukturnim kapacitetima.**

Razvoj informacijsko-komunikacijskih tehnologija (IKT) jedna je od najvažnijih karakteristika XX i XXI vijeka. Za razvoj na ovom polju usko se veže promjena životnih stilova i navika građana, kao i druge promjene u njihovom socijalnom životu. Prema većini autora koji se bave ovim pitanjem, može se reći da već od 1980. godine postoji generacija koja se u svakodnevici susreće i služi IKT-om. Ipak, danas se posebna pažnja posvećuje generaciji čiji su sastavni dio života tehnološki uređaji, generaciji koja se rađa i odrasta u visokotehnološkom okruženju i time se često posmatra kao generacija zavisna o tehnologiji i internetu. To su generacije osoba rođenih nakon 1995. godine (ili, prema nekim autorima, nakon 2000. godine), a u stručnoj literaturi često su prepoznati pod nazivom „Z generacije“¹. Njihova starosna dob govori da se trenutno radi o djeci. Esencijalni dio njihovog života je internet, pa se i njihova komunikacija najčešće svodi na onu putem IKT-a. Generacije starije od 1980. manje se koriste savremenim tehnologijama, značajan broj članova ove populacije i dalje se suočava s poteškoćama u praćenju novih trendova, ali i postizanju zajedničkog dijaloga sa „Z generacijom“.

Tehnološki uređaji su široko i lako dostupni većini stanovništva. Također, broj djece koja koriste takve uređaje i internet raste svake godine. Tako postoji sve veća potreba i težnja, bez obzira na generacijske razlike, da se korištenje IKT-a učini što je moguće sigurnijim. Naime, poput situacija u realnom svijetu, i u virtualnom svijetu pojedinac može postati žrtva ili izvršitelj određenog društveno neprihvatljivog ponašanja. Upravo je razvoj IKT-a omogućio pojavu novih krivičnih djela na štetu djece, ali se i stari oblici kriminaliteta izvršavaju na savremene načine. Tako je iskorištavanje i nasilje nad djecom poprimilo vrlo različite oblike. Uz korištenje IKT-a ovi oblici se javljaju u vidu vrijeđanja, uznemiravanja, slanja prijetećih i uvredljivih poruka, lažnog predstavljanja, podsticanja na mržnju i nasilje i sl. Vrlo težak oblik su seksualna eksploatacija i seksualno nasilje nad djecom počinjeno, snimljeno ili podijeljeno uz korištenje IKT-a. Jedan od primjera s teškom posljedicom odnosi se na materijale dobivene eksploatacijom djece u pornografske svrhe. Djeca postaju žrtve seksualnog nasilja kroz samu proizvodnju materijala korištenih u pornografske svrhe koji uz pomoć savremenih informacijsko-komunikacijskih sredstava, na sistematski i organizirani način, bivaju dostupni široj publici. Svakim naknadnim prikazivanjem takvog materijala djeca bivaju reviktimizirana, emocionalno i fizički, što se negativno odražava na mogućnosti njihovog psihološkog oporavka i socijalizacije.

Zbog obima, fenomenologije i posljedica neprihvatljivog ponašanja u *cyber* prostoru, naučna i stručna javnost sve više raspravlja o ovoj pojavi. Tako je ova tema predmet međunarodnih konferencija u svijetu, ali i naučnih i stručnih konferencija u Bosni i Hercegovini (BiH). Takve okolnosti su uvjetovale razvoj politike suprotstavljanja fenomenu kriminaliteta putem IKT-a. Kako se o njemu raspravlja na globalnom nivou, značajan broj dokumenata u vezi s ovom oblasti donijet je na međunarodnom, ali i na nacionalnim nivoima država, pa tako i u BiH.

1

Za ovu generaciju u literaturi se još spominju imena: *iGeneration*, *Gen Tech*, *Gen Wii*, *Net Gen*, *Digital Natives* i *Plurals*.

Svrha ovog dokumenta je procjena postojeće strukture, mehanizama, nedostataka u sistemu i prepreka u provedbi strateških odrednica BiH u svrhu unapređenja međuresorne saradnje i saradnje među akterima u sferi zaštite djeteta i jačanja sistema za borbu protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja djece na internetu. Pri tome treba biti svjestan da su trendovi tehnološkog napretka takvi da, zbog brzine razvoja tehnologija i dešavanja u društvu, svaka rasprava i analiza na ovom polju može postati samo dio historije. Zbog toga je neophodna adekvatna reakcija relevantnih institucija, kako vladinih tako i nevladinih i privatnih. Jedino sinergija djelovanja u ovom pravcu može dati rezultat u suprotstavljanju iskorištavanju i zlostavljanju djece putem IKT-a. Adekvatno opremljene institucije s mandatom za djelovanje u ovoj oblasti, s odgovarajućim brojem i stručnošću osoblja, trebaju osigurati podršku profesionalcima na terenu i u konkretnim slučajevima.

3. METODOLOŠKI OKVIR

KLJUČNI NALAZ

- **Izrada ovog dokumenta temelji se na analizi sadržaja dokumenata (naučnih radova, istraživačkih izvještaja i sl.) i provođenju intervjua s predstavnicima ključnih aktera u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja na internetu i drugih oblika zlostavljanja djece u BiH.**

S ciljem bolje zaštite djece činilo se neophodnim provesti analizu u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja na internetu i drugih oblika zlostavljanja djece u BiH. To je izvršeno na sljedeći način:

- U skladu s metodologijom relevantnom za društvena i istraživanja politika, provedena je analiza sadržaja dostupnih dokumenata (izvještaja) s fokusom na provedbu Akcionog plana za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u BiH za period 2014. – 2015. i stanja u ovoj oblasti do ovog trenutka, te su identifikovane ključne aktivnosti provedene u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja na internetu i drugih oblika zlostavljanja djece u BiH. Da bi se realizirala ova aktivnost, istraživači su razvili evidencijski obrazac koji je omogućio efikasno prikupljanje podataka. Također, analizom sadržaja dokumenata identifikirani su ključni akteri u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja djece na internetu u BiH.
- Koristeći se metodom ispitivanja, tehnikom strukturiranog intervjuiranja, na navedenu temu razgovarano je s predstavnicima ključnih institucija / organizacija iz odnosne oblasti. U tu svrhu istraživači su razvili istraživački protokol sa setom pitanja relevantnih za konkretne institucije i organizacije. Naime, u cilju što preciznijih podataka o trenutnom stanju u oblasti borbe protiv zlostavljanja djece putem IKT-a, ovaj dokument je proširen sa nalazima iz 19 intervjua koji su provedeni sa profesionalcima u vladinom i nevladinom sektoru odnosno predstavnicima prethodno identifikovanih ključnih aktera koji su ranije bili nosioci aktivnosti u posljednjem Akcionom planu ali i drugih aktera koji su bili aktivni u ovoj oblasti do trenutka provođenja analize. Pitanja su posebno adresirana na specifične sagovornike (vidjeti poglavlje 10), uz vođenje računa o nadležnostima institucije u kojoj je respondent zaposlen, odnosno u čijoj domeni su neki od problema. Sam Protokol za provođenje intervjua je u velikoj mjeri pratio i realno očekivane aktivnosti koje je država BiH strateški planirala kroz svoje institucije na svim nivoima vlasti. Upravo stoga, i ovi intervjui se mogu smatrati vrlo korisnim instrumentom za analizu dosadašnjeg napretka BiH u kontekstu borbe protiv nasilja nad djecom putem IKT-a.

4. MEĐUNARODNI I NACIONALNI PRAVNI OKVIR ZA BORBU PROTIV SEKSUALNOG NASILJA NA INTERNETU I DRUGIH OBLIKA ZLOSTAVLJANJA DJECE

KLJUČNI NALAZI

- **Aktivnosti i mjere u oblasti borbe protiv seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe djece putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija na međunarodnom i regionalnom planu pružile su mogućnost za razvoj odgovarajućeg okruženja za razvoj domaćih institucionalnih kapaciteta, poboljšanje pravnog okvira, jačanje preventivnih aktivnosti, standarda zaštite žrtava takvih krivičnih djela, te mehanizama za međunarodnu saradnju.**
- **Direktiva 2011/93/EU Evropskog parlamenta i Vijeća, kao i Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja Vijeća Evrope, djeluju komplementarno kao osnažujući evropski okvir borbe protiv seksualnog zlostavljanja djece.**
- **Pravni instrumenti Ujedinjenih nacija osiguravaju globalnu dimenziju borbe protiv seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece putem IKT-a.**
- **BiH je uspostavila pravni okvir kada su u pitanju krivična djela koja se odnose na seksualno iskorištavanje i seksualnu zloupotrebu djece, kao i pravni okvir u odnosu na zaštitu djece žrtava i svjedoka ovih krivičnih djela.**
- **Pored vladinih institucija s mandatom u oblasti zaštite djece od seksualnog nasilja na internetu i drugih oblika zlostavljanja djece, u istom su djelatne i bh. organizacije civilnog društva, nezavisne institucije za zaštitu ljudskih prava, privatne organizacije, kao i međunarodne organizacije.**

4.1. Međunarodni pravni okvir

Seksualno nasilje na internetu i drugi oblici zlostavljanja djece predstavljaju jednu od najozbiljnijih prijetnji savremenom društvu. Zbog svojih etioloških i fenomenoloških specifičnosti, a naročito problematike vezane za otkrivanje njihovih počinitelja, ovakva kriminalna ponašanja poprimaju organizirani i transnacionalni karakter. Uzevši u obzir obim štetnih posljedica takvih radnji, koje primarno povređuju i / ili ugrožavaju djecu i njihov fizički i psihički razvoj, međunarodna zajednica brojnim instrumentima nastoji da ukaže na neophodnost pravovremenog prepoznavanja takvih problema, a naročito osiguranja adekvatne zaštite djece. Međunarodnim konvencijama i rezolucijama donesenim na nivou Vijeća Evrope (VE) i Ujedinjenih nacija (UN), te direktivama na nivou Evropske unije (EU), pozivaju se i pravno obavezuju države na uspostavljanje sveobuhvatnog zakonodavnog sistema s ciljem prevencije zloupotrebe i zlostavljanja djece, pravovremenog otkrivanja takvih ponašanja, progona njihovih izvršitelja, te preduzimanje svih potrebnih radnji na pružanju pomoći i podrške djeci žrtvama, kao i na podizanju svijesti građana o neprihvatljivosti bilo kakvog oblika zlostavljanja i iskorištavanja djeteta, uključujući ono izvršeno putem interneta. To obuhvata obavezu države da preduzme sve neophodne zakonodavne, administrativne, socijalne i obrazovne mjere, eksteritorijalnost ili prekogranično procesuiranje i osuđivanje počinitelja, kao i adekvatnu i konkretnu definiciju kriminalnih aktivnosti putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija koje povređuju djecu (seksualno zlostavljanje djece, vrbovanje, nagovaranje i podsticanje djece na štetne aktivnosti), najbolji interes djece, transparentne informacije o rizicima korištenja informacijsko-komunikacijskih tehnologija i sredstvima zaštite protiv iskorištavanja.²

2 Save the Children, Eksploatacija djece na internetu - Regionalni izvještaj, Sarajevo: Save the Children, 2013.

4.1.1. Pravni standardi Evropske unije

Najznačajniji pravni propis EU:

- Direktiva 2011/92/EU Evropskog parlamenta i Vijeća o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječije pornografije;

Direktiva 2011/92/EU Evropskog parlamenta i Vijeća o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječije pornografije te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2004/68/PUP osigurava da države članice primjenjuju iste pravne standarde u pogledu sprečavanja krivičnih djela seksualnog zlostavljanja djece, uklanjanja sadržaja povezanih s takvim krivičnim djelima te zaštite žrtava. Njenim donošenjem utvrđen je krivičnopravni okvir za kriminalizaciju seksualnog zlostavljanja djece putem IKT-a na evropskom nivou i to prvenstveno s ciljem otklanjanja nedostataka iz prethodno donesene Okvirne odluke Vijeća, primarno uzrokovanih razvojem informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Direktivom su unaprijeđeni različiti krivični i procesni aspekti borbe protiv seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece koji su, između ostalog, uključivali preciznije definiranje seksualnog zlostavljanja djece putem IKT-a, pooštavanje kaznenog okvira, kriminalizaciju posjedovanja i pribavljanja materijala koji prikazuju seksualno zlostavljanje djece u virtualnom svijetu, ali i tzv. *groominga* (zavođenja) te odredbi koji se odnose na uklanjanje i / ili blokiranje web stranica koje sadrže takve materijale.³ Direktiva ima dodatnu vrijednost koja se sastoji u ojačavanju standarda iz Konvencija VE o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe (u daljnjem tekstu: Lanzarote konvencija). Naime, Direktiva poboljšava harmonizaciju odredbi iz Lanzarote konvencije između država članica EU, a gdje je to moguće postavlja i strožije standarde i obaveze. Lanzarote konvencija i dalje ostaje najbitniji instrument koji se primjenjuje i u zemljama članicama EU, kao i u zemljama nečlanicama, pri čemu osigurava nadzor i standarde zaštite izvan EU i VE.⁴ Kao rezultat takvog međudjelovanja, proizlazi i efikasnija borba protiv seksualnog zlostavljanja djece, ujednačenim pravnim okvirom i mjerama.

Iako su progresivna inkriminacija krivičnih djela te pooštavanje krivičnopravnih sankcija od ključne važnosti za borbu protiv seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece putem IKT-a, na evropskom nivou značajna pažnja se posvećuje i nekrivičnim mjerama. Prije svega, riječ je o regulacijama u oblastima elektronskog poslovanja⁵ i audiovizualnih medijskih servisa,⁶ ali i osiguranju sigurnog internetskog okruženja za djecu kroz programe podizanja svijesti⁷ i samoregulatorne inicijative IT sektora⁸ finansirane od strane EU.⁹

³ Jeney, P. Combatting child sexual abuse online, European Parliament's Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, 2015.

⁴ *Ibid.*

⁵ Direktiva 2000/31/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 8. juna 2000. godine o određenim pravnim aspektima usluga informacijskog društva na unutrašnjem tržištu, posebno elektronskog poslovanja (Direktiva o elektronskom poslovanju).

⁶ Direktiva 2010/13/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 10. marta 2010. godine o koordinaciji određenih odredbi utvrđenih zakonima i drugim propisima država članica o pružanju audiovizualnih medijskih usluga (Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama).

⁷ Kao što su Evropska strategija za bolji internet za djecu (Evropska komisija, COM(2012) 196 final), Digitalna agenda 2010-2020 za Evropu kao prva od sedam ključnih inicijativa predviđenih programom Strategije Evropa 2020 s ciljem omogućavanja ekonomiji i građanima Evropske unije ostvarenje maksimuma korištenjem informacijsko-komunikacijskih tehnologija, te Program sigurnog interneta usvojen Odlukom 1351/2008/EC Evropskog parlamenta i Vijeća od 16. decembra 2008. godine.

⁸ Poput Koalicije za stvaranje interneta boljim mjestom za djecu, nastale na dobrovoljnoj osnovi od strane IT kompanija kao odgovor na rastuće izazove kojima su u Evropi izložena djeca na internetu (v. više u: Hadžović 2014).

⁹ Jeney, P., 2015.

4.1.2. Pravni standardi Vijeća Evrope

Najznačajniji pravni propisi VE:

- Konvencija o kibernetičkom kriminalu;
- Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja;
- Rezolucija 1307(2002) Parlamentarne skupštine VE o seksualnom iskorištavanju djece;
- Rezolucija 1099(1996) Parlamentarne skupštine VE o seksualnom iskorištavanju djece;
- Preporuka Komiteta ministara VE (2001) 16 o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja;¹⁰

Konvencija o kibernetičkom kriminalu (u daljnjem tekstu: Konvencija o kibernetičkom kriminalu) po prvi put regulirala je probleme povezane s korištenjem i prenosom informacija i podataka preko informacijskih i telekomunikacijskih sistema dovodeći ih na taj način u vezu sa zlostavljanjem djece na internetu.¹¹ Zahvaljujući njoj, dotadašnji međunarodni pravni okvir dopunjen je konkretnijim materijalnim i procesnim normama usmjerenim ka suzbijanju i sprečavanju kriminalnih aktivnosti povezanih sa zloupotrebama kompjuterskih sistema, mreža i podataka kao temelja IKT-a. U članu 9.1 Konvencije o kibernetičkom kriminalu navedeno je kako sljedeće aktivnosti moraju biti utvrđene kao krivična djela i, shodno tome, sankcionirana prema domaćem zakonu:

- proizvodnja dječije pornografije¹²s namjerom distribucije putem kompjuterskog sistema;
- nuđenje ili stavljanje na raspolaganje dječije pornografije putem kompjuterskog sistema;
- distribucija ili prenos dječije pornografije putem kompjuterskog sistema;
- nabavka dječije pornografije putem kompjuterskog sistema za sebe ili neko drugo lice;
- posjedovanje dječije pornografije u kompjuterskom sistemu ili na mediju za pohranjivanje podataka.

Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe (u daljnjem tekstu: Lanzarote konvencija) proizašla je iz potrebe da se u fokus borbe protiv svih oblika seksualne zloupotrebe djece postave preventivni, zaštitni i krivični aspekti i uspostavi specifičan monitoring mehanizam nad njenom implementacijom.¹³

Kao sveobuhvatan pravni dokument, Konvencija zahtijeva da države članice:

- ustanove mjere prevencije svakog oblika nasilja nad djecom,
- provode mjere podizanja svijesti građana o neprihvatljivosti svakog ponašanja koje ima za cilj seksualno iskorištavanje i zloupotrebu djece,
- uvedu niz mjera za zaštitu i podršku žrtvama nasilja,
- informiraju javnost a posebno djecu o pravima koja imaju i opasnostima koje mogu dovesti do njihove povrede po tom osnovu,
- ustanove vođenje evidencije o počiniteljima ovih dijela.¹⁴

Lanzarote konvencija u okviru člana 3. definira dijete kao svaku osobu mlađu od 18 godina starosti. Isto tako, definira i žrtvu kao svako dijete podvrgnuto seksualnom iskorištavanju i seksualnoj zloupotrebi. U članovima od 18. do 23. jasno uređuje pojmove koji se odnose na seksualno iskorištavanje i seksualnu zloupotrebu djece, te određuje krivična djela koja se odnose na dječiju prostituciju (član 19) i dječiju pornografiju povezanu s korištenjem IKT-a, dodajući postojećoj listi i krivično djelo svjesnog ostvarivanja pristupa dječijoj pornografiji putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija (član 20 (1)).

Poglavlje 2. Lanzarote konvencija propisuje preventivne mjere koje su dužne preduzeti

¹⁰ Preporuke služe kao neobavezujuće smjernice o provedbi konvencija; dakle, one ne zahtijevaju potpisivanje i ratifikaciju od strane zemalja članica (v. više u: Save the Children, 2013).

¹¹ Save the Children, 2013.

¹² Konvencija o kibernetičkom kriminalu u članu 9.2 pod dječijom pornografijom podrazumijeva pornografski materijal koji vizualno prikazuje: maloljetnu osobu koje učestvuje u seksualno eksplicitnom činu, osobu koja učestvuje u seksualno eksplicitnom činu, a po čijem se izgledu može zaključiti da je maloljetnik, te realistične prikaze koji predstavljaju maloljetnu osobu koja učestvuje u seksualno eksplicitnom činu. Bitno je naglasiti da termin maloljetnik u članu 9.3 označava svaku osobu mlađu od 18 godina. Minimum starosne dobi koje države mogu postaviti iznosi 16 godina.

¹³ Bajramović, M, Zaštita djece od seksualnog nasilja i iskorištavanja, Udruženje „Zdravo da ste“, Banja Luka, 2014.

¹⁴ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj: 38/13.

njene zemlje potpisnice. Između ostalog, ističe kako države članice trebaju da vode računa o tome da pristup zanimanjima koja imaju neposredni kontakt s djecom nemaju kandidati koji su osuđivani za djela seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece (član 5), da su djeca u osnovnom i srednjoškolskom obrazovanju informirana o rizicima od seksualnog zlostavljanja i eksploatacije, kao i o dostupnim sredstvima zaštite (član 6), zatim da osiguraju da osobe za koje postoji rizik da bi mogla počinuti bilo koje krivično djelo utvrđeno u skladu s ovom konvencijom mogu imati pristup, kad je to prikladno, programima i mjerama za sprečavanje rizika od činenja ovih krivičnih djela (član 7). Lanzarote konvencija predviđa mjere za unapređenje i podizanje svijesti opće javnosti o fenomenu seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece i preventivnim mjerama koje se mogu preduzimati (član 8), te podstiče privatni sektor na aktivno učešće, naročito kompanije koje pružaju informacijske i / ili komunikacijske usluge, te sektor turizma i saobraćaja, bankarstva i finansija, u kreiranju i provođenju specijaliziranih politika za borbu protiv seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece, i na usvajanje samoregulatornih normi, te medije (član 9). U skladu s Lanzarote konvencijom, države se obavezuju na osiguranje zaštitnih mjera i pružanje pomoći žrtvama (poglavlje VI), te svakoj osobi zaduženoj za brigu o njima. Ona predviđa i unapređenje postupaka istrage, krivičnog gonjenja i proceduralnog prava (poglavlje VII) kako bi se osiguralo vođenje postupaka u najboljem interesu i poštujući prava djeteta. Na kraju, po pitanju zaštite i prevencije, Lanzarote konvencija uvodi i evidenciju, odnosno kreiranje baze podataka o osuđenim počiniteljima seksualnih delikata te ističe mogućnosti i nacionalne i međunarodne saradnje u borbi protiv seksualne zloupotrebe i zlostavljanja djece.

Rezolucija I307(2002) Parlamentarne skupštine VE o seksualnom iskorištavanju djece poziva države članice da se posebno, preko odgovarajućih organa, pobrinu za problem sve intenzivnijeg seksualnog zlostavljanja djece od strane osoba od posebnog povjerenja, kao što su roditelji, staratelji, nastavnici, policija ili, pak, svećenstvo.¹⁵ Konačno, poziva i podstiče građane da prijave seksualno zlostavljanje djece i podržava koncept službi besplatne telefonske pomoći i finansijske pomoći organizacijama civilnog društva koje djeluju u ovoj oblasti, dajući prednost onima koje svoje djelovanje usmjeravaju na sigurniji internet.¹⁶

Rezolucija I099(1996) Parlamentarne skupštine VE o seksualnom iskorištavanju djece poziva države članice da ujedine svoje napore i svoje resurse u borbi protiv dječije prostitucije, trgovine i pornografije, na pojačanu međunarodnu saradnju, te provođenje kampanje za djecu i roditelje, kao i potrebu pružanja obrazovne i psihološke pomoći za djecu koja su žrtve seksualnog iskorištavanja.¹⁷ Između ostalog, ovaj dokument podstiče članice da bez odlaganja pooštire kaznene mjere na nacionalnom nivou i svojim krivičnim zakonodavstvom inkriminiraju sljedeća djela:

- posjedovanje pornografskog materijala kao što su videozapisi, dokumenti ili fotografije koje uključuju djecu;
- proizvodnja, transport i distribucija pornografskog materijala kojim se pokazuju maloljetnici;
- snimanje i emitiranje pornografskih slika maloljetnika.

Također, od država članica se zahtijeva da u nacionalna zakonodavstva uvedu načelo po kojem maloljetnik mlađi od 15 godina ne može dati svoju saglasnost na seksualne odnose s odraslom osobom. Ujedno, Skupština potencira na preduzimanju konkretnih mjera kako bi se minimizirao seksualno motivirani turizam.¹⁸

Preporuka Komiteta ministara VE (2001)16 o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja poziva na planiranje i provođenje mjera, politike i prakse u borbi protiv seksualnog iskorištavanja, promoviranje saradnje o raznim aspektima seksualnog iskorištavanja djece na nacionalnom i međunarodnom nivou, eliminiranje dječije pornografije, dječije prostitucije i trgovine

¹⁵ Ombudsman za djecu Republike Srpske, Poseban izvještaj „Djeca imaju pravo na zaštitu od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja“, Banja Luka, 2010.

¹⁶ Save the Children, 2013.

¹⁷ Ombudsman za djecu Republike Srpske, 2010.

¹⁸ Institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Zloupotreba djece putem interneta - Istraživanje Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Podgorica, 2013.

djecom s ili bez djetetove saglasnosti, i promocija dobrobiti i najboljeg interesa djeteta.¹⁹ U ostvarenju postavljenih ciljeva naročito se preporučuje bliska saradnja između pružatelja usluga interneta i relevantnih državnih institucija u identifikaciji seksualnog iskorištavanja, interveniranja na sve modalitete zlostavljanja putem savremenih tehnologija, a koji bi mogli rezultirati seksualnim iskorištavanjem djece.²⁰

4.1.3. Pravni standardi Ujedinjenih nacija

Najznačajniji pravni propisi UN-a:

- Konvencija o pravima djeteta;
- Fakultativni protokoli uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i pornografiji te o zabrani učešća djece u oružanim sukobima;
- Konvencija protiv transnacionalnog organiziranog kriminala;
- Protokol o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, koji dopunjava Konvenciju protiv transnacionalnog organiziranog kriminala;
- Smjernice o pravosuđu u stvarima koje uključuju djecu žrtve i svjedoke krivičnih djela.

Konvencija o pravima djeteta kao najvažniji međunarodni izvor u svrhu zaštite djece utvrđuje opće standarde zaštite i sadrži posebne odredbe o dječijim pravima koje naglašavaju obaveze institucija vlasti svake države potpisnice na poštivanje njenih odredbi.²¹ U tom smislu ističe obavezu država da preduzmu odgovarajuće zakonske, administrativne, socijalne i obrazovne mjere za zaštitu djeteta od najrazličitijih oblika protupravnih ponašanja od fizičkog ili mentalnog nasilja, povrede ili zlostavljanja, zanemarivanja ili nemarnog postupka (član 19), ekonomskog iskorištavanja (član 32), protuzakonite upotrebe opojnih droga i psihoaktivnih supstanci (član 33), do otimanja, prodaje i trgovine djecom u bilo koje svrhe (član 35). Član 34. Konvencije o pravima djeteta posebno je značajan za predmet ove analize jer obavezuje države članice da zaštite dijete od svih oblika seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe. U tom cilju, države članice preduzimaju sve odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mjere za sprečavanje:

- navođenja ili prisiljavanja djeteta da učestvuje u nezakonitim seksualnim aktivnostima,
- eksploatacije djece u prostituciji ili drugim nezakonitim seksualnim radnjama,
- eksploatacije djece u pornografskim predstavama i časopisima.

Ukazujući na pravo na slobodu izražavanja djece i njihovo učestvovanje u odlukama koje se odnose na njih, pravo na traženje i primanje informacija, pristup medijima, pravo na obrazovanje i pravo na odmor, Konvencija o pravima djeteta ukazala je na značaj koji različiti segmenti IKT-a mogu imati u unapređenju djetetove društvene, duhovne i moralne dobrobiti i fizičkog i mentalnog zdravlja. Iako je primarna uloga i odgovornost u osiguravanju poštovanja, promocije i zaštite navedenih dječijih prava na zemljama potpisnicama, Konvencija o pravima djeteta i dodatni pravni instrumenti prepoznali su značaj i ulogu i drugih aktera po pitanju ove odgovornosti, poput roditelja, civilnog društva, privatnog sektora pružatelja usluga interneta i preduzeća.

Fakultativni protokoli uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i pornografiji te o zabrani učešća djece u oružanim sukobima zabranjuju trgovinu djecom, dječiju prostituciju i dječiju pornografiju, ali i uključivanje djece u oružane sukobe i obaveznu regrutaciju u oružane snage. Podsjećajući na Međunarodnu konferenciju o borbi protiv seksualnog zlostavljanja djece putem IKT-a iz 1999. godine i naročito na njene zaključke koji pozivaju svjetsku zajednicu na inkriminiranje proizvodnje, distribucije, izvoza, prenošenja, uvoza, svjesnog posjedovanja i reklamiranja takvih materijala te naglašavajući značaj saradnje i partnerstva između vlada i internetske industrije, Protokol proširuju koncept zaštite djece od svih oblika seksualnih zloupotreba shodno kontinuumu razvoja u informacijsko-komunikacijskom sektoru, zahvaljujući kojem je došlo do znatno lakšeg pristupa pornografiji putem interneta.

¹⁹ Ombudsman za djecu Republike Srpske, 2010.

²⁰ Save the Children, 2013.

²¹ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj: 38/13.

4.2. Nacionalni pravni okvir

Jedan od preduvjeta adekvatne zaštite djece od seksualnog iskorištavanja putem IKT-a svakako je efikasan međunarodni i nacionalni pravni okvir. Međunarodni dokumenti koje je ratificirala BiH dio su pravnog sistema ove države i samim tim dio Ustava BiH, Ustava FBiH i Ustava RS-a, te dio Statuta Brčko distrikta BiH. Pored ustava, različiti zakoni i podzakonski akti zahtijevaju od organa vlasti da osiguraju adekvatnu zaštitu prava i interesa djeteta na svim nivoima. Stoga će, za potrebe ovog dijela, biti izvršena pravna analiza relevantnih odredbi nacionalnog pravnog okvira iz oblasti zaštite dječijih prava, s posebnim naglaskom na zaštitu djece od različitih oblika iskorištavanja i zloupotreba putem IKT-a.

Ustav BiH garantira, između ostalog, osiguranje najvišeg nivoa međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda. Uživanje prava i sloboda, predviđenih ovim ustavom ili međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I Ustava, osigurano je svim osobama u BiH, bez diskriminacije po bilo kom osnovu kao što je spol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost s nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status.

Ustav FBiH²² sadrži katalog prava kojim je normirana pravna zaštita ljudskih / dječijih prava. Međunarodni ugovori i drugi sporazumi koji su na snazi u BiH i FBiH, te opća pravila međunarodnog prava, predstavljaju integralni dio zakonodavstva FBiH. U slučaju nesaglasnosti međunarodnog ugovora, odnosno sporazuma i zakonodavstva, preovladava međunarodni ugovor, odnosno sporazum.²³ Ustavi deset kantona u FBiH garantiraju provođenje svih građanskih prava i sloboda propisanih u Ustavu BiH i Ustavu FBiH.

Ustav RS-a²⁴ u članu 44. I navodi jednu veoma značajnu garanciju, da dijete uživa posebnu zaštitu i da roditelji imaju pravo i dužnost da se staraju o podizanju i odgoju svoje djece. Maloljetnici o kojima se roditelji ne staraju, kao i osobe koje nisu u mogućnosti da se same staraju o sebi i zaštiti svojih prava i interesa, imaju posebnu zaštitu.

Distrikt Brčko BiH proglašen je 18.3.2000. godine, a njegov najviši pravni akt je Statut²⁵ koji propisuje da svako ima pravo uživati prava i slobode garantirane Ustavom BiH i njenim zakonima, posebno Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi.

BiH je uspostavila pravni okvir kada su u pitanju krivična djela koja se odnose na seksualno iskorištavanje i seksualnu zloupotrebu djece, i zaštitu djece žrtava i svjedoka ovih krivičnih djela. U skladu s političko-administrativnim ustrojem BiH, četiri krivična zakona inkriminiraju radnje seksualnog nasilja nad djecom: Krivični zakon BiH,²⁶ Krivični zakon FBiH,²⁷ Krivični zakon RS-a²⁸ i Krivični zakon Brčko distrikta BiH.²⁹ Kad je u pitanju procesuiranje izvršitelja ovih krivičnih djela, ono se vrši po entitetima.

Krivični zakon BiH (član 1.11), Krivični zakon FBiH (član 2.9) i Krivični zakon Brčko distrikta BiH (član 2.11) pod „djetetom“ podrazumijevaju svaku osobu mlađu od 14 godina.³⁰ Status maloljetnika osoba ima do navršениh 18 godina starosti, nakon kojih postaje punoljetna. Krivični zakon RS-a ne daje definiciju djeteta, odnosno maloljetnika, osim što u članu 64. utvrđuje da se prema maloljetniku, koji u vrijeme izvršenja krivičnog djela nije navršio 14 godina (dijete), ne mogu primijeniti krivične sankcije. Pored toga, u članu 69. istog zakona, utvrđujući krivične sankcije prema maloljetnicima, pravi razliku u starosti maloljetnika i to klasificira one od 14 do 16 godina starosti „mlađim maloljetnicima“ i one od 16 do 18 godina starosti „starijim maloljetnicima“.

22 „Službene novine Federacije BiH“, broj: 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 18/03, 63/03, 20/04, 33/04, 71/05.

23 Bajramović, M., Pravna analiza usklađenosti nacionalnog zakonodavstva sa Konvencijom o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe (Lanzarote konvencija), Banja Luka i Tuzla: Organizacija „Zdravo da ste“ i Udruženje „Zemlja djece“ Tuzla, 2013.

24 „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 21/92, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 31/02, 31/03, 98/03, 115/05.

25 „Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, broj: 1/00, 24/05.

26 „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj: 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15.

27 „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, broj: 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11.

28 „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12, 67/13.

29 „Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, broj: 33/13.

30 Bajramović, M. 2013.

Krivično procesno zakonodavstvo u BiH generalno ne definiše pojam djeteta, ali određuje dobnu granicu krivične odgovornosti. Krivična odgovornost maloljetnika postoji ukoliko je isti u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršio 14 godina starosti. Zakon o krivičnom postupku BiH,³¹ entitetskim³² i Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta BiH³³ propisuju da će se krivični postupak obustaviti i o tome obavijestiti organ starateljstva ako se u toku postupka utvrdi da maloljetnik, u vrijeme izvršenja krivičnog djela, nije navršio 14 godina. Zakoni o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH, RS-a i Brčko distrikta BiH³⁴ u članu 2. I pod pojmom „djeteta“ obuhvataju svaku osobu koja nije navršila 18 godina života. Prema Konvenciji o pravima djeteta, te Lanzarote konvenciji, djetetom se smatra svaka osoba mlađa od 18 godina starosti. S obzirom na činjenicu da su sukcesijom, odnosno ratifikacijom, ovi dokumenti postali integralni dio bh. krivičnog zakonodavstva, jasan disparitet koji postoji po ovom pitanju predstavlja značajan problem u praksi organa formalne socijalne kontrole.

Krivični zakon BiH, u glavi XVII „Krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom“, propisuje određena krivična djela čija obilježja obuhvataju seksualnu zloupotrebu djece, odnosno u kojima se kao oštećeni pojavljuju osobe mlađe od 18 godina starosti.³⁵ Riječ je o zasnivanju ropskog odnosa i prevoza osoba u ropskom odnosu, međunarodnoj trgovini ljudima te međunarodnom navođenju na prostituciju. Kvalifikacijska okolnost kod ovih krivičnih djela odnosi se na zloupotrebu i eksploataciju djeteta i / ili maloljetnika, te kao takva za sobom povlači oštrije krivičnopravne sankcije. Za navedena krivična djela izvršena je harmonizacija s međunarodnim standardima u ovoj oblasti, u pogledu inkriminacije trgovine ljudima i otežavajućih okolnosti prilikom utvrđivanja kazne za ovo krivično djelo.

S obzirom na činjenicu da seksualno zlostavljanje djece i maloljetnika putem IKT-a, naročito interneta, kao takvo predstavlja globalnu kriminalnu aktivnost, uzevši u obzir težinu i ozbiljnost posljedica koje pogađaju žrtvu, krivičnim zakonima entiteta i Brčko distrikta BiH u glavama „Krivična djela protiv spolnog integriteta i morala“ i „Krivična djela protiv braka i porodice“, propisana su sljedeće krivična djela:

- navođenje na prostituciju;³⁶
- trgovina maloljetnim osobama³⁷ i trgovina ljudima;³⁸
- iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije³⁹ i iskorištavanje djece i maloljetnih osoba za pornografiju;⁴⁰
- proizvodnja, posjedovanje i prikazivanje dječije pornografije;⁴¹
- upoznavanje djeteta s pornografijom.⁴²

Treba napomenuti da su Krivični zakon FBiH, Krivični zakon RS-a i Krivični zakon Brčko distrikta BiH posljednjim izmjenama i dopunama uskladili svoje odredbe s Krivičnim zakonom BiH i međunarodnim standardima koji se odnose na krivično djelo trgovine ljudima, odnosno trgovine maloljetnim osobama kako je utvrđeno Krivičnim zakonom RS-a. Zakonima je, također, utvrđena krivična odgovornost osoba koje koriste usluge žrtava trgovine ljudima, s tim da je Krivični zakon RS-a otišao korak dalje i predvidio krivičnu odgovornost i osobe koja omogućiti drugom korištenje seksualnih usluga i drugih vidova eksploatacije maloljetnika, ukoliko je bio je svjestan da je riječ o žrtvi trgovine ljudima.

31 „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj: 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13.

32 „Službene novine Federacije BiH“, broj: 35/03, 37/03, 56/03; i „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 100/09.

33 „Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, broj: 33/13).

34 „Službene novine Federacije BiH“, broj: 7/14; „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 13/10, 61/13; „Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, broj: 2/10.

35 Bajramović, M. 2014.

36 Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, član 210.4; Krivični zakon Republike Srpske, član 198; Krivični zakon Brčko distrikta BiH, član 207.

37 Krivični zakon Republike Srpske, član 198b.

38 Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, broj: 46/16), član 210a; Krivični zakon Brčko distrikta BiH, član 207a.

39 Krivični zakon Federacije BiH, član 211. i Krivični zakon Brčko distrikta BiH, član 208.

40 Krivični zakon Republike Srpske, član 199.1.

41 Krivični zakon Republike Srpske, član 200.

42 Krivični zakon Federacije BiH, član 212; Krivični zakon Brčko distrikta BiH, član 209.

Krivični zakon RS-a je 2010. godine usklađen s Lanzarote konvencijom i drugim međunarodnim standardima u ovoj oblasti. Tako je njime propisano da osoba koja zloupotrijebi dijete ili maloljetnu osobu za izradu slika, audiovizualnog materijala ili drugih predmeta pornografskog sadržaja, ili dijete i maloljetnu osobu zloupotrijebi za pornografsku predstavu, čini krivično djelo iz člana 199. I „Iskorištavanje djece i maloljetnih osoba za pornografiju”. Predmeti i sredstva, koja su nastala ili su bila namijenjena i upotrijebljena za počinjenje ovih krivičnih djela, bit će oduzeti. Također, u zakonskom opisu krivičnog djela iz člana 200. „Proizvodnja, prikazivanje i posjedovanje dječije pornografije”, proširena je radnja izvršenja na način da je pored proizvodnje i prikazivanja dječije pornografije, inkriminirana i radnja posjedovanja dječije pornografije. Osim toga, navedenim izmjenama su pooštrene i krivične sankcije za ovo krivično djelo, kao npr. uvođenjem kvalificiranog oblika djela, ukoliko je učinjeno prema osobi mlađoj od 16 godina, te ukoliko je isto izvršeno preko sredstava javnog informiranja ili interneta. U smislu ove odredbe pod dječijom pornografijom se podrazumijeva pornografski materijal koji vizualno prikazuje dijete ili maloljetnu osobu koja je učesnik evidentnog seksualnog ponašanja, i realistične slike koje prikazuju dijete ili maloljetnu osobu koja učestvuje u evidentnom seksualnom ponašanju.

Krivična djela, koja se odnose na dječiju pornografiju u krivičnom zakonodavstvu FBiH i Brčko distrikta BiH, definirana su kroz biće krivičnog djela „Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije”, odnosno krivičnog djela „Upoznavanje djeteta s pornografijom”. Bitne odrednice radnje počinjenja iskorištavanja djeteta ili maloljetnika radi pornografije, u smislu odredbi Zakona, uključuju snimanje djeteta ili maloljetnika s ciljem izrade fotografija, audiovizualnog materijala ili drugih predmeta pornografskog sadržaja, odnosno posjedovanje, uvoženje, prodaju, rasparčavanje ili prikazivanje takvog materijala, ili navođenje osobe na učestvovanje u pornografskoj predstavi. S druge strane, karakteristike djela upoznavanje djeteta s pornografijom sastoje se u radnji činjenja prodaje djetetu ili prikazivanja, javnog izlaganja ili na drugi način omogućavanja pristupačnim spisa, slika, audiovizualnih i drugih predmeta pornografskog sadržaja ili prikazivanja pornografske predstave. Prema Zakonu, pronađeni predmeti oduzet će se. Također je bitno napomenuti da je Lanzarote konvencija u članu 23. zemljama potpisnicama nametnula obavezu preduzimanja odgovarajućih zakonodavnih i drugih mjera kako bi zakonom propisali kao krivično djelo akt vrbovanje djece u seksualne svrhe, uključujući i prijedloge odrasle osobe upućene maloljetniku putem savremenih IKT-a da se sretne s maloljetnikom s namjerom da počinji akt seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe, kao i popratno materijalno djelovanje koje vodi do takvog sastanka.⁴³ Međutim, takvi oblici seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe djece još uvijek nisu prepoznati u krivičnom zakonodavstvu u BiH.⁴⁴

Kada je riječ o zastarijevanju krivičnog gonjenja u slučajevima seksualnog nasilja nad djecom, RS se nalazi na korak ispred FBiH i Brčko distrikta BiH u kojima još uvijek važi pravilo subjektivnog roka zastare koji počinje teći od dana kada je krivično djelo počinjeno. Također, rok zastare se određuje prema propisanoj kazni za pojedino krivično djelo.

Posljednjim izmjenama i dopunama Krivičnog zakona RS-a iz 2013. godine usaglašene su odredbe zastare s relevantnim međunarodnim dokumentima, na način da zastarijevanje za krivična djela protiv spolnog integriteta, braka i porodice, učinjena na štetu osoba mlađih od 18 godina, počinje teći od dana punoljetstva oštećenog.⁴⁵ Neusklađenost krivičnog zakonodavstva u ovom pogledu se izuzetno štetno odražava na djecu žrtve, prvenstveno u različitom tretiranju unutar jedne zemlje, što zasigurno ne omogućava zadovoljenje osnovnih odrednica krivične pravde.

Izuzev generalne i specijalne prevencije, omogućavanja zaštite i satisfakcije žrtvi u FBiH i Brčko distriktu BiH, svrha krivičnopravnih sankcija u RS-u dodatno ističe razvijanje i učvršćivanje društvene odgovornosti, izražavanjem društvene osude za krivično djelo i neophodnosti poštivanja zakona. Počiniteljima krivičnih djela iskorištavanja i zlostavljanja djece i maloljetnika, prema važećem krivičnom

⁴³ Naime, riječ je o tzv. groomingu.

⁴⁴ Krivičnim zakonom BiH, članom 187. propisano je krivično djelo „Međunarodno vrbovanje radi prostitucije” kojim je utvrđeno da će se svako ko vrbuje, namamljuje ili navodi drugog na pružanje seksualnih usluga radi zarade u nekoj državi, izuzimajući državu u kojoj ta osoba ima prebivalište ili čiji je državljanin, kazniti kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. Kvalifikatorna okolnost postoji u situacijama kada je ono učinjeno prema djetetu ili maloljetniku, pa zakonodavac propisuje da će se počinitelj takvog djela kazniti kaznom zatvora od jedne do deset godina.

⁴⁵ Krivični zakon Republike Srpske, član 112.7.

zakonodavstvu mogu se izreći sve krivičnopravne sankcije osim odgojnih mjera. Također, u posljednjim su izmjenama i dopunama Krivičnog zakona RS-a iz 2013. godine postojeće sigurnosne mjere proširene, temeljem čega su ispoštovana osnovna načela iz Lanzarote konvencije. Riječ je o zabrani približavanja i komunikacije s određenom osobom (član 62a), obaveznom psihosocijalnom tretmanu (član 62b) i udaljavanju iz zajedničkog domaćinstva (član 62v). Uvođenjem mjere psihosocijalnog tretmana zakonodavac je pružio mogućnost izricanja sankcije prema počiniteljima seksualnih delikata, bez obzira na njihovu uračunljivost, što je, naprimjer, slučaj u FBiH. Zabrana približavanja i komunikacije i udaljavanje iz zajedničkog doma u RS-u, te mjera zabrane vršenja poziva, djelatnosti ili dužnosti u FBiH i Brčko distriktu BiH izuzetno su korisne mjere u pružanju zaštite i sigurnosti djetetu žrtvi, ali i njegove adekvatnije rehabilitacije i izbjegavanja dodatnog traumatiziranja zbog potencijalnih kontakata s nasilnikom.

Kada je u pitanju krivično procesno zakonodavstvo, procesuiranje izvršitelja krivičnih djela protiv spolne slobode i morala vrši se temeljem državnog zakona, zakonima o krivičnom postupku entiteta i distrikta, koji suštinski ovu materiju reguliraju na identičan način propisujući poseban obzir prema određenim kategorijama djece i maloljetnika u krivičnom postupku.⁴⁶ Radi se o maloljetnim osobama oštećenim krivičnim djelima iz oblasti seksualnih delikata. Krivičnim procesnim zakonima u BiH propisana je obaveza prijavljivanja krivičnih djela od strane građana, ali i dužnost službene i odgovorne osobe u svim organima vlasti na svim nivoima vlasti, javnim preduzećima i ustanovama, pri čemu su u takvim okolnostima osobe dužne preduzeti mjere da bi se sačuvali tragovi krivičnog djela, predmeti na kojima je ili pomoću kojih je učinjeno krivično djelo i drugi dokazi o njima, i obavijestiti ovlaštenu službenu osobu ili tužilaštvo bez odlaganja. Na osnovu ove odredbe, zdravstveni radnici, nastavnici, odgajatelji, roditelji, staratelji, usvojitelji i druge osobe koje su ovlaštene ili dužne da pružaju zaštitu i pomoć maloljetnim osobama, da vrše nadzor, odgajanje maloljetnika, a koji saznaju ili ocijene da postoji sumnja da je maloljetna osoba žrtva seksualnog, fizičkog ili nekog drugog zlostavljanja, dužne su o toj sumnji odmah obavijestiti ovlaštenu službenu osobu ili tužioca. U ovom slučaju dovoljan preduvjet prijavljivanja je postojanje sumnje da je maloljetna osoba žrtva seksualnog, fizičkog ili nekog drugog zlostavljanja. U bh. praksi primjetan je manji pomak u kontekstu prijavljivanja slučajeva nasilja nad djecom. Naime, zahvaljujući razvijenim smjernicama za postupanje u slučaju nasilja nad djecom i provedenim obukama, profesionalci su stekli određena znanja i vještine o prepoznavanju djece žrtava društveno neprihvatljivih ponašanja, ali i o obavezama prijavljivanja i procedurama u vezi s tim.

Kada je riječ o radnjama dokazivanja koje preduzimaju istražni subjekti u krivičnom postupku radi dokazivanja postojanja krivičnog djela i otkrivanja njegovog počinitelja, Zakoni o krivičnom postupku u BiH, između ostalog, nalažu pretresanja pokretnih stvari⁴⁷, koje se primjenjuje uvijek kada se radi o otkrivanju krivičnih djela u vezi s informacijskim i komunikacijskim sredstvima. Samim tim, nadležnim istražnim organima dozvoljeno je pretresanje kompjuterskih sistema, uređaja za pohranjivanje kompjuterskih i elektronskih podataka, kao i mobilnih telefonskih aparata, prilikom čega su osobe koje se njima koriste dužne omogućiti pristup uređajima, a ako je to potrebno i da predaju medij na kojem su pohranjeni elektronski podaci, te da pruže potrebna obavještenja za upotrebu tih uređaja.

Druga radnja dokazivanja postojanja krivičnog djela u vezi sa savremenim komunikacijskim tehnologijama je naredba operateru telekomunikacija,⁴⁸ prema kojem, ako postoje osnove sumnje da je neka osoba počinila krivično djelo, sud može na osnovu prijedloga tužioca ili na prijedlog ovlaštenih službenih osoba koje su dobile odobrenje od tužioca narediti da operater telekomunikacija, ili druga pravna osoba koje vrši pružanje telekomunikacijskih usluga, dostavi podatke o korištenju telekomunikacijskih usluga te osobe, ako bi takvi podaci mogli da budu dokaz u krivičnom postupku ili da posluže za prikupljanje informacija koje mogu da budu od koristi u krivičnom postupku. U hitnim slučajevima zakon daje tužiocu pravo da može da naredi dostavu podataka od operatera, a dobiveni

⁴⁶ Bajramović, M. 2013.

⁴⁷ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj: 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13, član 51.2; „Službene novine Federacije BiH“, broj: 35/03, 37/03, 56/03, član 65.2; „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 100/09, član 115.2; „Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, broj: 33/13, član 51.2.

⁴⁸ Zakon o krivičnom postupku BiH, član 72a; Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH, član 86a; Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, član 137; Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta BiH, član 72a.

podaci će se zapečatiti dok ne bude izdata sudska naredba. Operateri telekomunikacija, ili druga pravna osoba koja pruža telekomunikacijske usluge, dužni su da nadležnim organima omoguće provedbu potrebnih radnji dokazivanja.

Pored navedenih radnji dokazivanja protiv osobe za koju postoje osnove sumnje da je sama ili zajedno s drugim osobama učestvovala ili učestvuje u izvršenju krivičnog djela za koja se, prema krivičnom zakonu, može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna, mogu se odrediti i posebne istražne radnje, ako se na drugi način ne mogu pribaviti dokazi ili bi njihovo pribavljanje bilo povezano s nesrazmjernim teškoćama. Posebne istražne radnje između ostalih obuhvataju: nadzor i tehničko snimanje telekomunikacija, pristup kompjuterskim sistemima i kompjutersko sravnjenje podataka.

Posebnim odredbama procesnih zakona regulirana su i pitanja obazrivog saslušanja maloljetnika kao oštećenog krivičnim djelom, izbjegavanja mnogostrukih saslušanja maloljetnog oštećenog, prvenstveno s ciljem sprečavanja sekundarne viktimizacije, zaštita privatnosti maloljetnika kao oštećenog u toku glavnog pretresa i dr.

Kao značajan primjer nastojanja da se djeca što efikasnije zaštite od svih oblika nasilja, a samim tim i zloupotreba putem IKT-a u BiH, značajno je spomenuti i donošenje nekoliko strateških dokumenata, poput „Strategije za borbu protiv nasilja nad djecom u BiH“, „Akcijskog plana za djecu BiH“ i „Akcijskog plana za poboljšanje sistema za zaštitu od dječije pornografije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe djece putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija u BiH“.

„Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom 2007–2010. godina“ najvažniji je planski dokument kojim je izražena državna politika prema djeci u oblasti suzbijanja nasilja, i to s osnovnim ciljem da se metodološki ujednačeno i kontinuirano prate pojave nasilja nad djecom te pravovremeno uoče problemi i donesu adekvatne preporuke nadležnim institucijama za djelovanje s ciljem poboljšanja zaštite djece od nasilja. Njene oblasti djelovanja protežu se na borbu protiv nasilja nad djecom, zaštitu djece žrtava nasilja i prevenciju nasilja nad djecom u zdravstvenom sektoru, obrazovnom sistemu, policijskim službama, socijalnom sektoru, pravosudnim organima, državnim službama ili odjelima na lokalnom nivou i nevladinom sektoru („Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom 2007–2010 godina“, 2007). Kako bi se uspostavio multidisciplinarni i održiv sistem za prijavljivanje i evidentiranje slučajeva nasilja nad djecom, adekvatan i održiv sistem podrške, finansiranja i prikupljanja podataka, kako bi se unaprijedila prevencija, zaštita djece žrtava nasilja te uspostavilo sigurno okruženje u kojem će biti ostvareno pravo svakog djeteta da bude zaštićeno od svih oblika nasilja, usvojena je revidirana državna Strategija za borbu protiv nasilja nad djecom za period od 2012. do 2015. godine. Ova Strategija obrazovana je po uzoru na prethodnu, i predstavlja pojednostavljeni strateški dokument za plansku obradu identificiranih problema koji će predložiti strateške mjere za poboljšanje zaštite djece u oblasti prevencije i kaznene politike prema počiniteljima nasilja nad djecom u BiH. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH 2013. godine je, u saradnji s UNICEF-om, publiciralo Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u BiH. One se zasnivaju na sadržaju i obavezama propisanim u Strategiji za borbu protiv nasilja nad djecom u BiH (2012–2015), i čine njen sastavni dio. Smjernicama su precizno preporučeni neki segmenti rada i tretiranja djece žrtava nasilja kroz općeprihvaćenu definiciju nasilja, preporučene profesionalne i standarde nadležnih javnih tijela i drugih institucija formalne socijalne kontrole na svim nivoima vlasti u BiH.

Da bi Konvencija o pravima djeteta bila primijenjena, a Milenijski razvojni ciljevi Ujedinjenih nacija ispunjeni, Vijeće ministara BiH usvojilo je „Akcijski plan za djecu BiH za period 2002–2010. godine“. Akcijski plan za djecu BiH, te Inicijalni izvještaj o nasilju nad djecom u BiH, predstavljaju neke od najvećih doprinosa Vijeća za djecu osnovanog u okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH s osnovnim ciljem jačanja položaja djece i zaštite njihovih prava. Akcijski plan za djecu BiH (2002–2010) ukazao je na određene oblasti od posebne važnosti za jačanje položaja djece u BiH, kao i na prioritete za zaštitu djece: ekonomski razvoj, pravosuđe i reformu zakona, djecu u dodiru sa zakonom, zdravlje, obrazovanje, socijalnu zaštitu, zaštitu djece od mina te druge vidove zaštite.⁴⁹ Ciljevi predviđeni

49 „Službeni glasnik BiH“, broj: 63/15.

Akcijskim planom i državnom Strategijom, zbog različitih ekonomsko-političkih poteškoća, nisu u cijelosti realizirani, pa je radi definiranja prioriternih ciljeva i mjera koje je neophodno preduzeti u periodu 2011–2014. godine, kako bi se osigurala jednaka pravna zaštita djeca usklađivanjem zakona i prakse u BiH, u skladu s Konvencijom o pravima djeteta, odnosno stvorili što povoljniji uvjeti za život djece i porodice, njihovo zdravo psihofizičko odrastanje, uključivanje u društvo i participaciju u odlučivanju, Vijeće ministara BiH usvojilo je revidirani Akcijski plan za djecu BiH za period 2011–2014. godine, a zatim i Akcijski plan za djecu BiH za period 2015–2018. godine. Osnove za izradu trećeg Akcijskog plana posebno su utvrđene preporuke Komiteta za prava djeteta, te aktivnosti u kojima su postignuti najlošiji rezultati u provedbi mjera prethodnog akcijskog plana. Pored navedenog, uzeti su u obzir dokumenti relevantnih UN-ovih i evropskih međunarodnih tijela, koji se odnose na zaštitu prava djeteta i njihovih porodica. Uzimajući u obzir fragmentirani administrativni sistem, ovaj Akcijski plan, kao i prethodni, zagovara multidisciplinarni pristup i uključivanje svih potencijala društva u razvijanje dobro promišljene akcije kojom bi se unaprijedili uvjeti življenja u interesu razvoja djeteta, što je preduvjet jačanja položaja djeteta u BiH. Međutim, niti jedan od spomenutih akcijskih planova ne bavi se pitanjem stvaranja sigurnog internetskog okruženja za djecu.⁵⁰

Vijeće ministara BiH usvojilo je 2009. godine Akcijski plan za poboljšanje sistema zaštite u području dječije pornografije i drugih formi seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH za period 2010–2012. Njegov osnovni cilj sastojao se u uspostavljanju neophodnih mehanizama i razvijanja svijesti u vezi sa sigurnim korištenjem interneta i potrebe za zaštitom djece i maloljetnika od rizika koji su povezani s korištenjem istog, koji uključuju, ali nisu isključivo ograničeni na seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece putem IKT-a. Akcijskim planom predviđeno je pet strateških ciljeva: prevencija, harmonizacija, izmjena i dopuna zakonodavnog okvira, jačanje institucionalnih kapaciteta, saradnja s pružateljima usluga interneta i pružanje podrške žrtvama nasilja. Uporedo s opisivanjem planiranih aktivnosti, određene su i nadležne državne institucije s ulogom nositelja planiranih aktivnosti. U septembru 2013. godine objavljena je Evaluacija provedenih aktivnosti u periodu 2010–2012. godina iz Akcijskog plana, a s ciljem revidiranja sistema zaštite u području dječije pornografije i ostalih oblika seksualne zloupotrebe i iskorištavanja djece putem IKT-a u BiH. Evaluacija sadrži presjek ispunjenih i neispunjenih ciljeva iz Akcijskog plana. Neki od njenih zaključaka tiču se što bržeg stvaranja odgovarajućeg zakonodavnog okvira koji će omogućiti krivično gonjenje počinitelja i njihovo sankcioniranje, kao i pružanje pomoći i zaštite žrtava i svjedoka. Zbog same prirode takvih krivičnih djela, konspirativnosti, organiziranosti i transnacionalnosti, u procesu njihovog otkrivanja potrebno je zahtijevati uspostavljanje prekogranične saradnje, koja se mora odvijati u skladu s konvencijama, protokolima i ugovorima o saradnji, koje je potpisala i ratificirala BiH.

S ciljem prevazilaženja praktičnih slabosti iz prethodnog Akcijskog plana, Vijeće ministara BiH 2014. godine usvojilo je novi Akcijski plan za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH za period 2014–2015. godine (u daljnjem tekstu: Akcijski plan). Akcijski plan kreiran je paralelno sa Strategijom suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini (2013–2015). Kroz tri osnovne oblasti, zakonodavstvo, institucionalni kapaciteti i saradnja, te prevencija, dati sistem mjera i aktivnosti ima za cilj uspostavljanje efikasnog mehanizma zaštite djece od pornografije i seksualnog iskorištavanja putem savremenih tehnologija, a koje su nadležne institucije u BiH dužne provesti do kraja 2015. godine. Akcijski plan, također, definira prihvatanje izmjena i dopuna i harmonizaciju relevantnih podzakonskih akata, kao i jačanje institucionalnih kapaciteta i saradnju s međunarodnim institucijama, pružateljima internetskih usluga, školama i drugim relevantnim subjektima.⁵¹ U dijelu 6. dokumenta (Društveni odgovor na seksualno nasilje na internetu i druge oblike zlostavljanja djece u Bosni i Hercegovini) detaljno su opisane realizirane aktivnosti iz Akcijskog plana.

⁵⁰ U posljednjem poglavlju Analize ukazano je na aktivnosti koje je potrebno preduzeti kako bi se proizvele kvalitetne i provedive mjere u tom kontekstu.
⁵¹ U dokumentu pod nazivom Priručnik za monitoring i evaluaciju Akcijskog plana za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini (2014–2015), predviđeni su jasni mehanizmi monitoringa i evaluacije uspješnosti njegove realizacije, a koji uključuju posebne planove za monitoring tri strateške oblasti te matricu vremenskog slijeda implementacije strateških aktivnosti. Pored institucija javne vlasti, u implementaciju strateških aktivnosti uključene su i organizacije civilnog društva koje aktivno djeluju u ovom području.

5. KLJUČNI AKTERI U OBLASTI BORBE PROTIV SEKSUALNOG NASILJA NA INTERNETU I DRUGIH OBLIKA ZLOSTAVLJANJA DJECE U BOSNI I HERCEGOVINI

KLJUČNI NALAZI

- **Međunarodne i nacionalne institucije za provedbe zakona imaju ključnu ulogu u sprečavanju i suzbijanju seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece, kako u stvarnom tako i u virtualnom okruženju.**
- **Bliska saradnja međunarodnih i nacionalnih organizacija civilnog društva, vladinih institucija i IT sektora nužna su pretpostavka uspješne borbe protiv svih oblika seksualnog nasilja na internetu i drugih oblika zlostavljanja djece u BiH.**

Pravno-političke obaveze i zakonodavstvo jedne države, iako čine temelje pravnog poretka, ne mogu postići očekivane promjene u društvu bez adekvatnih mehanizama koji bi primjenjivali pravne propise pružajući pomoć i podršku žrtvama zlostavljanja i iskorištavanja, a naročito djeci. Agencije za provedbu zakona odgovorne su da osiguraju dosljednu i efikasnu primjenu zakona i izvođenje počinitelja pred lice pravde. Oni, dakle, imaju ključnu ulogu u sprečavanju i suzbijanju seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece u virtualnom / stvarnom okruženju. Centri za socijalni rad odgovorni su za promoviranje i zaštitu najboljih interesa djece koja su doživjela zlostavljanje. Međutim, ova dva podsistema ponekad ne funkcioniraju na najadekvatniji način. Iz tog proizlazi i izazov u kreiranju strateških pristupa koji su i efikasni u postizanju krivičnog progona počinitelja, uz istovremeno osiguranje najboljeg interesa i zaštite djece.

U nastavku se nalazi pregled najvažnijih državnih, entitetskih i kantonalnih institucija i agencija, kao i međunarodnih organizacija i organizacija civilnog društva koje imaju ključne uloge u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja na internetu i drugih oblika zlostavljanja djece u BiH.

5.1. Zakonodavna tijela i nadležni organi uprave na nivou Bosne i Hercegovine

Parlamentarna skupština BiH – kao najviši zakonodavni organ BiH donosi zakone, ratificira sporazume, konvencije i međunarodne ugovore. Unutar Parlamentarne skupštine BiH obrazovana je Zajednička komisija za ljudska prava koja, kao stalno radno tijelo, razmatra: pitanja koja se odnose na ostvarivanje ljudskih prava i osnovnih sloboda zagwarantiranih Ustavom BiH i zakonodavstvom BiH, od državnih organa, javnih institucija i organizacija koje obavljaju javna ovlaštenja, u slučajevima koje iznesu ombudsmani, građani i entiteti, te o tome obavještava Predstavnički dom i Dom naroda; razvoj i probleme u realizaciji i zaštiti ljudskih prava i sloboda, te mjere za njihovu efikasniju zaštitu; pitanja u vezi s ostvarivanjem prava mladih – posebno unapređenja prava mladih u BiH; prijedloge dokumenata i izvještaja institucija BiH koji se odnose i na pitanja mladih, te druga pitanja iz oblasti ljudskih prava / prava djeteta.

Vijeće ministara BiH – najviši organ izvršne vlasti BiH kojem se podnose prijedlozi zakona i drugih izvršnih i upravnih akata, a koji usvaja izvršne odluke, planove, strategije, odobrava istraživanja i druge izvršne aktivnosti u svrhu provedbi međunarodnih obaveza i zakona BiH. Sastoji se od devet resornih ministarstava koja obavljaju upravne i stručne poslove iz nadležnosti BiH. Ministarstva su zadužena za izvršavanje zakona i drugih propisa, pripremu prijedloga zakona i drugih akata, praćenje i provedbe, izvršenje mjera s ciljem provedbe propisa koji su na snazi i u vezi s tim izradu određenih državnih planova, programa, strategija, projekata, istraživanja i svih drugih aktivnosti u skladu s Ustavom BiH i zakonima BiH.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH – nadležno je za praćenje i provedbu međunarodnih konvencija i drugih dokumenata iz oblasti ljudskih prava i osnovnih sloboda, promoviranje i zaštita ličnih i kolektivnih ljudskih prava i sloboda, koordinacija i priprema izvještaja nadležnim domaćim organima i institucijama, i međunarodnim institucijama i organizacijama o provedbi obaveza iz međunarodnih konvencija i međunarodnih dokumenata, kreiranje i provedbu aktivnosti na ispunjavanju obaveza BiH u pogledu prijema u evroatlantske integracije, a posebno u vezi s primjenom Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i njenim protokolima, praćenje, izrada i distribuiranje informacija o standardima, ostvarenjima i aktivnostima u oblastima ljudskih prava, provedba Aneksa VI i VII Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH, kao i praćenje i nadzor provedbe tih aneksa i druge aktivnosti. Unutar Ministarstva je 2002. godine osnovano Vijeće za djecu, s ciljem da prati implementaciju Državnog akcijskog plana za djecu za period 2002–2010. godina. Od svog osnivanja, Vijeće za djecu je djelovalo u pravcu omogućavanja bliskog monitoringa dječijih prava širom BiH i kreiranja relevantnih politika s ciljem prevazilaženja izazova s kojim se suočavaju djeca širom zemlje.

Ministarstvo pravde BiH – nadležno je za administrativne funkcije vezane za pravosudne organe na državnom nivou, pružanje pomoći u međunarodnoj i međuentitetskoj pravosudnoj saradnji, izradu odgovarajućih zakona i propisa, osiguravanje da zakonodavstvo BiH i njegova provedba na svim nivoima budu u skladu s obavezama BiH koje proizlaze iz međunarodnih sporazuma, saradnju s Ministarstvom vanjskih poslova i entitetima na izradi međunarodnih bilateralnih i multilateralnih sporazuma, organizaciju sudova, zatvorskog sistema, ekstradiciju, itd.

Ministarstvo vanjskih poslova BiH – nadležno je za provedbu utvrđene politike BiH i rad na razvoju međunarodnih odnosa u skladu sa stajalištima i smjernicama Predsjedništva BiH, predlaganje za utvrđivanja stajališta o pitanjima od interesa za vanjskopolitičke aktivnosti i međunarodni položaj BiH, zastupanje BiH u diplomatskim odnosima prema drugim državama i međunarodnim organizacijama ali i praćenje stanja i razvoja takvih odnosa. Ovom Ministarstvu podnose se zahtjevi za izdavanje viza i ostvarivanja pomoći u vezi s boravkom i zaštitom prava i interesima državljana BiH na stalnom i privremenom boravku u inostranstvu i domaćih pravnih osoba u inostranstvu i drugim aktivnostima koje su vezane za međunarodne odnose.

Ministarstvo civilnih poslova BiH – nadležno je za poslove državljanstva, upis i evidenciju građana, zaštitu osobnih podataka, prijavljivanje prebivališta i boravišta, osobne isprave, putne isprave i sl. Koordinira aktivnosti, usklađivanje planova entitetskih tijela vlasti i definiranje strategija na međunarodnom planu u oblastima zdravstva i socijalne zaštite, penzija, nauke i školstva, rada i zapošljavanja, kulture i sporta, geodetskih, geoloških i meteoroloških poslova.

Ministarstvo sigurnosti BiH – između ostalog, nadležno je za zaštitu djece stranih državljana, koja su u pratnji roditelja ili bez pratnje ilegalno ušla u BiH, za djecu koja traže azil, za djecu žrtve trgovine ljudima i za djecu povratnike po sporazumu o readmisiji samo do granice BiH i za djecu strance koji se vraćaju po sporazumu o readmisiji. Odsjek za borbu protiv trgovine, koji djeluje unutar Sektora za međunarodnu saradnju i evropske integracije, koordinira aktivnosti vladinih institucija, međunarodnih organizacija i nevladinih organizacija u borbi protiv trgovine ljudima. Sektor za imigraciju i Sektor za azil zaduženi su za planiranje i provedbu politike u oblasti imigracije i azila u BiH, statusa, kretanja i boravka stranaca, prihvata, smještaja i podršku stranih žrtava trgovine ljudima i tražitelja azila, a posebno na zaštitu djece.

Ministarstvo komunikacija i prometa BiH – nadležno je za politiku i reguliranje zajedničkih i međunarodnih komunikacijskih uređaja, međunarodni i međuentitetski promet i infrastrukturu, pripremanje ugovora, sporazuma i drugih akata iz oblasti međunarodnih i međuentitetskih komunikacija i prometa, odnose s međunarodnim organizacijama iz oblasti međunarodnih i međuentitetskih komunikacija i prometa, pripremu i izradu strateških i planskih

dokumenata iz oblasti međunarodnih i međuentitetskih komunikacija, prometa, infrastrukture i informacijskih tehnologija, poslove kontrole neometanog transporta u međunarodnom transportu te civilno zrakoplovstvo i nadzor zračnog prometa.

Direkcija za koordinaciju policijskih tijela BiH – kao profesionalna policijska agencija nadležna je za komunikaciju, saradnju i koordinaciju između policijskih tijela BiH, s odgovarajućim organima u BiH u vezi s pitanjima policijskih poslova međunarodnog karaktera ili od međunarodnog značaja, ili u vezi s pitanjima koja su u nadležnosti Suda BiH, komunikaciju i saradnju s odgovarajućim stranim i međunarodnim organima u vezi s pitanjima policijskih poslova od međunarodnog značaja ili zajedničkog interesa i druge poslove. U skladu s odredbama domaćeg zakonodavstva i osnovnom članstva u Međunarodnoj organizaciji kriminalističke policije – Interpol, obavezama iz Strateškog sporazuma o saradnji s Uredom Evropske policije – Europol (2007), te u Inicijativi saradnje u Jugoistočnoj Evropi – SECI Centar, Direkcija ostvaruje međunarodnu operativnu policijsku saradnju.

Agencija za istrage i zaštitu BiH (SIPA) – je upravna organizacija s operativnom samostalnošću osnovana u okviru Ministarstva sigurnosti BiH radi obavljanja policijskih poslova. SIPA ima obavezu sprečavanja, otkrivanja i istraživanja krivičnih djela iz nadležnosti Suda BiH, posebno krijumčarenja ljudi, krivičnih djela u vezi s trgovinom ljudima, objedinjavanja evidencija o trgovcima ljudima, žrtvama trgovine i seksualnih delikata, pomoći žrtvama, preventivne aktivnosti, saradnju s nevladinim i vladinim sektorom, organiziranje obuke istražitelja SIPA-e u vezi s načinom rada iz oblasti borbe protiv trgovine ljudima.

Granična policija BiH – upravna je organizacija u okviru Ministarstva sigurnosti BiH osnovana radi obavljanja policijskih poslova u okviru nadzora granice i kontrole saobraćaja na graničnim prijelazima, te svih policijskih poslova vezanih za krivična djela koja se gone po službenoj dužnosti. U nadležnosti Centralnog istražnog ureda je, u čijem sastavu je Odjeljenje za istrage, borba protiv trgovine ljudima, kao i rad na sprečavanju nasilja nad djecom, u formi preduzimanja mjera i aktivnosti sprečavanja trgovine djecom. U okviru linije rada borbe protiv trgovine ljudima, istražitelji Granične policije vode posebnu evidenciju i primjenjuju posebne mjere kada su u pitanju djeca kao žrtve trgovine, odnosno kada je u pitanju krijumčarenje djece.

Tužilaštvo BiH – uspostavljeno je kao institucija s posebnom nadležnošću za postupanje pred Sudom BiH u krivičnim djelima propisanim nadležnim Zakonima s ingerencijom na nivou BiH. Kao *sui generis* institucija, nadležna je za procesuiranje osoba osumnjičenih i optuženih za najteža krivična djela, uključujući organizirani kriminal i ratne zločine.

Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH – nezavisna institucija osnovana 2004. godine, s osnovnim mandatom uspostavljanja i očuvanja nezavisnog, efikasnog i odgovornog pravosuđa u BiH. Njegove nadležnosti odnose se na imenovanje sudija, tužilaca i stručnih saradnika i njihovo stručno usavršavanje, predlaganje godišnjih budžeta za sudove i tužilaštva, pravosudnu upravu i nadzor, koordinaciju i nadzor nad korištenjem informacijske tehnologije u sudovima i tužilaštvima, davanje mišljenja o nacrtima zakona, propisa i važnim pitanjima koja mogu uticati na pravosuđe, provedbu i koordinaciju reformskih aktivnosti u pravosudnom sektoru BiH.

Brčko distrikt BiH – kao kondominij dva entiteta, ali pod direktnim suverenitetom BiH, ima svoju policiju koja obezbjeđuje sigurnu i bezbjednu sredinu svim osobama u Distriktu i djeluje poštujući međunarodno priznata ljudska prava i osnovne slobode predviđene Ustavom BiH, Javno tužilaštvo s nadležnošću na područje Distrikta, te institucije koje se bave zaštitom djece, Centar za socijalni rad i sl. Bitno je napomenuti da pripadnici policije Distrikta, u sklopu Odsjeka za organizirani kriminalitet i droge, kao i Odsjeka za krim-obavještajnu podršku i terorizam, preduzimaju radnje vezane za materijal dobiven eksploatacijom djece u pornografske svrhe.

Regulatorna agencija za komunikacije (RAK) – nezavisna je bh. institucija koja djeluje temeljem Zakona o komunikacijama BiH, a u skladu s općim načelima objektivnosti, transparentnosti i nediskriminacije. U njenoj nadležnosti su kreiranje i promoviranje pravila u sektorima emitiranja i telekomunikacija, licenciranje operatera u sektorima emitiranja i telekomunikacija, planiranje, upravljanje i dodjeljivanje frekvencijskog spektra. RAK posebnu pažnju posvećuje zaštiti komunikacijskih prava djece i maloljetnika. Slijedeći regulatorne prakse u Evropi, RAK je preuzeo zadaću unapređenja medijske pismenosti i podizanja svijesti o odgovornom i sigurnom korištenju svih medijskih usluga, saradujući s nadležnim državnim institucijama, međunarodnim organizacijama i organizacijama civilnog društva. Samim tim, RAK kontinuirano vrši monitoring televizijskih sadržaja s ciljem otklanjanja onih koji bi mogli negativno uticati na populaciju djece i maloljetnika, štiteći njihov integritet i prava. Ipak, vrlo je važno istaknuti da RAK, kao i regulatori u EU, nije nadležan da regulira sadržaj koji je dostupan na internetu. U takvim slučajevima praksa je da samoregulatorna tijela djeluju u tom pravcu. Primjer toga u BiH je samoregulatorno tijelo „Vijeće za štampu“, koje je i punopravni član Alijanse nezavisnih vijeća za štampu Evrope (AIPCE).

5.2. Zakonodavna tijela i nadležni organi uprave na entitetskim i kantonalnim nivoima

Entitetski parlamenti – su zakonodavni organi u strukturi vlasti entiteta koji obavljaju normativne, kontrolne, regulatorne i izborne funkcije iz svoje nadležnosti. Parlamentarne komisije za ravnopravnost spolova u FBiH i Odbor jednakih mogućnosti Narodne skupštine Republike Srpske utvrđuju i prate provedbu politike ravnopravnosti i zaštite ljudskih prava te imaju sličnu nadležnost kao i Zajednička komisija Parlamentarne skupštine BiH.

Vlade entiteta i kantona – kao organi izvršne vlasti provode politiku entiteta i kantona, izvršavaju zakone, druge propise i opće akte.

Centar za edukaciju sudija i tužilaca FBiH, Centar za edukaciju sudija i javnih tužilaca RS-a i Pravosudna komisija Brčko distrikta BiH – doprinose stalnom stručnom osposobljavanju i usavršavanju sudija i tužilaca iz oblasti ljudskih / dječijih prava i njihove zaštite.

Ministarstva pravde FBiH i RS-a – vrše upravne, stručne i druge poslove koji se odnose na ostvarivanje nadležnosti entiteta, a naročito njihovih pravosudnih institucija i uprave. Imaju važnu ulogu u oblasti zaštite djece.

Ministarstvo rada i socijalne politike FBiH / Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS-a – u nadležnosti imaju pitanja socijalne politike, rada i zapošljavanja, penzijskog i invalidskog osiguranja, zdravlja, zdravstvene zaštite i socijalne zaštite. Centri za socijalni rad koji djeluju unutar ministarstava imaju najznačajniju ulogu po pitanju zaštite djece i osoba u stanju socijalne potrebe od bilo kojeg oblika zloupotrebe, ali i ustanova socijalne i dječije zaštite koje se uglavnom koriste za smještaj, zaštitu i resocijalizaciju žrtva trgovine ljudima, posebno djece.

Ministarstva unutrašnjih poslova FBiH i RS-a, tužilaštva i sudovi FBiH i RS-a – ministarstva unutrašnjih poslova i tužilaštva entiteta i kantona imaju istu nadležnost kada je u pitanju sprečavanje i otkrivanje krivičnih djela međunarodnog i organiziranog karaktera, te zaštita djece od bilo kojeg oblika nasilja, npr. prostitucije vezane za trgovinu ljudima, pornografije, dječije prostitucije i drugi oblici iskorištavanja djece. Bitno je spomenuti djelovanje Odjeljenja za sprečavanje visokotehnološkog kriminaliteta pri Upravi kriminalističke policije Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske koje ima nadležnost nad čitavom teritorijom Republike Srpske, dok u Federaciji BiH slično odjeljenje još uvijek nije formirano.

Ministarstvo obrazovanja i nauke FBiH / Ministarstvo prosvjete i kulture

RS-a – vrše upravne i druge stručne poslove iz oblasti obrazovanja, nauke i kulture, kao što su koordinacija planiranja i aktivnosti u oblasti predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja, pedagoških standarda i prostornih normativa, i odgoja, nostrifikacije i ekvivalencije svjedočanstava i diploma, stručnog obrazovanja i usavršavanja nastavnog osoblja, implementacije Bolonjskog procesa; naučnoistraživačkog rada, đачkog i studentskog standarda; razvoja naučnoistraživačke djelatnosti i investicijskih tehnologija i kadrova, koordiniranja u ostvarivanju prava djece i mladih u oblasti obrazovanja i nauke i druge poslove utvrđene zakonom.

Pedagoški zavodi u kantonima / Republički pedagoški zavod RS-a – predstavljaju upravne organizacije u okviru kantonalnih ministarstava obrazovanja i nauke, odnosno Republičkog ministarstva prosvjete i kulture. Njihova djelatnost sastoji se u praćenju i vrednovanju rezultate rada svih odgojno-obrazovnih ustanova, pružanju stručnih i savjetodavnih poslova u praćenju, unapređivanju i razvoju odgoja i obrazovanja u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju, razvoj nastavnih planova i programa, praćenje i vrednovanje kvaliteta u obrazovnim ustanovama, pedagoški, savjetodavni, instruktivni, korektivni i nadzorni rad i druge poslove u skladu sa Zakonom.

Ministarstvo zdravstva FBiH / Ministarstvo za porodicu, omladinu i sport RS-a – inspeksijske službe koje djeluju unutar ministarstava su specifični organi koji imaju određenu nadzornu ulogu po pitanju nadzora rada državnih i javnih institucija i organizacija. U oba entiteta i Brčko distriktu BiH uspostavljeni su centri za mentalno zdravlje i porodična savjetovališta.

Agencija za informaciono društvo RS-a (AIDRS) – osnovana je na temelju odluke Vlade Republike Srpske od 26.12.2007. godine kojom se ova agencija osniva kao javna ustanova, a temeljem odredbi Zakona o Vladi RS i Zakona o sistemu javnih službi. Mandat ove Agencije je praćenje razvoja informacijskog društva, te promocija upotrebe IKT-a. Nadzor nad radom Agencije, u ime Vlade RS, obavlja Ministarstvo nauke i tehnologije. **Odjeljenje za informacionu bezbjednost (OIB)** djeluje kao posebna organizacijska jedinica Agencije, nadležna za koordinaciju prevencije i zaštite od kompjuterskih sigurnosnih incidenata, kao i za stručni nadzor nad provedbom mjera i standarda informacijske bezbjednosti u Republici Srpskoj. OIB je formiran 1. juna 2015. godine i vrši funkciju nacionalnog CERT-a (*engl.* Computer Emergency Response Team) Republike Srpske. Ovo je trenutno jedini organ ove vrste u BiH. Osim toga, jedino na državnom nivou postoje određene inicijative o formiranju sličnog tijela.⁵²

5.3. Relevantne nezavisne institucije praćenja i izvještavanja

Ombudsman za ljudska prava BiH – institucija uspostavljena u cilju promoviranja dobre uprave i vladavine prava, zaštite i sloboda fizičkih i pravnih osoba, kako je garantirano posebno Ustavom BiH i međunarodnim sporazumima koji se nalaze u dodatku Ustava. Institucija ombudsmana nadležna je za razmatranje predmeta koji se odnose na slabo funkcioniranje ili povrede ljudskih prava i sloboda počinjenih od bilo kojeg organa u BiH. Također, ima i posebna ovlaštenja i nadležnosti po Zakonu o zabrani diskriminacije BiH.

Ombudsman za djecu RS-a – nezavisna institucija koja štiti, prati i promovira prava djeteta postupa u okviru Ustava, zakona i drugih propisa i općih akata, kao i međunarodnih ugovora i općeprihvaćenih pravila međunarodnog prava, rukovodeći se načelom pravičnosti i morala. Neki od značajnijih projekata Ombudsmana za djecu u RS-u tiču se provedbe istraživanja u sklopu

⁵² Na 64. sjednici Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, održane 14. 7. 2016. godine, usvojena je Informacija o aktivnostima Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine u vezi sa cyber sigurnošću na nivou institucija, tijela i organa Bosne i Hercegovine. S tim u vezi donijeti su zaključci gdje je Ministarstvo sigurnosti zaduženo da, u roku od 30 dana, izradi prijedlog odluke o određivanju BiH CERT-a za institucije Bosne i Hercegovine kojom će biti propisan način djelovanja, organizacija, nadležnosti, te dostavi Vijeću ministara Bosne i Hercegovine, na razmatranje i donošenje. Navedene obaveze su ispunjene i nacrt Odluke je upućen u daljnju proceduru.

regionalnih projekata kao što su: Prevencija eksploatacije djece u Jugoistočnoj Evropi – Eksploatacija djece na internetu u Republici Srpskoj; Prevencija eksploatacije djece u Jugoistočnoj Evropi – Seksualna eksploatacija djece u Republici Srpskoj; i Prevencija eksploatacije djece u Jugoistočnoj Evropi – Prosjachenje djece u Republici Srpskoj. Zahvaljujući Ombudsmanu za djecu, inicirano je potpisivanja Protokola o postupanju u slučajevima nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece u RS-u s Ministarstvom prosvjete i kulture, Ministarstvom zdravlja i socijalne zaštite, Ministarstvom unutrašnjih poslova i Ministarstvom porodice, omladine i sporta. Također, Agencija za informaciono društvo RS-a saraduje s Ombudsmanom za djecu i aktivno učestvuje u svim oblicima promocije i edukacije djece.

5.4. Međunarodne organizacije

U BiH djeluje nekoliko agencija za provedbu zakona s međunarodnom ingerencijom, ali i međunarodnih organizacija čiji je mandat u direktnoj vezi s problemima zaštita djece od nasilja, ekonomske eksploatacije, trgovine, seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja. One svojim misijama i vizijama promoviraju ista prava za svu djecu, s posebnim naglaskom na pravo djece da aktivno učestvuju u svim stvarima koje ih se tiču.

Interpol ima, u prvom redu, zadatak razmjena podataka, postupanja po zahtjevu kriminalističkih policija drugih zemalja članica Interpola, razmjena iskustava i dr. S obzirom da je BiH članica Interpola, u sklopu navedenih poslova se, posredstvom Interpola, odnosno Nacionalnog centralnog biroa Sarajevo vrši, između ostalog, i razmjena podataka u vezi s trgovinom ljudima, a samim tim i u vezi s nasiljem nad djecom. U organizaciji Biroa rade inspektori zaduženi za liniju rada u vezi s trgovinom ljudima. Svi zahtjevi kriminalističkih policija u BiH, bez obzira o kojoj se policijskoj agenciji radi, upućeni drugim državama, prosljeđuju se posredstvom Nacionalnog centralnog biroa Sarajevo.

Europol je agencija EU za policijsku i pravosudnu saradnju u krivičnim pitanjima. Osnovana je s ciljem uspostavljanja bliske saradnje država članica te pomoći da se udruženim snagama uspješno bore protiv kriminala, a naročito protiv trgovine drogom, ilegalnih imigrantskih mreža, preprodaje ukradenih vozila, trgovine ljudima, seksualne zloupotrebe djece putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija, krivotvorenja novca i drugih sredstava plaćanja, preprodaje radioaktivnih i nuklearnih materija, te terorizma. Odjeljenje za regionalnu saradnju, u sklopu Biroa za saradnju s Interpolom pri Ministarstvu sigurnosti BiH, osigurava prenošenje zahtjeva policijskih i pravosudnih organa iz inostranstva nadležnim organima BiH i obrnuto, održavanje kontakata i saradnje s regionalnim policijskim i drugim organizacijama čiji je zadatak suzbijanje kriminaliteta s transnacionalnim elementom, u skladu s međunarodnim aktima o saradnji koje je potpisala BiH, između ostalih uključujući i Europol.

Globalni savez za borbu protiv seksualnog zlostavljanja djece na internetu osnovan je u decembru 2012. godine. Njegove članice su se obavezale da će preduzimati specifične i konkretne akcije na realizaciji zajednička četiri cilja koja su usmjerena ka povećanju napora na identifikaciji žrtava i osiguranju potrebne pomoći, podrške i zaštite; povećanju napora na istraživanju predmeta seksualnog zlostavljanja djece na internetu i identifikaciji i krivičnom gonjenju počinitelja; povećanju javne svijesti o opasnostima dječijih aktivnosti na internetu, uključujući prizore koje sama djeca naprave; i smanjenju dostupnosti online materijala koji prikazuju zlostavljanje djece i reviktimizacije djece.⁵³ Ovaj Globalni savez čine 52 zemlje članice, uključujući i BiH.

Organizacija Save the Children (Ured za Sjeverozapadni Balkan) jedna je od prvih međunarodnih organizacija koja je adresirala pitanje zaštite djece od zloupotrebe putem korištenja IKT-a u BiH. U saradnji s Ministarstvom sigurnosti BiH, te uz sufinansiranje OAK fondacije, pokrenula je projekt „Sveobuhvatan pristup rješavanju problema dječije pornografije u Bosni i Hercegovini“ s ciljem uspostave efikasnog sistema za borbu protiv dječje pornografije i s tim u vezi jačanje sistema

⁵³ Jeney, P., 2015.

zaštite djece od ove pojave. Jedan od produkata ovog projekta je i „Analiza kapaciteta, procedura i nedostataka u sistemu zaštite djece od dječije pornografije i preporuke za razvoj modela u borbi protiv dječije pornografije“ koja je bila namijenjena vladinom i nevladinom sektoru s ciljem podizanja efikasnosti u njihovom radu. Zatim, Save the Children započinje s implementacijom programa „Sveobuhvatni odgovor na problem dječije pornografije u BiH“, u saradnji s Odsjekom za borbu protiv trgovine ljudima Ministarstva sigurnosti BiH i organizacijom MFS – EMMAUS, s ciljem unapređenja sistema zaštite djece jačanjem i preventivnim aktivnostima koje su obuhvatale kreiranje mehanizma za podizanje svijesti i prijavljivanja zloupotrebe. Pored brojnih aktivnosti na izgradnji kapaciteta različitih aktera, Save the Children i OAK fondacija finansirali su donošenje izuzetno značajnih strateških dokumenata, poput „Akcijskog plana za poboljšanje sistema za zaštitu od dječije pornografije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe djece putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija u BiH 2010–2012“, u okviru kojeg je utvrđen plan akcije za suzbijanje dječije pornografije, ali i dokumenta kao što je „Analiza kapaciteta, procedura i nedostataka u sistemu zaštite djece od dječije pornografije u BiH iz 2008–2009. godine.“ U saradnji s bh. organizacijama civilnog društva, državnim institucijama i agencijama, Save the Children je učestvovao u formiranju SID Komiteta BiH 2011. godine.

UNICEF svoju misiju na zaštitu prava djece na život i nesmetan razvoj u BiH započinje 1992. godine odgovarajući na potrebe žena i djece u ratnom periodu. Vremenom je uloga UNICEF-a BiH evoluirala od pružatelja humanitarne pomoći do agencije koja podržava vladine institucije i organizacije civilnog društva u njihovim nastojanjima da restrukturiraju službe podrške kako bi se mogla ostvarivati prava djece, omladine i žena, primarno u oblasti obrazovanja te jačanja sistema dječije zaštite i zbrinjavanja. U procesu bh. tranzicije, izgradnja održivog i izvodivog sistema socijalne zaštite za svako dijete ostaje jedan od glavnih ciljeva UNICEF-a. Ključni prioriteti u radu UNICEF-a u BiH danas uključuju praćenje prava djeteta, socijalne zaštite i pravde za djecu, obrazovanje u ranom razvoju djece i blagostanje za svu djecu, uključujući i djecu sa smetnjama u razvoju i romsku djecu. Od 2014. godine UNICEF pruža podršku u radu Vijeću za djecu BiH, te samim tim podržao je donošenje velikog broja značajnih strateških dokumenata poput „Akcijskog plana za djecu Bosne i Hercegovine 2015–2018. godine“ kojim se zagovara multidisciplinarni pristup i uključivanje svih potencijala društva u razvoj akcija s ciljem unapređenja uvjeta življenja u interesu razvoja djeteta, što je ujedno i preduvjet za jačanje položaja djeteta u BiH, ali i provedbe brojnih projekata i konferencija s fokusom na zaštitu djece i unapređenju dječijih prava.

5.5. Organizacije civilnog društva i privatnog sektora iz BiH

MFS – EMMAUS je, u periodu od 2009. godine do 2014. godine, u saradnji s Ministarstvom sigurnosti BiH, OAK Fondacijom i organizacijom Save the Children, realizirao značajan broj aktivnosti u sklopu projekata „Prevencija dječije pornografije i drugih oblika seksualnog zlostavljanja djece posredstvom informacijskih i telekomunikacijskih tehnologija“ (2009–2011) i „Sveobuhvatan pristup rješavanju problema dječije pornografije u BiH“ (2012–2013), s osnovnim ciljem prevencije online zloupotrebe i iskorištavanja djece u BiH posredstvom informacijskih i komunikacijskih tehnologija kroz uspostavu SOS linije za prijavu neprimjerene komunikacije i drugih oblika iskorištavanja, web portala za prevenciju i podizanje svijesti među ciljnim grupama, izradu elektronskih i alternativnih sadržaja i njihovo emitiranje i distribuciju, realizaciju edukativnih radionica za djecu, roditelje i nastavnike, te radionica izgradnje kapaciteta za nastavni kadar. U periodu 2011–2013. godine MFS – EMMAUS bio je na čelu zvaničnog SID Komiteta za BiH u kojem je provodio kampanju Evropske komisije na Dan sigurnijeg interneta koji se obilježava u februaru svake godine. Zatim, MFS – EMMAUS, u saradnji s Federalnim ministarstvom obrazovanja i nauke, provodi projekt „Prevencija dječije pornografije i drugih oblika seksualnog zlostavljanja djece posredstvom informacijskih i telekomunikacijskih

tehnologija“ (2013–2014), s ciljem prevencije i rješavanja problema dječije pornografije i drugih oblika seksualnog zlostavljanja djece posredstvom IKT-a. Danas je punopravni član u organizaciji INHOPE (Međunarodnom udruženje internet SOS linija za prijavu neprimjerenog sadržaja).

Udruženje „Novi put“ Mostar provelo je projekt pod nazivom “STOP dječijoj pornografiji i pedofiliji“. Radilo se o implementaciji mini kampanja prevencije i podizanja svijesti među rizičnim kategorijama djece, njihovim roditeljima, nastavnicima, kao i široj javnosti o opasnostima i mogućim zloupotrebama informacijskih i komunikacijskih tehnologija u svrhu iskorištavanja djece, te dječije pornografije uopće. Projekt je finansiralo Federalno ministarstvo nauke i obrazovanja i implementiran je u periodu januar – juni 2012. godine, a, između ostalog, rezultirao je uspostavljanjem linije za pomoć (060 318 77 80), ali i online prijave neprimjerenog sadržaja na stranici udruženja www.noviput.ba. Projekt pod nazivom „Zaštita prava djece žrtava zlostavljanja, pedofilije i prosjačenja u HNK i ZZH“ implementiran je tokom 2013. godine zahvaljujući sredstvima Federalnog ministarstva nauke i obrazovanja. U okviru projekta u martu 2013. uspostavljeno je savjetovalište za pružanje pomoći i zaštite prava djece žrtava zlostavljanja, pedofilije i prosjačenja u HNK i ZHK.

Udruženje „Zdravo da ste“ Banja Luka je, tokom 2010. godine, u okviru projekta „Prava djece - može to bolje“, finansiranom od strane organizacije Save the Children, s grupom mladih „In spe - U nadi“, provelo istraživanje na temu dječije prostitucije, pornografije i trgovine djecom čiji su rezultati prikazani u izvještaju „Dječija pornografija i prostitucija“. Rezultati iz izvještaja dijelom su bili integrirani u „Alternativni izvještaj na Fakultativni protokol o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji u BiH“ koji je predstavljen UN Komitetu za prava djeteta u junu 2010. godine. Osnovna poruka kampanja provedenih u sklopu projekta bila je borba protiv trgovine djecom, dječije pornografije i dječije prostitucije kroz afirmaciju zdravog stila života, pozitivnih vrijednosti i dječijeg aktivizma. Udruženje je 2012. godine potpisalo ugovor s Evropskom unijom o realizaciji projekta „Lanzarote konvencija u BiH“, kojeg je realiziralo s udruženjem „Zemlja djece“ iz Tuzle. Na ovom projektu sudjelovala su nadležna ministarstva, institucije, civilna društva i mediji, a rezultirao je publikacijama: „Pravna analiza usklađenosti nacionalnog zakonodavstva s Konvencijom o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe (Lanzarote Konvencija)“ (2013), „Znanjem i razumijevanjem do bolje zaštite djece - Rezultati istraživanja o seksualnom zlostavljanju i iskorištavanju djece u Bosni i Hercegovini“ (2013) i „Zaštita djece od seksualnog iskorištavanja i nasilja“ (2014).

Udruženje „Zemlja djece“ Tuzla je, u partnerstvu s organizacijom „Zdravo da ste“ Banja Luka, započelo u januaru 2013. godine dvogodišnji projekt pod nazivom „Lanzarote konvencija“ (Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe Vijeća Evrope). Aktivnosti u okviru projekta uključivale su istraživanje o stavovima djece, roditelja i profesionalaca koji rade s djecom o oblicima, načinima i mehanizmima zaštite kada je riječ o seksualnoj zloupotrebi i iskorištavanju djece u BiH, te održavanje okruglih stola u Sarajevu, Banja Luci i Mostaru gdje su prezentirani rezultati istraživanja. Udruženje „Zemlja djece“ od jula 2012. godine posjeduje i liniju na koju građani mogu prijaviti prosjačenje, kao i bilo koji drugi oblik nasilja nad djecom, uključujući i dječiju pornografiju.

Udruženje „Nova generacija“ iz Banja Luke je 18. februara 2013. pokrenulo savjetodavnu liniju za djecu - Plavi telefon (080 05 03 05), na kojoj djeca mogu da prijave bilo koji oblik nasilja, traže savjet o različitim problemima s kojim se susreću i slično. Ova linija je namijenjena i za roditelje ali samo za probleme i situacije koje se odnose na djecu. Linija je anonimna i besplatna, a finansira se od strane Udruženja preko donacija. U sklopu Dnevnog centra za djecu uključenu u život i / ili rad na ulici i djecu u riziku u Banja Luci, kojeg vodi ova organizacija, provode se različite radionice na temu nasilja, trgovine, pedofilije i sl. Na ove teme se s djecom koja dolaze u Dnevni centar povremeno razgovara i na radionici koja se zove „Čajanka“, a ima savjetodavni karakter.

Udruženje Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu (CPRC)

svojom aktivnom participacijom u domenu kreiranja, provođenja i praćenja provedbe javnih politika od 2007. godine doprinosi uspostavljanju prepoznatljivih međunarodnih standarda u suprotstavljanju kriminalitetu u BiH na postulatima činjenično zasnovanog pristupa i transparentnosti rada subjekata formalne i neformalne kontrole kriminaliteta.

OneWorld – platforma za Jugoistočnu Evropu, kao funkcionalna mreža i zajednica organizacija, neformalnih i formalnih grupa, udruženja i pojedinaca koja povezuje lokalne, regionalne i globalne inicijative, svoje djelovanje usmjerava na tri glavna područja: internet prava, ženska ljudska prava i seksualnost, te transformativne tehnologije. U okviru globalnog projekta „Zaustavi nasilje: Ženska prava i sigurnost na internetu“ vođenog od strane *Association for Progressive Communications* (APC), OneWorld platforma nastoji da ojača kapacitete aktivista/kinja za ljudska prava i ženskih organizacija po pitanju upotrebe tehnologija u njihovim sferama djelovanja, kako bi na adekvatan način odgovorili rastućem virtualnom nasilju nad djevojkama i ženama. Kao produkt istog, 2015. godine izrađen je prvi dokument u BiH koji se bavi tematikom ženskih prava i sigurnosti na internetu, nasilja nad ženama kroz informacijsko-komunikacijske tehnologije i politikama svjetskih društvenih mreža u vezi s virtualnim nasiljem nad djevojkama i ženama. OneWorld platforma, zajedno s RAK-om BiH, organizirala je prvi nacionalni forum o upravljanju internetom pod nazivom “Internet za sve – Prilike i izazovi upravljanja internetom u Bosni i Hercegovini” 2015. godine. Zahvaljujući inicijativi udruženja MFS – EMMAUS i partnerima RAK-om BiH, organizacijom Save the Children i Microsoftom BiH, učestvovali su u formiranju SID Komiteta kojim predsjedava Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima. Obilježavanje Dana sigurnijeg interneta je samo jedna u nizu aktivnosti koje ove organizacije zajednički i pojedinačno provode s ciljem upoznavanja djece i roditelja o rizicima koje internet nosi, te adekvatnoj zaštiti od istih.

IT Girls je inicijativa nastala kao rezultat najbolje ideje na takmičenju mladih zaposlenika UN-a u BiH, pod nazivom „Takmičenje u inovacijama za mlade od 30 godina“, koja je imala za cilj inspirirati djevojčice i djevojke da se bave programiranjem i saznaju više o informacijsko-komunikacijskim tehnologijama. IT Girls projekt treba da podstakne mlade žene da već od rane dobi počnu razmišljati u smjeru informacijskih i komunikacijskih tehnologija, te da se više uključe u svijet programiranja i programskih jezika kako bi razvile interes za ovaj sektor i povećale mogućnosti u odabiru budućih karijera i obrazovnih pravaca. Ono što je karakteristično za IT Girls jest upotreba društvenih mreža kao primarno sredstvo komunikacije s djevojkama i promoviranje portala www.itgirls.ba putem kojeg je moguće besplatno učiti o programiranju. Krajnji ciljevi projekta obuhvataju podizanje svijesti o značaju programiranja, jačanju samopouzdanja djevojaka promovirajući ulogu žena u informacijsko-komunikacijskim tehnologijama, kao i sticanju novih vještina kroz treninge. Dugoročno, namjera projekta je proširenje fokusa inicijative na nauku, tehnologiju, inženjerstvo i matematiku (STEM).

Internet servis provajderi (ISP), smatraju se privatnim organizacijama koje trebaju imati vrlo važnu ulogu u oblasti zaštite djece na internetu. ISP-ovi u BiH, kojih je u 2014. godini bilo 70 prema podacima RAK-a, nemaju razvijena pravila o ponašanju koja su usmjerena ka zaštiti djece na internetu, nisu međusobno organizirani, niti pripadaju međunarodnim udruženjima koja se tiču zaštite djece na internetu.⁵⁴Na nivou EU najčešći način samoregulacije zasniva se na izradi i poštivanju donesenih pravila ponašanja u vezi sa zaštitom djece od strane članica koje su se samoinicijativno obavezale na primjenu pravila.

⁵⁴ Hadžović, S., *Sigurnije internet okruženje za djecu u BiH*, Internews u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2014.

6. DRUŠTVENI ODGOVOR NA SEKSUALNO NASILJE I DRUGE OBLIKE ZLOSTAVLJANJA DJECE NA INTERNETU U BOSNI I HERCEGOVINI

KLJUČNI NALAZI

- **Terminologija profesionalaca aktivnih u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i eksploatacije djece putem IKT-a nije ujednačena, a često nije u skladu s Luksemburškim smjernicama.**
- **Akcijski plan za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini (2014–2015) nije proveden.**
- **Kaznena politika u BiH za krivična djela spolnog nasilja nad djecom je neujednačena i nije adekvatna posljedicama koje to djelo ostavlja na djecu žrtve.**
- **Analizirana kaznena politika zakonodavca ukazuje na činjenicu da su propisane kazne za krivična djela seksualnog nasilja nad djecom neujednačene, s evidentno niskim apsolutnim minimumima, te velikim rasponom između minimalnih i maksimalnih kazni za pojedina krivična djela.**
- **U BiH ne postoji poseban sistem podrške djeci žrtvama nasilja i zlostavljanja putem IKT-a.**

6.1. Opća razmatranja

Kako bi adekvatno reagirali na neko društveno neprihvatljivo ponašanje, potrebno je ponajprije poznavati prirodu i obim pojave kojoj se treba suprotstaviti. U BiH nije provedeno sistematsko istraživanje o zlostavljanju djece putem IKT-a. Rezultati provedenih intervjua za potrebe ove analize pokazuju da je ovaj oblik nasilja izuzetno rasprostranjen u BiH, ali velika većina ostaje dio nerasvijetljenog kriminaliteta („tamna brojka“ kriminaliteta). Kriminološka istraživanja pokazuju da je najčešći razlog, koji dovodi do neregistriranja određenih krivičnih djela, neprijavlivanje od strane žrtvi ili svjedoka.⁵⁵ Česti razlozi zbog kojih se kompjuterski kriminalitet ne otkriva i ne rasvjetljava su i ograničena znanja istražitelja, kao i nedostatak informacijsko-tehnoloških kapaciteta institucija za provedbu zakona.⁵⁶

Organizacija MFS – EMMAUS je, putem web stranica koje održava, zaprimila značajan broj prijava onih ponašanja koja asociraju na zloupotrebu ili uznemiravanje djece, što predstavlja jasan indikator o njihovom postojanju. S druge strane, 2012. godine organizacija „Zdravo da ste“ provela je istraživanje na temu seksualnog nasilja nad djecom i seksualne zloupotrebe djece, a njime je utvrđeno je da u ovom obliku nasilja nad djecom korištenje informacijskih tehnologija predstavlja dominantan alat, bilo da je u pitanju vršnjačko nasilje ili nasilje nad djecom od strane odraslih.

Gotovo svi respondenti, kako iz vladinog tako i iz nevladinog sektora, tokom provođenja intervjua su istakli da se problem nasilja nad djecom i eksploatacije djece putem IKT-a ne tretira na adekvatan način. Prije svega se ističe nedostatak sinhroniziranih aktivnosti, kako na najvišem državnom nivou, tako i na nižim nivoima vlasti, odnosno mikrozajednicama u kojima djeca zapravo odrastaju.

Iako se često pretpostavlja da svi razumiju termine iz odnosne oblasti na isti način, jedan od nedostataka i izazova koji stoji ispred profesionalaca je neusaglašena terminologija. Važnost jedinstvenog razumijevanja i korištenja termina, čak na globalnom nivou, potvrđuju donesene

⁵⁵ Razlozi neprijavlivanja mogu biti vrlo različiti. Među najčešćima su: nepovjerenje građana u policiju ili vlast generalno; građani nisu svjesni da su žrtve određenih oblika kriminaliteta; smatraju ponašanja, koja su im se desila ili koja su vidjeli, trivijalnim; stide se; plaše se posljedica prijavljivanja.

⁵⁶ Budimlić, M., Puharić, P., *Kompjuterski kriminalitet: Kriminološki, krivičnopravni, kriminalistički i sigurnosni aspekti*, Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, 2008

Luksemburške smjernice. Ove terminološke smjernice razvijene su od strane Globalne međuagencijske radne grupe za zaštitu djece od seksualne eksploatacije (*engl.* Interagency working group on sexual exploitation of children) i podržane su od ključnih međunarodnih aktera u ovoj oblasti.

Već sam prevod nekih najvažnijih međunarodnih dokumenata (npr. Convention on Cybercrime) na b/h/s jezike proizvodi terminološke nedoumice iz razloga što pojmovi kibernetika (*engl.* cybernetics)⁵⁷ i kiber (*engl.* cyber) nisu sinonimi. Zbog dinamičnog procesa integriranja informatičke i telekomunikacijske tehnologije, shvatanje kompjuterskog kriminaliteta postaje preusko jer njime nisu bili obuhvaćeni svi oblici protupravnih ponašanja koje je regulirala Konvencija. Stoga se logičnim nametnulo uvođenje pojma kiber (*engl.* cyber) kriminala kojim su na sveobuhvatan način bila obuhvaćena krivična djela počinjena unutar virtualnog prostora, uz pomoć ili na samoj informatičkoj i telekomunikacijskoj tehnologiji, koja čini njegovu infrastrukturu.

Također, termin „dijete“ u bh. krivičnim zakonima određuje osobu mlađu od 14 godina, dok se za osobe starosne dobi od 14 do 18 godina koristi termin „maloljetnici“. Ovo predstavlja jasnu neusaglašenost s Konvencijom o pravima djeteta, i izvor nesporazumijevanja među profesionalcima.

S druge strane, terminološke izazove predstavljaju i izrazi „dječija pornografija“ i „pedofil“. Već odavno postoji intencija da se termin „dječija pornografija“ zamijeni terminom – „materijali s tonom seksualne eksploatacije djece“ (*engl.* child sexual exploitative material), dok je termin „pedofil“ neopravdano korišten da bi odredio osobu koja je pokušala ili izvršila seksualno zlostavljanje djeteta. Ipak, radi se o znatno širem značenju ovog termina. Sve dok je „pedofil“ u stanju da kontrolira takve sklonosti, on nije izvršitelj neprihvatljivog ponašanja, niti treba biti etiketiran od strane zajednice.

S ciljem da se organizirano preduzme skup planski osmišljenih mjera i aktivnosti u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja na internetu i drugih oblika zlostavljanja djece korištenjem savremenih tehnologija, u BiH je kreiran Akcijski plan za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH (2014–2015). Osnovni strukturalni dijelovi ovog Akcijskog plana tretiraju zakonodavstvo, institucionalne kapacitete i saradnju među ključnim akterima, kao i oblast prevencije. Zbog toga se čini smislenim da izlaganje rezultata ove analize bude nastavljeno upravo prema strukturi spomenutog akcijskog plana.

Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu, uz finansijsku podršku EU, izradio je Priručnik za monitoring i evaluaciju Akcijskog plana za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini (2014–2015). Kako je Strategija suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini (2013–2015) opći strateški okvir za planiranje i realizaciju specifičnih aktivnosti u domenu zaštite djece i sprečavanja nasilja nad djecom putem IKT-a, priručnik svojom strukturom i sadržajem u značajnoj mjeri korespondira sa sličnom metodološkom uputom koja se koristi u procesu monitoringa i evaluacije strategije.⁵⁸

6.2. Zakonodavstvo

Nadležna ministarstva u BiH, na čelu s Ministarstvom pravde BiH, redovno prate međunarodno pravne trendove iz svih oblasti, pa tako i oblasti zaštite prava djece. Iz prethodnog poglavlja moglo se zaključiti da je BiH pristupila potpisivanju mnogih međunarodnih dokumenata koji se direktno ili indirektno odnose na zaštitu djece od različitih oblika zlostavljanja putem IKT-a. Ipak, prema navodima respondenata, stiče se utisak da mnoge odredbe iz potpisanih međunarodnih dokumenata nisu ušle u bh. zakonodavstvo ili da se nedosljedno provode. Generalni je stav da su takve situacije ponajprije proizašle iz prethodno nepripremljenih uvjeta za primjenu konkretnih dokumenta.

Konvencija VE o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe posebno je važan

⁵⁷ Kibernetika se najjednostavnije definira kao sistemsko proučavanje komunikacije i upravljanja u organizacijama svih vrsta, dok se riječ *cyber* generalno vezuje za virtualni svijet koji nastaje pomoću kompjutera (v. više u: Vojković i Štambuk-Sunjić, 2006).

⁵⁸ CPRC, Priručnik za monitoring i evaluaciju Akcijskog plana za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini (2014–2015), Sarajevo, 2014.

međunarodni dokument za ovu oblast, pa je Akcijski plan za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH (2014–2015) predviđena analiza usaglašenosti zakonodavstva u BiH s njenim odredbama. Ova analiza provedena je od strane Udruženja „Zdravo da ste“ iz Banja Luke i Udruženja „Zemlja djece“ Tuzla, te je publicirana 2014. godine. Na temelju ove analize očekivala se izmjena i dopuna zakonskih i podzakonskih akata, s ciljem stvaranja boljeg sistema zaštite djece. Iako je analiza uputila određene preporuke i sama po sebi bila svojevrsna inicijativa za promjene, do značajnijih promjena u ciljanim zakonskim aktima još uvijek nije došlo.

Kako se navodi u odgovorima BiH na upitnik Lanzarote komiteta usvojenim na sjednici Vijeća ministara BiH, održanoj 20. 5. 2014. godine, kaznena politika u BiH za krivična djela spolnog nasilja nad djecom je neujednačena i nije adekvatna posljedicama koje to djelo ostavlja na djecu – žrtve. Naime, za krivično djelo navođenja na prostituciju koje je učinjeno prema djetetu ili maloljetniku, u Krivičnom zakonu FBiH propisana je kazna zatvora od tri do petnaest godina, dok je radnja iz ovog krivičnog djela u Krivičnom zakonu RS-a inkorporirana u krivično djelo trgovine maloljetnim osobama, odnosno trgovine ljudima u Zakonu Distrikta. Za krivično djelo iskorištavanja djeteta ili maloljetnika radi pornografije, Krivičnim zakonom RS-a zapriječena je kazna zatvora od jedne do osam godina, odnosno od jedne do pet godina zatvora prema Krivičnim zakonima FBiH i Brčko distrikta BiH. Određeni oblici seksualnog zlostavljanja djece putem IKT-a inkriminirani su u krivičnom zakonodavstvu i kao krivična djela upoznavanja djeteta s pornografijom, odnosno proizvodnja, posjedovanje i prikazivanje dječije pornografije za što su propisane novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine, odnosno od šest mjeseci do pet godina. Za krivično djelo trgovine ljudima, odnosno maloljetnim osobama u Krivičnom zakonu RS-a, propisana je kazna zatvora od najmanje pet godina, a ukoliko je učinjeno primjenom sile i drugim oblicima prijetnje ili prinude, propisana je kazna zatvora od najmanje osam godina. Ako je krivično djelo trgovine ljudima počinjeno nad osobom mlađom od 18 godina, počinitelj će se, u skladu s Krivičnim zakonom FBiH i Brčko distrikta BiH, kazniti kaznom zatvora od najmanje 10 godina.

Analizirana kaznena politika zakonodavca ukazuje na činjenicu da su propisane kazne za krivična djela seksualnog nasilja nad djecom neujednačene, s evidentno niskim apsolutnim minimumima, te velikim rasponom između minimalnih i maksimalnih kazni za pojedina krivična djela.

Radna grupa koja je izradila Akcijski plan za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini (2014–2015), kroz njegove aktivnosti ukazala je na potrebu usaglašavanja krivičnog zakona i zakona o krivičnom postupku s međunarodnim standardima i preporukama. Ipak, u pogledu krivičnog zakonodavstva u BiH, nisu izvršene izmjene krivičnih zakona niti zakona o krivičnom postupku u tom pravcu. U cilju osiguravanja što adekvatnijeg institucionalnog mehanizma za zaštitu djece od svih oblika nasilja, vođeni mjerama iz Akcijskog plana za djecu BiH (2015–2018) i mjerama Akcijskog plana za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH (2014–2015), Vijeće za djecu BiH ocjenjuje da postoji potreba da podnese inicijativu za izmjene i dopune krivičnih zakona, zakona o krivičnom postupku i zakona o izvršenju krivičnih sankcija FBiH, RS-a i Brčko distrikta BiH. Temeljne izmjene koje trebaju biti izvršene prikazane su okviru „Zakonodavstvo BiH“, u dijelu teksta koji slijedi.

„Zakonodavstvo BiH“

- U svim zakonima „dijete“ definirati kao osobu do navršene 18. godine života;
- Povećati starosnu granicu za pristanak djeteta na spolni odnos na 16 godina s obzirom da je porodičnim zakonima predviđena dispencija za zaključenje braka maloljetne osobe od 16 godina;
- U krivičnim djelima protiv spolnog slobode i morala, koja su počinjena nad djetetom, izvršiti usklađivanje postojećih pojmova koristeći termine „dijete mlađe od...“ i „dijete starije od...“;
- Uvesti u zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku odredbu kojom se eksplicitno isključuje javnost;
- Ukinuti zastaru krivičnog gonjenja za krivična djela protiv spolnog integriteta učinjena na štetu osoba mlađih od 18 godina, u skladu s Lanzarote konvencijom (pogledati preporuke i Mišljenje na član 23);
- Pooštriti kaznenu politiku za krivična djela protiv spolne slobode i morala, prije svega podići minimalne kazne;
- Uvesti dodatne sigurnosne mjere koje se mogu izreći počiniteljima krivičnih djela nasilja nad djecom: zabrana obavljanja poziva, djelatnosti ili funkcija koje se dovode u vezu s djecom;
- Ukinuti sva zakonom utvrđena ograničenja za pojedine profesije u pogledu krivične odgovornosti za neprijavlivanje krivičnih djela protiv spolne slobode i morala, a koja su učinjena na štetu djeteta (Zakon o krivičnom postupku FBiH, član 100);
- Ukinuti mogućnost amnestije i pomilovanja za pravosnažno osuđene počinitelje krivičnih djela kojima je počinjeno seksualno nasilje nad djecom;
- Uvesti u krivične zakone krivično djelo kojim se zabranjuje javno objavljivanje identiteta djeteta i drugih podataka koji otkrivaju identitet djeteta potencijalne žrtve nasilja i / ili počinitelja nasilja;
- Podnijeti inicijativu za izmjenu postojećih KZ-a kako bi se osiguralo da povreda odredbi Fakultativnog protokola o regrutiranju i uključivanju djece u neprijateljstva bude izričito okarakterizirana kao krivično djelo;
- Napominjući, također, da „traženje djece u cilju seksualnog iskorištavanja“ spada u praksu koja je više poznata kao „vrbovanje“;
- Uvesti u krivično djelo krivično djelo mamljenje djece za zadovoljavanje spolnih potreba;
- Podnijeti inicijativu za izmjenu i dopunu postojećih zakona kako bi se osiguralo da dob žrtve nikada ne predstavlja razlog za poništenje njenog iskaza.

Nepostojanje jedinstvenog zakona koji će na nivou BiH regulirati pitanja zaštite djece od zlostavljanja, kao i kompleksna podjela nadležnosti u BiH u relevantnim oblastima, stvorile su pretpostavke za različit tretman djece na različitim jurisdikcijama u BiH. Tako su pravne analize pokazale da između zakonskih rješenja postoje razlike u terminologiji, obilježjima krivičnih djela, kao i propisanoj krivičnoj sankciji koja je zapriječena za potencijalnog počinitelja.⁵⁹ U cilju osiguranja pravne sigurnosti potrebno je osigurati jednak zakonski tretman djeteta na cijeloj teritoriji BiH, što trenutno nije slučaj. Poboljšanje u tom pravcu svakako je usvajanje Zakona o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku i u FBiH. Prethodno je ovaj zakon, s gotovo identičnim odredbama, usvojen u RS-u i Brčko distriktu BiH. Ovi zakoni koji sada određuju krivičnopravni okvir za postupanje s djecom izvršiteljima krivičnih djela, djecom žrtvama, djecom svjedocima krivičnih djela, razlikuju se samo u pojedinim segmentima.⁶⁰

Kao važno strateško opredjeljenje, radna grupa za izradu Akcijskog plana za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH (2014–2015) smatrala je potrebnim usvajanje Smjernica za zaštitu djece od nasilja putem IKT-a. Ovaj dokument trebao bi obuhvatiti specifičnosti koje nisu dio Smjernica za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u BiH, izrađenih 2013. godine. Smjernice za zaštitu djece od nasilja putem IKT-a još uvijek nisu izrađene.

⁵⁹ Salkić, S., *Krivična djela nasilja nad djecom: Stanje i problemi*, Sarajevo, 2013.

⁶⁰ Naprimjer, prema odnosnom zakonu u Republici Srpskoj i Federaciji BiH, policijsko upozorenje se može izreći maloljetnom izvršitelju krivičnog djela za koje je propisana kazna zatvora do 3 godine. Prema tom zakonu u Brčko distriktu BiH, ova mjera se može izreći za djela za koja je propisana kazna zatvora do 1 godine.

U planu rada Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH za 2016. godinu predviđena je izrada smjernica. Međutim, zbog nedostatka finansijskih sredstava, još se nije pristupilo izradi te će se ova aktivnost prolongirati do sljedeće godine.

Generalna skupština Interpola 2009. godine usvojila je rezoluciju AG-209-RES-05 koja ohrabruje zemlje članice da iskoriste tehnička sredstva, uključujući blokiranje pristupa web stranicama koje sadrže materijale zlostavljanja djece, i to kao mjeru prevencije zločina i nastojanje da se ograniči distribucija i dostupnost materijala seksualnog zlostavljanja djece na internetu. Neke zemlje članice Interpola su usvojile posebne zakone, dok su druge, pak, na temelju dobrovoljnosti uspostavile saradnju s ISP-ovima u cilju reguliranja ovog pitanja. Tako, listu stranica koje treba blokirati (tzv. „crna lista“ ili engl. “black list“) dostavlja policija ili, u nekim slučajevima, nevladine organizacije. U skladu s tim, u Generalnom sekretarijatu Interpola se prema strogim kriterijima sastavlja i ažurira lista web domena koje nude najgore materijale ove vrste. Ova lista („Worst of List“ – IWOL) je dostupna svim centralnim nacionalnim uredima (NCB) Interpola zemalja članica. Internet provajderi ili pružatelji usluga interneta (ISP-ovi) mogu potpisati sporazum u NCB-u zemlje članice, što im omogućava da dobiju listu i blokiraju pristup ovim stranicama. Iako je Akcijskim planom bila planirana provedba studije izvodljivosti o pitanju kreiranja „crne liste“ koja bi sadržavala informacije o domenama na kojima se nalaze sadržaji zlostavljanja djece, respondenti s kojima je proveden intervju nisu imali dovoljno saznanja o eventualno započetim aktivnostima. Uglavnom, respondenti konstatiraju da implementacija ove aktivnosti nije urađena jer se „ne zna“ ko je nadležan za navedeno pitanje. U svakom slučaju, prijedlog za realizaciju inicijative za korištenje „Worst of List“ Generalnog sekretarijata Interpola upućen je Ministarstvu sigurnosti BiH.

6.3. Institucionalni kapaciteti i saradnja

Kapaciteti institucija, neophodni za efikasno i efektivno obavljanje poslova, podrazumijevaju njihovu tehničku i kadrovsku osposobljenost, pri čemu kadrovska osposobljenost pretpostavlja kvalitativnu i kvantitativnu dimenziju. Na temelju prikupljenih podataka može se zaključiti da kapaciteti nadležnih institucija u BiH još uvijek nisu na zadovoljavajućem nivou kada je u pitanju suprotstavljanje kriminalitetu počinjenom putem IKT-a.

Osim Ministarstva unutrašnjih poslova RS-a, niti jedna druga policijska agencija nema formirano posebno odjeljenje za visokotehnoški kriminalitet. Naime, MUP RS-a, još u januaru 2010. godine, formirao je specijalizirano odjeljenje za sprečavanje visokotehnoškog kriminaliteta u okviru čijih poslova su i zadaci iz oblasti borbe protiv zlostavljanja djece na internetu. Nije poznato da su provedene bilo kakve analize ili da su postojale neke inicijative u pravcu uspostavljanja sličnih odjela u drugim policijskim agencijama. Kada je u pitanju policijska organizacija u odnosu na rad s djecom, može se primijetiti da ne postoje posebna odjeljenja u policijskim agencijama. Ona su postojala u MUP-u RS-a, ali su u posljednjih godinu dana ukinuta. Nedostatak specijaliziranosti za važne oblasti kriminaliteta doprinosi manjoj efikasnosti policijskih agencija. Nedovoljna znanja iz oblasti kompjuterskog kriminaliteta upravo su razlog velikog broja neotkrivenih i nedokazanih slučajeva nasilja nad djecom putem IKT-a.⁶¹ Čini se da je neophodno ojačati ovaj segment policijskih agencija u BiH.

Iako nema informacija o tome da je provedena bilo kakva analiza postojećih kapaciteta službi za provedbu zakona u smislu tretiranja nasilja nad djecom, a kako je to predviđeno Akcijskim planom za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH (2014–2015), poznato je da su provedene određene analize koje se indirektno mogu vezati za odnosnu temu. Naime, u okviru projekta Evropske komisije, uz pomoć eksperata, provedena je analiza kapaciteta Policije Brčko distrikta BiH, Granične policije, Direkcije za koordinaciju policijskih tijela BiH, Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo, a nešto i SIPA-e. Prema rezultatima procjene

⁶¹ Budimčić, M., Puharić, P., 2008.

kapaciteta generalno se može zaključiti da je broj policijskih službenika koji pohađaju obuke iz ove oblasti prilično mali. Specijalističke obuke su još rjeđe. Akcijskim planom planirane su specijalističke obuke za policiju o online istraživanju krivičnih djela. Iz ove analize je vidljivo da respondenti uglavnom obavještavaju da konkretnih i usko specijalističkih obuka na navedene teme nije bilo. Obavještavaju da su bile organizirane obuke na kojima su obrađivane navedene teme u „osnovnom“ obliku, bez specijalističkih sadržaja. Također, njihov je stav da su takve obuke bile bazirane na iskustvima i zakonima drugih zemalja, u kojima je borba protiv nasilja nad djecom putem IKT-a drukčije uređena. Prema navedenom, malo se radi s ciljem specijalizacije policijskih službenika, ali isto tako i tužilaca i sudija kako bi mogli da razumiju navedenu problematiku te istragu usmjere u pravom smjeru. Ipak, treba naglasiti da su pripadnici specijaliziranog odjeljenja MUP-a RS-a za sprečavanje visokotehnološkog kriminaliteta pohađali određene obuke izvan BiH.

U prethodnom periodu (2008–2009) Ministarstvo sigurnosti BiH je, u saradnji s organizacijom Save the Children, u sklopu projekta „Analiza kapaciteta, procedura i nedostataka u sistemu zaštite djece od dječije pornografije u BiH“, doniralo određenu opremu Federalnoj upravi policije (*Tableau* hardverski blokeri i *Encase* softver za pretragu kompjutera). Oprema je trenutno u određenom segmentu zastarjela, a za rad na njoj nikada nije organizirana adekvatna obuka za policijske službenike. Također, procjene kapaciteta drugih policijskih organizacija u BiH pokazale su da tehnološka oprema nije sasvim adekvatna za obavljanje potrebnih poslova. To je jedan od razloga zbog kojih nisu provedene specijalističke obuke za rad na softverskim paketima za istrage i forenziku, na temu istraživanja krivičnih djela nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Opisana situacija sigurno može predstavljati ozbiljan problem u suprotstavljanju visokotehnološkom kriminalitetu.

Nije poznato da je provedena zajednička obuka za policiju, tužioce i sudije na temu „Istraživanje krivičnih djela nasilja nad djecom putem IKT-a“, a koja je bila predviđena Akcijskim planom za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH (2014–2015). Također, iako je u programima obuka CEST-a FBiH za 2014. i 2015. godinu predviđeno posebno poglavlje koje je nosilo naziv „Informatičke obuke“, a realizatori ovih obuka bili IKT stručnjaci,^{62,63} teme nisu bile posvećene zaštiti i postupanju s djecom žrtvama visokotehnološkog kriminaliteta. U organizaciji CEST-a FBiH organizirana je obuka na temu „Pravda prilagođena djetetu“, a koju je pohađalo 25 sudija i tužilaca. Ciljevi ovog događaja temelje se na postulatima Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda,⁶⁴ a obuka je sadržavala jednodnevni sastanak pripreme i 10 dana elektronskog učenja – učenja na daljinu. Posebno je važno naglasiti obuku za sudije i tužioce iz cijele BiH pod nazivom „Kibernetički kriminal“, koja je planirana za oktobar 2016. godine u Banja Luci.⁶⁵

Rad s djecom žrtvama je posebno osjetljivo pitanje jer nestručan pristup može doprinijeti ponovnoj ili sekundarnoj viktimizaciji djeteta. Akcijskim planom za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH (2014–2015) posebno je predviđeno provođenje obuka za policijske službenik na temu „Rad sa žrtvama krivičnih djela nasilja nad djecom putem IKT-a“. Nije poznato da su iste i provedene. Također, planom je predviđena senzibilizacija sudija i tužilaca u radu s djecom žrtvama IKT-a. Iako nije utvrđeno da su provedene obuke koje bi se fokusirale samo na rad s djecom žrtvama IKT-a, CEST-ovi su proveli više obuka na slične teme koje su djelomično obuhvatile rad s djecom žrtvama IKT-a. Naime, u martu 2015. godine organizirana je obuka „Psihologija maloljetnika i krivična djela počinjena na štetu djece“. Cilj obuke bio je upoznavanje sudija i tužilaca s novim tokom krivičnog postupka u slučajevima krivičnih djela počinjenih na štetu djece, upoznavanje s ulogom tužilaca i sudija u istom. Također, namjera je bila sveobuhvatno obraditi psihološki pristup sudija i tužilaca u radu s maloljetnim izvršiteljima krivičnih djela.⁶⁶ U toku 2015. i 2016. godine, u Tesliću su organizirane obuke „Djeca svjedoci i žrtve u krivičnim postupcima“ i „Djeca

62 CEST FBiH, *Program Početne obuke i program stručnog usavršavanja za 2015*, Sarajevo, Autor, 2014.

63 CEST FBiH, *Izveštaj o radu za 2014. godinu*, Sarajevo, Autor, 2015.

64 CEST FBiH, *Program Početne obuke i program stručnog usavršavanja za 2016*, Sarajevo, Autor, 2015.

65 Ibid.

66 Ibid.

kao oštećeni i svjedoci u krivičnom postupku“.

„Tehnike intervjuiranja žrtava trgovine ljudima - uključujući anketiranje djece“, naziv je dvodnevne obuke za sudije, tužioce i policijske istražitelje koja je realizirana u aprilu 2015. godine. U 2014. godini realizirane su obuke „Suzbijanje prisilnog i štetnog rada djece na ulici u BiH“ (Banja Luka), „Krivična djela prisilnog rada: Dječije prosjačenje“ (Teslić).

Specijalistička obuka sudija i tužilaca prema Zakonu o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku trajat će 4 (četiri) dana. CEST FBiH je pripremio Program specijalističke obuke sudija za maloljetnike i tužilaca za maloljetnike. Realizacija edukativnih aktivnosti počela je u jesen 2014. godine. Program specijalističke obuke provodi se u saradnji s Udruženjem tužilaca FBiH i UNICEF-om koji kroz projekt “Pravda za svako dijete” finansijski podržava realizaciju. Poseban modul u ovom setu obuka bio posvećen zaštiti žrtava u krivičnom postupku.

Potrebno je napomenuti da ne postoje protokoli o saradnji između nadležnih agencija za provedbu zakona u BiH i organizacija civilnog društva koje administriraju postojeće hotline za prijavu. Priručnik za ovu aktivnost nije izrađen, iako je bio planiran Akcijskim planom. Također, saradnja s ISP-ovima ne postoji, iako se njihova uloga u međunarodnoj praksi pojavljuje kao vrlo značajna.

6.4. Prevencija

Potreba za provođenjem naučnih istraživanja o nasilju nad djecom putem IKT-a iskazana je kroz Akcijski plan za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH (2014–2015). Kako je prethodno navedeno, u BiH nisu provedena takva istraživanja. Ipak, organizacija CPRC iz Sarajeva, uz podršku organizacije Save the Children, provodi istraživanje o ponašanju i navikama djece na internetu i percepciji njihovih roditelja o istom. Naime, radi se o empirijskoj studiji koja se fokusira na ispitivanje stavova djece uzrasta od 8 do 17 godina, u osnovnim i srednjim školama u BiH, o odnosnoj temi. Također, istraživanje obuhvata ispitivanje stavova onih koji brinu o odjeci i njihovom ponašanju – stavovi roditelja i nastavnika/ca u školama. Rezultati istraživanja, zajedno s preporukama za kreiranje politika u ovoj oblasti, bit će publicirani krajem 2016. godine.

„Obrazovni kurikulumi“

Obrazovni kurikulumi ne obuhvataju dovoljno kvalitetne sadržaje koji bi djeci obezbijedili dovoljno informacija da se zaštite, a to je alarmantan propust obrazovnih sistema, imajući u vidu sveprisutnost IT tehnologija u svakodnevnom životu djece. Roditelji najčešće o ovom problem znaju manje nego njihova djeca, te ne predstavljaju dovoljno jak zaštitni faktor. Alternativni oblici obrazovanja djece na ovu temu su rijetki, nisu dostupni svojoj djeci, ali i ne predstavljaju kontinuiran izvor podrške.

Efektivne mjere prevencije kriminaliteta uvijek su najbolji i najpoželjniji izbor da bi ga suzbili i kontrolirali. U kontekstu kompjuterskog kriminaliteta, u literaturi se spominje prevencija na dva nivoa: individualnom ili osobnom nivou, a što se može izvesti u vidu (a) fizičke prevencije i (b) logičke prevencije, i generalni ili kolektivni nivo. Prema stavovima ispitanika, nivo informatičke pismenosti u BiH, a koji je preduvjet za individualnu prevenciju, nije na zadovoljavajućem nivou (stav jednog od ministarstava opisan je u okviru „Obrazovni kurikulumi“). Naime, među bh. stanovništvom, u kategoriji starijih od 10 godina, skoro 40 % je kompjuterski nepismenog stanovništva, dok se još skoro 25 % smatra djelomično kompjuterski pismenim.^{67 68}

67 U ovom slučaju kompjuterski pismenim osobama smatrale su se osobe koje su istakle da znaju obraditi tekst, izraditi tabele, koristiti e-mail i internet. Djelimično pismeni su oni koji su istakli da znaju realizirati barem jednu od ovih aktivnosti, dok su kompjuterski nepismenim smatrani oni koji ne znaju obavljati niti jednu od navedenih aktivnosti.

68 Agencija za statistiku BiH, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013: Rezultati popisa, Sarajevo, 2016.

U obrazovnim institucijama realiziraju se edukativne radionice za djecu, roditelje i nastavni kadar o problemu nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija. To se, ipak, ocjenjuje kao nedovoljno, a predlaže se da obavezna tema profesionalnog usavršavanja nastavnika bude upravo zaštita djece od nasilja putem IKT-a, posebno nastavnika i profesora iz oblasti informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Inicijativa za njihovo uvrštavanje u obavezne programe edukacija, koje osmišljavaju prosvjetno-pedagoški zavodi, također treba biti pokrenuta na sjednici Konferencije ministara obrazovanja u BiH.

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske od 2010. godine provodi edukativne radionice za školsku djecu, roditelje i prosvjetne radnike o sigurnosti na internetu i uopće IKT-u kao izvoru nesigurnosti. Kroz kampanje pod različitim nazivima, u posljednjih šest godina edukativne radionice organizirane su za više desetina hiljada djece. Ova aktivnost MUP-a bila je prepoznata od strane Evropske komisije i podržana kroz projekt IPA 2010, ali je i nakon njegovog isteka kontinuirano nastavljena. Pored navedenog, u saradnji s nadležnim ministarstvima obrazovanja, MFS – EMMAUS i partneri su u školama realizirali informativno-preventivnu kampanju pod nazivom „Surfaj sigurno!“ Ova kampanja o sprečavanju zloupotrebe djece i mladih posredstvom IKT-a bila je aktivna do 2014. godine, ali se u narednom periodu spominjala sporadično. Uspostavom saradnje s RAK-om BiH, ova kampanja je proširena, i uz nju je realizirana kampanja „Gdje je Buco?“. Ovaj edukativni videospot građani u BiH imali su priliku vidjeti na elektronskim medijima. Treba istaknuti da su tokom većine kampanja s ciljem prevencije zlostavljanja djece putem IKT-a izrađeni mnogi promotivni materijali, najčešće u vidu letaka za djecu i roditelje.

Uspostava SOS telefonske linije i SOS internetske stranice obaveza je iz Konvencije VE o zaštiti djece od seksualnog nasilja i zloupotrebe. Iako državni organi nisu uradili mnogo po ovom pitanju, zahvaljujući nevladinom sektoru takve linije su uspostavljene u BiH. Nevladina organizacija MFS – EMMAUS je pokrenula internet stranicu www.sigurnodijete.ba,⁶⁹ a putem nje je moguće prijaviti zlostavljanje djece na internetu. Sve zaprimljene prijave dostavljaju se nadležnim policijskim agencijama na daljnje postupanje. Nakon preduzetih radnji, nadležno tijelo dostavlja povratnu informaciju ovoj organizaciji koja ima ulogu administratora.⁷⁰ Pored toga, Ombudsman za djecu RS-a i Agencija za informaciono društvo RS-a, uz podršku Mtel-a i Nove Banke, kreirali su stranicu www.djecanainternetu.org. U sklopu nje je dostupno „Hrabro sanduče“, namijenjeno za online prijavu nasilja počinjenog uz korištenje IKT-a.

Predstavnici intervjuiranih ministarstava obrazovanja ističu da uspostavljene linije za prijavljivanje neprihvatljivog ponašanja na internetu nisu dovoljno vidljive, pa smatraju da bi linkovi trebali biti dostupni na sajtovima svih obrazovnih institucija. Iako je to predviđeno Akcijskim planom, nadležna ministarstva do sada nisu pokretala inicijative po ovom pitanju, iako ga većina smatra jednim od prioriteta.

MFS – EMMAUS je organizirao niz edukacija edukatora (nastavnika informatike u osnovnim i srednjim školama) o problemu nasilja nad djecom putem IKT-a, kako bi ovi edukatori približili ovaj fenomen djeci u okviru redovnog nastavnog procesa. Također, u sklopu portala www.sigurnodijete.ba se nalazi podstranica www.e-school.sigurnodijete.ba, s osnovnom namjenom da posluži kao platforma za umrežavanje nastavnog kadra širom BiH i razmjenu iskustava i pozitivnih praksi u ovoj oblasti, kao i za pristup raznim edukativnim materijalima na ovu temu, a što bi moglo biti iskorišteno za buduće edukacije.

Inicijativa Evropske komisije u vezi s održavanjem Dana sigurnijeg interneta podržana je i u BiH. S ciljem podizanja svijesti javnosti o problemu nasilja nad djecom putem IKT-a, ovogodišnji događaj je obilježen 9. februara 2016. godine pod sloganom „Daj svoj doprinos za bolji internet“. Ovaj Dan obilježava se u organizaciji SID Komiteta BiH. Ovo tijelo je formirano 2011. godine s ciljem realizacije preventivnih i promotivnih aktivnosti na zaštiti djece i mladih pri korištenju informacijskih i

⁶⁹ Na spomenutoj stranici se nalaze i edukativni materijali za roditelje, stariju djecu (tinejdžere) i mladu djecu.

⁷⁰ Muratbegović, Mujanović, Kepeš, Sistem za zaštitu od dječije pornografije i ostalih oblika seksualne zloupotrebe i iskorištavanja putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini - Evaluacija provedenih aktivnosti u periodu 2010-2012. godine, Sarajevo, 2013.

komunikacijskih tehnologija, a u saradnji s međunarodnom organizacijom *Insafe* – evropskom mrežom centara za podizanje svijesti i promociju sigurnog i odgovornog korištenja interneta i mobilnih uređaja među djecom i mladima. Članovi SID-a su predstavnici RAK-a BiH, organizacija MFS – EMMAUS, Save the Children, One World Platform, Microsoft, a Komitetom predsjedava Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima. Sponzori obilježavanja Dana sigurnijeg interneta 2016. godine su bili Microsoft, Logosoft, Imtec, Mtel, BH Telecom. Sljedeće godine ovaj događaj će biti održan 7. februara pod nazivom „Budite promjena: Ujedinito se za bolji internet“.

Akcijskim planom bilo je planirano uspostavljanje Centra za sigurniji internet. Do sada nisu preduzeti koraci ka njegovom uspostavljanju, ali se očekuje da će u toku 2017. godine biti realizirana ova aktivnost. Ova aktivnost direktno zavisi od finansijskih sredstava potrebnih za njenu realizaciju.

6.5. Podrška djeci žrtvama seksualnog nasilja

Globalni savez za borbu protiv seksualnog nasilja nad djecom na internetu kao jedan od prioriteta postavlja uspostavljanje sistema efikasne identifikacije djece žrtava seksualnog nasilja na internetu, kao i sistema pružanja adekvatne pomoći, podrške i zaštite. BiH je učesnica ovoga saveza pa se time obavezala primijeniti ovu generalnu politiku na svojoj teritoriji. Tako su u Akcijskom planu za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini (2014–2015) predviđene tri strateške aktivnosti koje će doprinijeti ostvarenju generalnog cilja. Ipak, čini se da niti jedna od tih aktivnosti još uvijek nije potpuno realizirana.

U smislu preduzetih napora, u cilju identifikacije žrtava zloupotreba i nasilja nad djecom na internetu, nije urađeno mnogo toga. Prethodno su opisani postojeći komunikacijski kanali (telefoni i e-mailovi) za prijavljivanje, kao i obuke provedene za djecu, roditelje i nastavnike u školama, što može doprinijeti povećanju broja prijavljenih slučajeva. Nakon otkrivanja krivičnog djela i identifikacije žrtve, kreće se u proceduru istraživanja i dokazivanja od strane nadležnih agencija. U toku tog postupka nije rijetkost da zbog neadekvatnog postupanja s djetetom žrtvom dođe do sekundarne viktimizacije. Zakoni o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u BiH sadrže posebne odredbe o načinu razgovora s djetetom žrtvom i svjedokom krivičnih djela, a koje podrazumijevaju prisustvo i aktivno učešće stručnih radnika (socijalni pedagozi - defektolozi, socijalni radnici, pedagozi i psiholozi). U tom kontekstu, UNICEF, u saradnji s partnerima, priprema priručnik za razgovor s djecom žrtvama krivičnih djela.

U BiH ne postoji poseban sistem podrške djeci žrtvama nasilja i zlostavljanja putem IKT-a, već je on dio sistema podrške i zaštite djece žrtava svih oblika društveno neprihvatljivog ponašanja. Naime, nadležni centri za socijalni rad, u saradnji s drugim institucijama, nastoje iskoordinirati potrebne aktivnosti da bi žrtva sačuvala mentalno i fizičko zdravlje, te se pokušavaju pronaći načini za povratak žrtve u zajednicu. U tu svrhu korisnim se smatra rad određenih nevladinih organizacija. Jedna od takvih organizacija je „Medica“ iz Zenice. Naime, djeca korisnici usluga tzv. Dječije kuće su ona djeca koja su direktno ili indirektno preživjela traumu i nasilje, djeca svjedoci nasilja i djeca pod rizikom od nasilja ili eksploatacije.

Akcijskim planom je predviđena potreba za izradom smjernica za programe reintegracije i resocijalizacije djece žrtava nasilja putem IKT-a u BiH. Iako planirana za realizaciju do kraja 2015. godine, prema najavama nadležnih institucija realizacija aktivnosti se planira za narednu godinu. Nositelj aktivnosti, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, nakon izrade i usvajanja smjernica, ima plan da uspostavi i sistem monitoringa koji će biti detaljno razrađen u tekstu smjernica.

7. ZAKLJUČCI

KLJUČNI NALAZI

- **Broj djece korisnika interneta u BiH u stalnom je porastu.**
- **BiH prati međunarodne standarde u oblasti borbe protiv zlostavljanja djece putem IKT-a, ali primjena tih standarda nije na očekivanom nivou.**
- **Ne postoji sinhronizirana politika suprotstavljanja zlostavljanju djece putem IKT-a, što rezultira gubitkom resursa i neefikasnošću rada nadležnih organa.**
- **Kvantitativni i kvalitativni institucionalni kapaciteti za djelovanje u oblasti borbe protiv zlostavljanja djece putem IKT-a izuzetno su ograničeni.**
- **Nositelji najvećeg broja aktivnosti i dalje su nevladine organizacije koje uz pomoć donatora djeluju najčešće na polju prevencije.**
- **Aktivnosti u oblasti identifikacije djece žrtava i podrške žrtvama zlostavljanja putem IKT-a gotovo da se ne preduzimaju.**

Očekivani rezultat moguće je postići uz planski osmišljene i sinhronizirano preduzete aktivnosti svih aktera u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja na internetu i drugih oblika zlostavljanja djece.

Postoje mnogi izazovi, počevši već od samih terminoloških određenja, koordinacije i planiranja, pa do zakonskih odredbi i institucionalnih kapaciteta. Izgleda su nevladine organizacije i dalje glavni nositelji aktivnosti na polju borbe protiv seksualnog iskorištavanja djece i drugih oblika zloupotrebe.

Bez obzira na različite pristupe u izučavanju uticaja informacijsko-tehnološkog razvoja na društvene odnose, većina autora izdvaja populaciju koja trenutno živi svoje djetinjstvo, označavajući je kao posebnu generaciju koja se srodila s modernim tehnologijama. Prenošnjem značajnog dijela života u virtualni svijet i korištenjem IKT-a za obavljanje aktivnosti u realnom svijetu, djeca sve više postaju žrtve različitih oblika zlostavljanja.

Broj djece korisnika interneta raste iz godine u godinu i u BiH. Iako nisu provedena istraživanja koja bi na naučnoj osnovi pokazala prirodu i obim zlostavljanja djece putem IKT-a, na temelju analize sadržaja dokumenata i stavova predstavnika institucija / organizacija djelatnih u ovoj oblasti, može se zaključiti da je nasilje nad djecom putem IKT-a u značajnoj mjeri prisutno i u BiH.

EU, VE i UN uspostavili su međunarodne pravne standarde za borbu protiv zlostavljanja djece putem IKT-a. BiH je potpisnica najvažnijih dokumenata kojima su ti standardi uspostavljeni. Značajan dio njihovih odredbi unesen je u pozitivno zakonodavstvo BiH. Međutim, još uvijek postoje važne odredbe koje bi se trebale naći u domaćem zakonodavnom okviru. Pored toga što je na različitim nivoima vlasti usklađenost s međunarodnim dokumentima iz ove oblasti različita, što daljnje predstavlja pokazatelje pravne nesigurnosti, primjena odredbi iz odnosne oblasti i dalje ostaje nedosljedna u značajnoj mjeri.

Rezultati provedene analize pokazuju da formalna društvena reakcija na zlostavljanje djece putem IKT-a u BiH ima vrlo ograničen uspjeh. Ključni akteri u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja na internetu i drugih oblika zlostavljanja djece u BiH – institucije za provedbu zakona na svim nivoima vlasti, nezavisne institucije, međunarodne organizacije, organizacije civilnog društva i privatne organizacije – imaju dužnost da koordiniranim naporima odgovore na postojeće izazove. Ipak, ne postoji jedinstvena politika ili model kojim bi se ključni akteri iz ove oblasti vodili. Pokazatelj toga je i činjenica da u proteklih deset godina više strateških i akcijskih dokumenata nije realizirano.

Institucije za provedbu zakona, kao predstavnici vladinog sektora, ne raspolažu adekvatnim kapacitetima za poželjan odgovor na ovaj društveni problem. Nedostatak senzibiliziranosti za odnosnu temu, nedostatak specijalističkih obuka i međuinstitucionalne saradnje i zajedničkih aktivnosti, nedostatak hardverske i softverske opreme, samo su neki od ograničenja zvaničnih organa. Izgleda da su nevladine organizacije, podržane međunarodnim bilateralnim i multilateralim donatorima, i dalje glavni nositelji aktivnosti na polju borbe protiv seksualnog iskorištavanja i drugih oblika zloupotrebe djece putem IKT-a. Njihove aktivnosti se primarno odnose na oblast prevencije, a najčešće su manifestirane kroz podizanje svijesti šire populacije.

Jedan od prioriteta u oblasti borbe protiv zlostavljanja djece putem IKT-a, a koji je postavljen kroz međunarodne standarde, odnosi se na pitanja identifikacije i zaštite djece žrtava. Iako su planirane u strateškim dokumentima, u BiH ove aktivnosti gotovo da su potpuno zanemarene. Tako je i tema o zaštiti i najboljoj reakciji prema izvršiteljima krivičnih djela na štetu djece, a koja se razmatra na evropskom nivou, još uvijek daleko od prioriteta u aktivnostima ključnih aktera.

Na kraju, aktivnosti ključnih aktera mogu se ocijeniti kao nesistematizirane i nesinhronizirane, pa su prepoznatljivi značajni gubici dragocjenih resursa. Njihova međusobna saradnja i dalje je na neformalnom nivou, pa je efikasnost u radu dodatno smanjena.

8. PREPORUKE

8.1. Generalne preporuke

- Provesti istraživanje o obimu i prirodi nasilja nad djecom putem IKT-a.
- Prilikom ratifikacije međunarodnih dokumenta voditi računa o uvjetima za primjenu odredbi konkretnog dokumenta.
- Koordinacijski timovi i državna tijela, zadužena za praćenje i implementaciju strateških dokumenata, trebaju usmjeravati aktivnosti nevladinog sektora i donatora, a sa svrhom ostvarenja strateških ciljeva, mjera i aktivnosti.
- Definirati politike i uspostaviti jasne procedure za postupanje u odnosu na domene na kojima se nalaze sadržaji zlostavljanja djece.
- Osigurati jasnu komunikaciju između profesionalaca angažiranih na polju borbe protiv seksualnog nasilja i seksualne eksploatacije djece, kroz korištenje jasne terminologije definirane Luksemburškim smjernicama.
- Ojačati policijske agencije i pravosudne organe u BiH kroz provođenje posebnih specijalističkih i zajedničkih obuka iz oblasti nasilja nad djecom putem IKT-a.
- Izraditi smjernice za programe reintegracije i resocijalizacije djece žrtava nasilja putem IKT-a u BiH.
- Pratiti svjetske i evropske trendove u reakciji i tretmanu počinitelja seksualnih zloupotreba ili seksualnog nasilja na internetu, a s ciljem kreiranja adekvatnih politika i ostvarenja svrhe reakcije.
- Motivirati privredne subjekte i korporacije da podrže aktivnosti zaštite djece od nasilja putem IKT-a, kroz korištenje raspoloživih resursa, sponzorstva i sl.
- Osigurati uvjete za uspostavljanje CERT-ova na nivou BiH, FBIH i Brčko distrikta BiH, prema najadekvatnijem modelu (*Government CERT, National CERT ili Corporate CERT*), podržati njihov razvoj i udruživanje s CERT-ovima u regionu, odnosno Evropi i svijetu.

8.2. Za relevantna ministarstva obrazovanja/prosvjete u BiH

- Izraditi kratki program obuke za profesore informatike u osnovnim i srednjim školama iz domena „zaštite djece na internetu: krivičnopravni, kriminološki i viktimološki osvrt“, kao vid treninga za buduće trenere. U tom kontekstu posebno uzeti u obzir sljedeće činjenice:
 - Veliki broj djece i mladih kreira lažni profil na internetu te ostavlja dio ključnih informacija koje su istinite;
 - Problem predstavljaju i veći broj godina koje djeca i mladi prikazuju u odnosu na realne što svakako može da dovede djecu i mlade u poziciju da komuniciraju s online predatorima koji imaju za cilj zloupotrebu mlade osobe;
 - Da je neophodna intenzivna komunikacija i otvoren dijalog između djece i roditelja na temu ograničenog korištenja interneta jer zabrana dovodi u poziciju da djeca iznalaze rješenja koja mogu biti još kompliciranija kao što je krađa mobilnih telefona i laptopa od strane djece koja imaju smart mobilne telefone, potom lažni izgovori učenja kod kolegica, surfanje putem mobitela čija upotreba može dovesti do oštećenja vida, itd;
 - Da se kod roditelja treba razvijati informatička pismenost kako bi se bolje razumjele potrebe djece o korištenju interneta jer u suprotnom, ako te potrebe nisu zadovoljene, dolazi do dječijeg bunta koji vrlo lako može da preraste u problematično ponašanje. Stoga se čini opravdanim planiranje i organiziranje posebnih edukativnih programa o sigurnosti interneta, kako za učenike tako i za nastavnike i roditelje;
 - Što se tiče cenzure, informatički pismeni roditelji kao oblik cenzure unose korisničke šifre na računare, mijenjaju passworde (lozinke) ili pak fizički zabrane pristup modemu.
- Pokrenuti inicijativu za postavljanje linkova na web stranicama obrazovnih institucija za djecu koji upućuju na uspostavljene portale i linije za pomoć koji tretiraju problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija.

8.3. **Za relevantna ministarstva pravde i pravosudne institucije u BiH**

- Analizirati odredbe koje definiraju posebni minimum za krivična djela seksualnog nasilja nad djecom i rasponom između zakonskog posebnog minimuma i maksimuma, s ciljem ujednačavanja kaznenih odredbi za ova krivična djela.
- Analizirati kaznenu politiku sudova za krivična djela počinjena putem IKT-a, a s ciljem njenog unapređenja.
- Posebnim edukacijama, vođenim od strane specijaliziranih psihologa, izvršiti senzibilizaciju tužilaca i sudija u radu s djecom žrtvama nasilja putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija.

8.4. **Za relevantna ministarstva unutrašnjih poslova u BiH**

- Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta svih policijskih agencija predvidjeti odjeljenja za visokotehnološki kriminalitet.

8.5. **Za nevladine organizacije u BiH**

- Osigurati tehničku podršku za nevladine organizacije koje administriraju i upravljaju online linijama za prijavu i podršku u slučajevima nasilja nad djecom putem IKT-a.

9. IZVORI

9.1. Naučna i stručna literatura

1. Agencija za statistiku BiH (2016), *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013: Rezultati popisa*, Sarajevo.
2. Budimlić, M., Puharić, P. (2008), *Kompjuterski kriminalitet: Kriminološki, krivičnopravni, kriminalistički i sigurnosni aspekti*, Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.
3. Bajramović, M. (2013), *Pravna analiza usklađenosti nacionalnog zakonodavstva sa Konvencijom o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zlopotrebe (Lanzarote Konvencija)*, Banja Luka i Tuzla: Organizacija "Zdravo da ste" i Udruženje "Zemlja djece" Tuzla.
4. Bajramović, M. (2014), *Zaštita djece od seksualnog nasilja i iskorištavanja*, Banja Luka: "Zdravo da ste" Banja Luka.
5. Hadžović, S. (2014), *Sigurnije internet okruženje za djecu u BiH*, Sarajevo: Internews u Bosni i Hercegovini.
6. Muratbegović, Mujanović, Kepeš (2013), *Sistem za zaštitu od dječije pornografije i ostalih oblika seksualne zlopotrebe i iskorištavanja putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini - Evaluacija provedenih aktivnosti u periodu 2010-2012. godine*, Sarajevo.
7. Salkić, S. (2013), *Krivična djela nasilja nad djecom: Stanje i problemi*, Sarajevo.
8. Jeney, P. (2015), *Combating child sexual abuse online*, European Parliament's Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs.
9. Institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore (2013), *Zlopotreba djece putem interneta - Istraživanje Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore*, Podgorica.
10. Ombudsman za djecu Republike Srpske (2010), *Poseban izvještaj „Djeca imaju pravo na zaštitu od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja“*.
11. Save the Children (2013), *Eksploatacija djece na internetu - Regionalni izvještaj*, Sarajevo: Save the Children.
12. Vojković, G. & Štambuk-Sunjić, M. (2006), *Konvencija o kibernetičkom kriminalu i kazneni zakon Republike Hrvatske*, Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu, 43(1), str. 123-136.
13. Udruženje „Zdravo da ste“, Udruženje „Naša Djeca“ (2012), *Situaciona analiza stanja prava djeteta u Bosni i Hercegovini*, Banja Luka – Sarajevo.

9.2. Ostali izvori

1. CPRC (2014), *Akcioni plan za zaštitu djece i sprječavanje nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini (2014-2015)*, Sarajevo.
2. CPRC (2014), *Priručnik za monitoring i evaluaciju Akcionog plana za zaštitu djece i sprječavanje nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini (2014-2015)*, Sarajevo.
3. CEST FBiH (2014), *Program Početne obuke i program stručnog usavršavanja za 2015*, Sarajevo.
4. CEST FBiH (2015a), *Program Početne obuke i program stručnog usavršavanja za 2016*. Sarajevo.
5. CEST FBiH (2015b), *Izveštaj o radu za 2014. godinu*, Sarajevo.
6. Ministarstvo sigurnosti BiH (2015), *Akcioni plan za zaštitu djece i sprječavanje nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini za period 2014-2015*, Ministarstvo sigurnosti BiH.
7. *Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom 2007–2010*. (2007), Sarajevo: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Vijeće za djecu BiH.
8. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH (2016), *Odgovori BiH na upitnik Lanzarote komiteta - Opšti okvir*. Preuzeto od http://www.mhrr.gov.ba/PDF/djeca/ODGOVORI%20na%20upitnik%20Lanzarote%20komiteta_Opsti%20okvir_.pdf
9. *Strategija za borbu protiv nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini 2012–2015*. (2015). Sarajevo: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH.

9.3. Pravni akti

1. Krivični zakon BiH, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj: 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15.
2. Krivični zakon Brčko distrikta BiH, „Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, broj: 33/13.
3. Krivični zakon Federacije BiH, „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, broj: 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11.
4. Krivični zakon Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12, 67/13.
5. Statut Brčko distrikta BiH, „Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, broj: 1/00, 24/05.
6. Ustav Federacije BiH, „Službene novine Federacije BiH“, broj: 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 18/03, 63/03, 20/04, 33/04, 71/05.
7. Ustav Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 21/92, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 31/02, 31/03, 98/03, 115/05.
8. Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj: 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13.
9. Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, broj: 33/13.
10. Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije BiH“, broj: 35/03, 37/03, 56/03.
11. Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 100/09.
12. Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Federacije BiH, „Službene novine Federacije BiH“, broj: 7/14.
13. Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 13/10, 61/13.

9.4. Posjećene internetske stranice

1. <http://www.djecanainternetu.org>
2. <http://www.sigurnodijete.ba>
3. <http://www.djeca.rs.ba>
4. <http://www.newroadbih.org>
5. <http://oib.aidrs.org>
6. <http://www.inhope.org>

10. PRILOZI

Aneks I - Spisak institucija / organizacija s kojim je obavljen intervju

R. Br. - NAZIV INSTITUCIJA / ORGANIZACIJE

1. Ministarstvo sigurnosti BiH
2. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
3. Ministarstvo pravde BiH
4. Ministarstvo komunikacija i prometa BiH
5. Federalna uprava policije
6. Direkcija za koordinaciju policijskih tijela Bosne i Hercegovine –
Sektor za međunarodnu operativnu policijsku saradnju
7. Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske
8. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke
9. Odjeljenje za obrazovanje Vlade Brčko distrikta BiH
10. Tužilaštvo Republike Srpske
11. Tužilaštvo Brčko distrikta BiH
12. Tužilaštvo Federacije BiH
13. Regulatorna agencija za komunikacije BiH
14. Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH
15. Ombudsman za djecu Republike Srpske
16. Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS
17. Udruženje građana „Nova Generacija“
18. IT Girls
19. Udruženja građana „Zdravo da ste“

Aneks 2 – Intervju: Regulatorna agencija za komunikacije BiH (RAK)

Q0: Koliko je, po Vama, prisutan problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH?

Godišnji izvještaj o tržištu usluga interneta koji objavljuje Regulatorna agencija za komunikacije pokazuje da se broj internetskih korisnika u BiH udvostručio u zadnjih pet godina. Posljedično tome raste i zabrinutost, odnosno potreba za zaštitom djece na internetu je, također, sve veća.

Q0*: Da li se on, po Vama, tretira na adekvatan način?

Zaštita djece na internetu je važna kao što je važna i njihova zaštita u realnom svijetu. Djeca pripadaju ranjivoj grupi korisnika interneta koja u biti nisu svjesna opasnosti koje vrebaju, među kojima je i dječija pornografija. Sa stalnim tehnološkim razvojem i porastom broja korisnika interneta, značaj zaštite djece u svijetu interneta je, također, sve veći. Odnosno, smatramo da se treba više aktivirati na rješavanju ovog problema.

Q6: Da li je išta preduzeto na implementaciji uspostavljanja tzv. programa „black list“ koji bi sadržavao informacije o domenama na kojima se nalaze sadržaji nasilja nad djecom putem IKT-a? Da li znate nešto više o tome?

Na temu aktivnosti u vezi s blokiranjem štetnih web stranica sa sadržajima zlostavljanja djece, Regulatorna agencija za komunikacije (Agencija) je zaprimila dopis od Ministarstva sigurnosti 23. 09. 2015. godine. Dopisom je Agencija obaviještena da Ministarstvo sigurnosti razmatra mogućnost implementacije programa blokiranja web stranica sa sadržajima zlostavljanja djece prema tzv. „crnim listama“ koje sačinjava Interpol, a za što je potrebno sklapanje ugovora s licenciranim pružateljima usluga pristupa internetu. Tom prilikom, Agencija je uputila dopis podrške uspostavljanju mehanizama za unapređenje zaštite djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Prema dostavljenoj informaciji, te izloženim dokumentima „Najbolja praksa analize web stranica sa stanovišta njihovog blokiranja ili onemogućavanja“, i primjeru Sporazuma između ISP-a i Interpola, Agencija je ocijenila predloženu inicijativu korisnom i izvodljivom. Tom prilikom je iznesen stav da Agencija smatra poželjnim organiziranje zajedničkog sastanka s predstavnicima svih nadležnih institucija na kojem bi, s aspekta nadležnosti institucija, detaljno razmotrili načine primjene navedenih mjera zaštite djece, uz primjenu informacijsko-komunikacijskih tehnologija.

Q15: Da li je uspostavljena saradnja između MUP-ova, pravosudnih organa, ISP-ova i RAK-a, s ciljem tretiranja pojava nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Možete li kratko opisati aktivnosti koje provodite na ovom planu?

U skladu s članom 8. stav 2. Pravila 60/2012 Agencije o obavljanju djelatnosti davatelja pristupa internetu („Službeni glasnik BiH“, broj: 36/12), ISP-ovi su dužni da, na osnovu posebnih propisa ili odluke nadležne institucije u BiH kojom se određeni sadržaji oglašavaju nezakonitim, primjenom odgovarajućih tehničkih mjera onemogućiti pristup internetskim adresama za koje je takvim posebnim propisima ili odlukama nadležnih institucija u BiH utvrđeno da su štetni i nezakoniti, a posebno ukoliko se tim sadržajima širi dječija pornografija i slični štetni sadržaji, omogućava nezakonito online kockanje, šire kompjuterski virusi ili opasni programi, nezakonito pribavljaju osobni podaci, ugrožava opća sigurnost, javni red i mir, omogućava protupravna upotreba kompjuterskih programa i aplikacija, kao i druge opasnosti po sigurno korištenje interneta. Odnosno, ukoliko se utvrdi da je određeni online sadržaj štetan od strane suda ili druge kompetitivne institucije, Agencija može narediti da ISP-e povuče takav sadržaj s web stranice koja je skladištena na ovom serveru.

Važno je istaknuti da je Zakonom o dopuni Zakona o komunikacijama BiH („Službeni glasnik BiH“, broj: 75/06) određeno da su pravne i fizičke osobe - koje pružaju telekomunikacijske usluge, obezbjeđuju telekomunikacijske mreže i obavljaju telekomunikacijske djelatnosti - obavezne da o svom trošku osiguraju održavanje funkcije zakonitog presretanja telekomunikacijskih usluga i / ili djelatnosti koje obavljaju, kao i čuvanje i obezbjeđenje telekomunikacijskih podataka. Posebne obaveze tih osoba, u pogledu osiguranja kapaciteta koji će omogućiti ovlaštenim agencijama da vrše zakonito presretanje telekomunikacija te kapaciteta za čuvanje i obezbjeđenje telekomunikacijskih podataka, propisuje svojom odlukom Vijeće ministara BiH na prijedlog Ministarstva sigurnosti. Odnosno, postoji mogućnost da

se upotrijebi sistem zakonitog presretanja i da se ozakoni njegova upotreba u svrhu zaštite od dječije pornografije u BiH.

Q16: Da li su preduzete aktivnosti ili se planiraju u budućnosti na polju kreiranja jedinstvenih smjernica o postupanju ISP-ova u slučajevima detektiranja stranica koje prikazuju nasilje nad djecom? Možete li kratko opisati šta RAK preduzima ili planira u tom pravcu?

U skladu s članom **9. stav 2. Pravila 69/2013 o uvjetima pružanja javnih telekomunikacijskih usluga i odnosima s krajnjim korisnicima** („Službeni glasnik BiH“, broj: 28/13), Agencija je obavezala ISP-ove da uključe odredbe o zaštiti maloljetnih osoba u svoje opće uvjete poslovanja. ISP-ovi su i prema članu 36. Pravila 69/2013 dužni uspostavljati i primjenjivati odgovarajuće mjere za zaštitu maloljetnih osoba.

Ističemo da Agencija nije ovlaštena da regulira sadržaj koji je dostupan na internetu. Ipak, kao institucija koja je usmjerena ka razvoju medijskog sektora i koja promovira profesionalno i odgovorno pružanje medijskih usluga, uključena je u sve aktivnosti koje su vezane za medijsku pismenost i podizanje javne svijesti o odgovornom i sigurnom korištenju medijskih servisa, uključujući i internet. U skladu s tim, aktivnosti Agencije uključuju i konferencije o zaštiti djece od neprikladnog sadržaja, studije o uticaju televizije na djecu, i kampanje koje promoviraju sigurniji internet. Tako je Agencija i članica Komiteta za sigurni internet (SID Komitet) koji je formiran 2011. godine s ciljem implementiranja preventivnih i promotivnih aktivnosti za zaštitu djece i mladih prilikom korištenja savremene informacijske tehnologije.

Također, prema članu 15. EU Elektronske komercijalne direktive 2000/31/EC Evropskog parlamenta i Vijeća od 8. juna 2000. godine (E-Commerce Directive), ISP-ovi nisu obavezni da vrše monitoring informacija koje prenose i čuvaju, niti se od njih zahtijeva da vrše aktivno nadgledanje korisnika u cilju evidentiranja ilegalnih aktivnosti.

Ako se posmatra samoregulacija u BiH, treba imati u vidu da ISP-ovi u BiH, poput ISP-ova u EU, u suštini nemaju specifičnu obavezu koja je usmjerena ka zaštiti maloljetnih osoba. Standardni oblik samoregulacije koji se najčešće susreće u EU predstavlja izradu i poštivanje donesenih pravila ponašanja u vezi sa zaštitom maloljetnih osoba od strane članica koje su se obavezale na primjenu pravila. Dakle, primjena ovih pravila je opcionalna za članove ISP-e udruženja. Dok u EU postoje značajne samoregulatorne aktivnosti, takvih samoregulatornih aktivnosti, koje su usmjerene na zaštitu djece na internetu, u BiH nema. Prema podacima koji su s web stranica ISP-ova u BiH, oni nisu međusobno organizirani, niti pripadaju EU ili međunarodnim udruženjima koja se bave zaštitom djece na internetu. Posljedično, ISP-ovi u BiH nemaju razvijena pravila o ponašanju koja su usmjerena ka zaštiti djece na internetu, premda imaju zadovoljavajuće Opće uvjete poslovanja za pretplatnike i pretplatničke ugovore koji u sebi imaju ugrađen član 36. Pravila 69/2013.

Navedene aktivnosti su trebale biti implementirane kroz Akcijski plan za prevenciju i zaštitu djece od zlostavljanja putem informacijsko-komunikacionih tehnologija u BiH za period 2014–2015, koji je Vijeće ministara BiH usvojilo na zasjedanju održanom 4. aprila 2014. godine. Izdajamo sljedeće aktivnosti u kojima je bilo predviđeno da RAK učestvuje:

- **Izrada studije izvodljivosti mogućnosti implementacije tzv. programa „black list“** koji bi sadržavao informacije o domenama na kojima se nalaze sadržaji nasilja nad djecom putem IKT-a. Nadležne institucije: Ministarstvo komunikacija i prometa BiH, Regulatorna agencija za komunikacije BiH (RAK), MUP RS-a, MUP FBiH i Policija Brčko distrikta BiH.
- **Upostaviti saradnju između MUP-ova, pravosudnih organa, ISP-ova i RAK-a**, s ciljem tretiranja pojava nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Nadležne institucije: Ministarstvo komunikacija i prometa BiH, Ministarstvo porodice, omladine i sporta RS-a, Ministarstvo unutrašnjih poslova RS-a, Ministarstvo pravde RS-a, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS-a, Ministarstvo unutrašnjih poslova FBiH, Ministarstvo rada i socijalne politike FBiH, Ministarstvo zdravlja FBiH, Ministarstvo pravde FBiH, Policija Brčko distrikta BiH, Pravosudna komisija, Odjel za zdravstvo i ostale usluge.
- **Kreiranje jedinstvenih smjernica o postupanju ISP-ova** u slučajevima detektiranja stranica koje prikazuju nasilje nad djecom. Nadležne institucije: Ministarstvo komunikacija i prometa BiH, RAK,

Ministarstvo unutrašnjih poslova FBiH, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, Policija Brčko distrikta BiH, Ministarstvo pravde FBiH, Ministarstvo pravde RS-a, Pravosudna komisija Brčko distrikta BiH.

Aneks 3 – Intervju: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH

Q1: Koliko Vaše Ministarstvo radi na praćenju međunarodnih instrumenata iz oblasti nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija – pristupanje i ratifikacija?

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH nije bilo uključeno u proces ratifikacije Konvencije o cyber (sajber, kibernetičkom) kriminalu (Cybercrime), već je provelo postupak pristupanja i ratifikacije Lanzarote konvencije.

Q2: Da li je izrađena analiza usaglašenosti zakonodavstva u BiH s Konvencijom Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe? Možete li nam ukratko opisati šta mislite o značaju iste?

Konvencija VE o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja stupila je na snagu 1. 3. 2013. godine i tokom te godine nevladina organizacija „Zdravo da ste“ Banja Luka, u saradnji s Udruženjem „Zemlja djece“ iz Tuzle, provela je istraživanje o seksualnom zlostavljanju i iskorištavanju djece u Bosni i Hercegovini i uradila analizu zakonodavstva s Konvencijom.

Q4: Da li se pristupilo ili se planira pristupiti izradi smjernica za programe rehabilitacije i reintegracije žrtava nasilja putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH?

U planu rada Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH za 2016. godinu predviđena je izrada smjernica. Međutim, zbog nedostatka finansijskih sredstava još se nije pristupilo izradi, te će se ova aktivnost prolongirati do sljedeće godine.

Q5: Da li je uspostavljen ili se planira uspostaviti sistem monitoringa smjernica za programe reintegracije i resocijalizacije djece žrtava nasilja putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH?

Nakon izrade i usvajanja smjernica uspostaviti će se i sistem monitoringa koji će biti detaljno razrađen u tekstu smjernica.

Q6: Da li je išta preduzeto na implementaciji uspostavljanja tzv. programa „black list“ koji bi sadržavao informacije o domenama na kojima se nalaze sadržaji nasilja nad djecom putem IKT-a?

Trenutno Ministarstvo ne provodi aktivnosti na uspostavljanju programa „black list“.

Q17: Da li je preduzeta aktivnost na izradi inicijative za postavljanje linkova na web stranice obrazovnih institucija za djecu, koji upućuju na uspostavljene portale i linije za pomoć koji tretiraju problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Šta mislite o tome?

Ministarstvo nije pokrenulo nikakve aktivnosti koje bi za rezultat imale postavljanje linkova na web stranicama obrazovnih institucija za djecu, što je veoma značajno da se u narednom periodu provede putem Vijeća za djecu.

Aneks 4 – Intervju: Ministarstvo komunikacija i prometa BiH

Q0: Koliko je, po Vama, prisutan problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH?

Što se tiče problema nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH, smatram da je ovaj problem, i pored brojnih aktivnosti koje se preduzimaju po ovom pitanju, još uvijek uveliko prisutan. Neshvatanje značaja ovog problema još uvijek predstavlja veliki kamen spoticanja, kao i samo deklarativno slaganje da je nasilje nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija stvarni problem u bh. društvu.

Q0*: Da li se on, po Vama, tretira na adekvatan način?

Smatram da smo na dobrom putu da se ovaj problem adekvatno riješi i da Ministarstvo sigurnosti BiH i Save the Children rade veoma dobar posao po ovom pitanju, međutim postoji veliki broj problema koji nisu u njihovoj moći a koje treba prevazići da bi se moglo reći da se ovaj problem adekvatno rješava. Također, smatram da je saradnja između svih nadležnih institucija i svih drugih zainteresiranih strana prijeko potrebna kako bi se na sistematičan i jedinstven način mogao postići određeni napredak u kontroli, prevenciji, ranom otkrivanju i procesuiranju krivičnih djela nasilja nad djecom putem IKT-a.

Q6: Da li je išta preduzeto na implementaciji uspostavljanja tzv. programa „black list“ koji bi sadržavao informacije o domenama na kojima se nalaze sadržaji nasilja nad djecom putem IKT-a?

Koliko sam upoznat, na implementaciji uspostavljanja programa „black list“ još uvijek se nije puno odmaklo, ali znam da su inicirane određene aktivnosti Direkcije za koordinaciju policijskih tijela BiH po ovom pitanju. Tako znam da postoji dokument najbolje prakse, dokument „THB – Worst of List“, kao i primjer sporazuma između NCB (Centralni nacionalni uredi Interpola zemalja članica) i ISP-ova, koji ISP-ovima omogućava da dobiju listu i blokiraju pristup ovim „black list“ stranicama. Svi zainteresirani ISP-ovi mogu potpisati ovaj sporazum u NCB-u zemlje članica.

Q15: Da li je uspostavljena saradnja između MUP-ova, pravosudnih organa, ISP-ova i RAK-a, s ciljem tretiranja pojava nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Možete li ukratko opisati aktivnosti koje provodite na ovom planu?

Nažalost, koliko sam ja upoznat, po ovom pitanju još uvijek nisu preduzete nikakve aktivnosti. Jedno vrijeme postojala je namjera i želja da se krene s ovom saradnjom, ali, nažalost, samo se na tome i završilo.

Q16: Da li su preduzete aktivnosti ili se planiraju u budućnosti na polju kreiranja jedinstvenih smjernica o postupanja ISP-ova u slučajevima detektiranja stranica koje prikazuju nasilje nad djecom? Možete li ukratko opisati šta imate u planu?

Što se tiče smjernica o postupanja ISP-ova u slučajevima detektiranja stranica s nasiljem nad djecom, i ovdje se, nažalost, ništa konkretno nije uradilo. Postoje neke indicije da bi se po ovom pitanju moglo raditi u narednom periodu, ali sve su to samo indicije tako da bih ja, i pored tih planova, ipak stavio da nikakve aktivnosti nisu preduzete po ovom pitanju.

Aneks 5 – Intervju: Ministarstvo pravde BiH

Q0: Koliko je, po Vama, prisutan problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH?

Mišljenja sam da je problem nasilja nad djecom putem interneta, nažalost, izuzetno prisutan i ozbiljan, jer je internet formirao igrališta koja nisu „vidljiva“ niti lako kontrolirana, pa je i broj djece koja trpe nasilje puno veći.

Q0*: Da li se on tretira na adekvatan način?

Ne.

Q1: Koliko Vaše Ministarstvo radi na praćenju međunarodnih instrumenata iz oblasti nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija – pristupanje i ratifikacija?

Ministarstvo, odnosno pojedinci koji učestvuju u radu radnih grupa, daju svoj doprinos u skladu s nadležnostima istog.

Q2: Da li je izrađena analiza usaglašenosti zakonodavstva u BiH s Konvencijom Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe?

Vijeće Evrope i Evropska unija pokrenuli su projekt pod nazivom „Jačanje saradnje u borbi protiv cyber kriminala za zemlje Jugoistočne Evrope i Turske“ koji je službeno započeo 16. 02. 2011. godine, a okončan 30. 04. 2013. godine. U sklopu projekta, u kojem sam aktivno učestvovala, rađena je analiza.

Q3: Da li postoje prijedlozi za izmjene i dopune zakona, vodeći računa o ustavnim nadležnostima, kako bi se unaprijedio sistem zaštite djece od nasilja putem IKT-a u Bosni i Hercegovini?

Prijedlozi su postojali, ali nije bilo potrebne saglasnosti.

Q3: Da li se pristupilo izmjenama i dopunama Zakona o krivičnom postupku u BiH (ZKP RS-a, ZKP FBiH i ZKP Brčko distrikta BiH) u cilju unapređenja zaštite djece od dječije pornografije i drugih oblika seksualnog iskorištavanje, u skladu s Konvencijom o cyber kriminalu i Lanzarote konvencijom o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja? U kom dijelu su izmjene značajne?

Nije u nadležnosti države već entiteta!

Q3: Da li se pristupilo izmjenama krivičnih zakona u BiH (KZ RS-a, KZ FBiH i KZ Brčko distrikta BiH) u skladu s međunarodnim standardima i preporukama? U čemu se ogledaju?

Nije u nadležnosti države već entiteta!

Aneks 6 – Intervju: Ministarstvo sigurnosti BiH (Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima)

Q7: Da li je Ministarstvo organiziralo neku specijalističku obuku za rad na softverskim paketima za istrage i forenziku, na temu istraživanja krivičnih djela nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija?

Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine u saradnji sa Save the Children je, u sklopu projekta pod nazivom „Sveobuhvatan odgovor na problem dječije pornografije u Bosni i Hercegovini“, koji je imao za cilj jačanje institucionalnih kapaciteta za borbu protiv seksualne zloupotrebe i iskorištavanja djece, pogotovu putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija, i uspostavu sveobuhvatnog i efikasnog sistema za zaštitu djece. Završna aktivnost ovog projekta bila je organizacija sveobuhvatnog treninga koji je od koristi prvenstveno policajcima, ali i socijalnim radnicima, tužiocima i drugim profesionalcima i nevladinim organizacijama koji se bave prevencijom seksualnog nasilja.

Navedeni trening je obavljen od strane NCA-CEOP. CEOP Centar je državna agencija za provođenje zakona Velike Britanije, posvećena borbi protiv seksualne zloupotrebe djece, s posebnim ciljem identifikacije, lociranja i zaštite djece i mladih od ovog zla. CEOP pruža strateške obavještajne podatke, trening, taktičke savjete i podršku timovima za zaštitu javnosti i istraživanje zlostavljanja djece u postupanju s počiniteljima, operacijama i zaštiti djece. Ovaj trening je imao fokus na razumijevanju počinitelja krivičnih djela seksualne zloupotrebe djece: osnove bihevioralne analize. Trening je baziran na: suočavanje s počiniteljima krivičnih djela seksualne zloupotrebe djece ubrzano postaje stvarnost za mnoge stručnjake u oblasti provođenja zakona i zaštite djece.

Imajući u vidu prirodu zlostavljanja i starosnu dob žrtava, suočavanje s počiniteljima krivičnih djela seksualne zloupotrebe djece može biti veoma teško. S obzirom na to, neophodno je da stručnjaci budu naoružani informacijama i praktičnim vještinama koje mogu koristiti kada rade s ovim počiniteljima. Razumijevanje psihologije počinjenja krivičnog djela i načina rada počinitelja seksualne zloupotrebe djece može doprinijeti boljem identificiranju ponašanja koje može ukazati na to da se zloupotreba događa ili planira. Razumijevanjem efekata koje vaše vlastito ponašanje može imati uz korištenje jezika, moguće je uspostaviti vezu s počiniteljem krivičnog djela seksualne zloupotrebe djece, a sve u cilju dobivanja korisnih informacija i dokaza. Te vještine se odnose na identificiranje počinitelja, osiguravanje osude i, na kraju, smanjenje prijetnje od seksualnog zlostavljanja djece. Ovaj trening je namjenski osmišljen kako bi razvio ove vještine. Imao je za cilj da osigura suštinsko razumijevanje seksualnih prestupnika koji zlostavljaju djecu, s naglaskom na značaju koje dobivene informacije mogu imati u osiguravanju što efektivnijeg rada s njima. Također je prezentiran dio koji se odnosi na rast korištenja interneta od strane ljudi sa seksualnim sklonostima ka djeci.

Q 8: Da li je Ministarstvo osiguralo adekvatnu hardversku opremu (Tableau, F.R.E.D. i sl.) potrebnu za rad agencija za provedbu zakona za istrage i forenziku, na temu istraživanja krivičnih djela nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija?

Q9: Da li je nabavljena adekvatna softverska oprema (EnCase, FTK, Internet evidence finder i sl.) potrebna za rad agencija za provedbu zakona za istrage i forenziku, na temu istraživanja krivičnih djela nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija?

Tokom 2009. godine nabavljena je hardverska i softverska oprema koja je u aprilu 2009. godine donirana Federalnoj upravi policije, Ministarstvu unutrašnjih poslova RS-a i Policiji Brčko distrikta BiH. Oprema se sastoji od tri laptopa, tri forenzička duplikatora, tri forenzička ultrakit seta i tri softver paketa za Encase 6.0. S obzirom na to da se sve navedene aktivnosti organiziraju iz projektnih sredstava tj. u saradnji s međunarodnim i nevladinim organizacijama koje apliciraju za donatorska sredstva, Ministarstvo sigurnosti BiH nije organiziralo daljnje obuke u ovom dijelu.

Q10: Da li saradujete s nevladinim organizacijama koje administriraju i upravljaju online linijama za prijavu i podršku u slučajevima nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Možete li opisati kratko o čemu se radi?

Tokom proteklog perioda važno je napomenuti da je ostvarena jako dobra saradnja s predstavnicima nevladinih organizacija koje realiziraju aktivnosti o ovoj problematici, i to s NVO „Novi put“ Mostar koji uglavnom rade preventivne aktivnosti (učenici u školama i mladi generalno), kao i saradnja s NVO MFS – EMMAUS koja je jako dobra po nekoliko važnih osnova.

Q11: Da li je, po Vama, išta urađeno na implementaciji tzv. programa „black list“ web stranica (spisak domena) koje sadrže različite materijale s najtežim oblicima nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Možete li kratko reći šta mislite o tome?

Po mom mišljenju, nije ništa urađeno po navedenim aktivnostima. Činjenica je da je tokom 2015. godine Interpol, tj. Direkcija za koordinaciju policijskih tijela u BiH uputila jednu inicijativu i pozitivnu praksu Interpola (Lion) koja se odnosi na pristup podacima „black list“, kao i primjer pozitivne prakse za potpisivanje „ugovora“, tj. preuzimanje određenih obaveza od strane ISP-ova, te smo inicijativu uputili kolegama u RAK-u, Ministarstvu komunikacija i prometa, a pored čega ništa po ovom pitanju nije preuzeto i realizirano, mada je primjer pozitivne prakse primjenjiv i jako dobar.

Q12: Da li imate neki protokol o saradnji između agencija za provedbu zakona u BiH i NVO-a koje administriraju postojeće hotline za prijavu nasilja nad djecom putem IKT-a, po uzoru na INHOP-ov protokol.

Ministarstvo sigurnosti nema potpisan protokol o saradnji s NVO koje administriraju postojeće hotline za prijavu nasilja nad djecom putem IKT-a, međutim poznato je da NVO MFS – EMMAUS, organizacija koja administrira web stranicu www.sigurnodijete.ba, ima potpisan protokol s entitetskim MUP-ovima i Policijom BD-a o načinu prosljeđivanja podataka / prijava koje se prikupe putem anonimnih prijavi, a putem navedene web stranice. Istovremeno, MFS – EMMAUS je organizacija s kojom u kontinuitetu razvijamo saradnju i pripremamo projektne aktivnosti te upućujemo donatorima za obezbjeđenje potrebnih sredstava.

Q13: Da li imate osiguran pristup bazama podataka Interpola po pitanju identificiranih fotografija i audiovizualnog materijala u vezi s dječijom pornografijom (ICAID)? Opišite kratko eventualne aktivnosti koje ste preduzimali, ako imate pristup?

Ministarstvo sigurnosti nema pristup bazama podataka Interpola po pitanju identificiranih fotografija, audiovizualnog materijala u vezi s dječijom pornografijom

Qn: Imate li još nešto dodati?

Ministarstvo sigurnosti će i u narednom periodu nastojati, u saradnji s partnerima, razvijati aktivnosti u skladu sa svojim nadležnostima, te nastojati iznaći mogućnosti putem apliciranja za donatorska sredstva.

Aneks 7 – Intervju: Ministarstvo sigurnosti BiH (Sektor za organizirani kriminal)

Q0: Koliko je, po Vama, prisutan problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH?

Ovo pitanje je nejasno postavljeno jer nije precizirano da li se ovdje traži osobni stav osobe koja

ispunjava upitnik ili stav institucije prema ovom problemu. Primarna nadležnost za preduzimanje aktivnosti u ovoj oblasti data je Odsjeku za borbu protiv trgovine ljudima, a Odsjek za borbu protiv organiziranog kriminala i korupcije bezrezervno podržava sve inicijative i aktivnosti koje mogu doprinijeti povećanju stepena sigurnosti, a u prilog ovome govori i činjenica da je Adnan Dlakić, stručni savjetnik za borbu protiv privrednog kriminala, nominiran da učestvuje u projektnim aktivnostima koje, na koncu, imaju za cilj finaliziranje Akcijskog plana za zaštitu djece i sprečavanja nasilja putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH za nastupajući period, a koje se preduzimaju u okviru Odsjeka za borbu protiv trgovine ljudima. Imajući u vidu naznačeno, Odsjek za borbu protiv organiziranog kriminala i korupcije ne raspolaže relevantnim podacima u vezi s ovom problematikom.

Q0*: Da li se on, po Vama, tretira na adekvatan način?

Mišljenja sam da bi se posebna pažnja trebala posvetiti preventivnim aktivnostima i podizanju svijesti, kako djece tako i roditelja, u odnosu na ovu problematiku, te njihova edukacija kojim načinima da se zaštite djeca korisnici savremenih IKT-a, čime bi se umanjile mogućnosti da djeca uopće i postanu žrtve ove vrste zloupotrebe i nasilja, a koje bi trebale preduzeti institucije zadužene za zaštitu djece i porodice koje već postoje na nižim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini.

Q7: Da li je obavljena ili je u planu usko specijalistička obuka policije za online istraživanje krivičnih djela nad djecom (procesnopravno prikupljanje dokaza, put dokaza, prikrivene istrage i sl.)? Možete li nam ukratko opisati šta se radi na tom planu?

Agencije za provedbu zakona u Bosni i Hercegovini su samostalne i planiraju edukacije svojih službenika u skladu sa svojim potrebama, smatram da bi ste potpun odgovor na ovo pitanje mogli dobiti od agencija za provedbu zakona, tj. koje su obuke u vezi s ovom problematikom već realizirali a koje planiraju realizirati u narednom periodu.

Q7: Da li Ministarstvo planira organizirati neku specijalističku obuku za rad na softverskim paketima za istrage i forenziku, na temu istraživanja krivičnih djela nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija?

Mišljenja sam da bi cjelovit odgovor na ovo pitanje mogao dati Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima.

Q 8: Da li je Ministarstvo preduzelo neke aktivnosti kako bi osiguralo adekvatnu hardversku opremu (Tableau, F.R.E.D. i sl.) potrebnu za rad agencija za provedbu zakona za istrage i forenziku, na temu istraživanja krivičnih djela nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija?

Nabavka opreme bilo koje vrste, pa tako i informatičke opreme, nije u nadležnosti Odsjeka za borbu protiv organiziranog kriminala i korupcije.

Q9: Da li je u planu nabavka adekvatne softverske opreme (EnCase, FTK, Internet evidence finder i sl.) potrebne za rad agencija za provedbu zakona za istrage i forenziku, na temu istraživanja krivičnih djela nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija?

Nabavka opreme bilo koje vrste, pa tako i informatičke opreme, nije u nadležnosti Odsjeka za borbu protiv organiziranog kriminala i korupcije.

Q10: Da li se razmišljalo o osiguravanju tehničke podrške nevladinim organizacijama koje administriraju i upravljaju online linijama za prijavu i podršku u slučajevima nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Možete li ukratko opisati o čemu se radi?

Mišljenja sam da bi cjelovit odgovor na ovo pitanje mogao dati Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima.

Q11: Da li je išta urađeno na implementaciji tzv. programa „black list“ web stranica (spisak domena) koje sadrže različite materijale s najtežim oblicima nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Možete li ukratko reći šta planirate dalje?

Mišljenja sam da bi cjelovit odgovor na ovo pitanje mogao dati Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima.

Q12: Da li je izrađen protokol o saradnji između agencija za provedbu zakona u BiH i NVO koje administriraju postojeće hotline za prijavu nasilja nad djecom putem IKT-a, po uzoru na INHOP-ov protokol?

Mišljenja sam da bi cjelovit odgovor na ovo pitanje mogao dati Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima.

Q13: Da li je išta urađeno na planu osiguravanja pristupa nadležnih agencija za provedbu zakona u BiH bazama podataka Interpola, po pitanju identificiranih fotografija i audiovizualnog materijala u vezi s dječijom pornografijom (ICAID)? Opišite ukratko eventualne aktivnosti koje ste preduzimali?

Agencije za provedbu zakona u Bosni Hercegovini putem NCB-a Interpola Sarajevo ostvaruju saradnju s Interpolom i s NCB-ima Interpola drugih zemalja, u skladu s pozitivnom propisima. Smatram da bi ste potpun odgovor na ovo pitanje mogli dobiti od agencija za provedbu zakona i NCB-a Interpola Sarajevo. Također, bitno je spomenuti da je Bosna i Hercegovina potpisala Strateški i Operativni sporazum s Evropskim policijskim uredom (Europol) što je od izuzetnog značaja za efikasniju borbu protiv terorizma, autokriminala, nelegalne trgovine ljudima, narkoticima, i drugih oblika prekograničnog kriminala.

Aneks 8 – Intervju: Ombudsman za djecu Republike Srpske

Q0: Koliko je, po Vama, prisutan problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH?

Prisutnost različitih oblika nasilja nad djecom ozbiljan je problem, posebno ako se ima u vidu da djeca šute o nasilju koje im se dešava, a odrasli ne prepoznaju problem s kojim djeca odrastaju. Statistički pokazatelji ne odražavaju stvarno stanje na terenu, a sistem mora osigurati adekvatan odgovor bez obzira o kojem broju djece žrtava je riječ.

Q0*: Da li se on, po Vama, tretira na adekvatan način?

Osnovni problem je, iz ugla naše institucije, da izostaje procjena potreba djeteta žrtve i odgovarajuća psihosocijalna podrška djetetu da bi se ublažile posljedice učinjenog.

Q1: Koliko Ombudsman za djecu radi na praćenju međunarodnih instrumenata iz oblasti nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija – pristupanje i ratifikacija? Molim Vas, ukratko opišite.

i

Q2: Da li ste se bavili analizom usaglašenosti zakonodavstva u RS-u i BiH s Konvencijom Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe? Možete li nam nešto više reći o tome?

Ombudsman za djecu već nekoliko godina intenzivno radi na ovom pitanju, prije svega na **usklađivanju zakonodavstva** sa zahtjevima Konvencije i to u dijelu da se:

- pooštre kazne za počinitelje, posebno minimalnu kaznu jer nijedna nije dovoljna za uništen dječiji život;
- dobna granica za dobrovoljni pristanak na spolni odnos poveća na 16 godina, jer je sadašnja od 14 godina apsolutno neprihvatljiva;
- počiniteljima ovih djela zabrani rad s djecom po bilo kojoj osnovi;
- zabrani približavanje ustanovama i objektima u kojima borave djeca;
- onemogućiti ublažavanje kazne po osnovi sada utvrđenih razloga;
- uspostaviti registar počinitelja kao jedna od mjera koja može doprinijeti boljoj zaštiti djece u ovoj oblasti;
- utvrde i mjere psihosocijalne podrške počiniteljima, pored kazne zatvora (preporuka prihvaćena izmjenama zakona 2013. godine);
- zastara za krivična djela računa od punoljetstva djeteta (preporuka prihvaćena izmjenama zakona 2013. godine).

Pored izmjena Krivičnog zakona koje su u toku, preporuke Ombudsmana za djecu se odnose i na Zakon o osnovnom obrazovanju i odgoju, i on je u procedure donošenja.

Da li je Ombudsman za djecu RS-a radio na ovom polju? Opišite?

Ombudsman za djecu je realizirao sljedeće:

1.) Izvršio istraživanje:

a. Seksualna eksploatacija djece u Republici Srpskoj

(<http://www.djeca.rs.ba/uploaded/Izvjestajsexsrp.pdf>)

b. Eksploatacija djece na internetu (<http://www.djeca.rs.ba/uploaded/izvinternet.pdf>)

c. Prosjačenje djece (<http://www.djeca.rs.ba/uploaded/Poseban%20izvje%C5%A1taj%20Prosjacenje.pdf>).

2.) Na preporuku Ombudsmana za djecu **potpisan je Protokol** o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece, koji uspostavlja obavezujuće standarde postupanja nadležnih u svim slučajevima prijave ili saznanja da je dijete izloženo nekom obliku nasilja, zlostavljanja i iskorištavanja.

3.) Na inicijativu Ombudsmana za djecu, **program prevencije** nasilja nad djecom je sastavni dio školskog programa od najranijeg uzrasta djece.

4.) Uspostavili smo stranicu „Djeca na internetu“ (www.djecanainternetu.org) koja uključuje i „Hrabro sanduče“ putem kojeg djeca mogu prijaviti bilo koju neprijatnost koju su doživjela putem interneta.

5.) Uspostavili smo potrebnu saradnju s nadležnim službama, prije svega s policijom, kako u dijelu prevencije tako i u dijelu intervencije.

Institucija je inicijator obilježavanja Međunarodnog dana bezbjednog interneta koji se realizira već 6 godina u saradnji s Agencijom za informaciono društvo.

6.) U skladu sa svojim ovlaštenjima, Ombudsman za djecu kontinuirano radi na **edukaciji djece** o ovom njihovom pravu. U zadnje 3 godine Ombudsman za djecu održao je 82 radionice u osnovnim i srednjim školama na temu „O tvojim pravima u tvojoj školi – Da li znamo šta je nasilje?“

Mladi savjetnici Ombudsmana za djecu, u sklopu trening seminara UN Konvencije o pravima djeteta i IKT-a (2014), snimili su kratke videoklipove o prednostima i rizicima interneta.

7.) Donošenje godišnjeg izvještaja o nasilju nad djecom je obaveza koja proizlazi iz potpisanog Protokola o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece.

8.) Nadzor u realizaciji programa prevencije – Pedagoškom zavodu upućena je preporuka da izvrši nadzor u školama u realizaciji programa prevencije i taj izvještaj se očekuje.

Postupajući po podnesenim prijavama ili po službenoj dužnosti, Ombudsman za djecu insistira na dosljednoj primjeni Protokola koja, pored zaštite djece, treba da doprinese i većoj odgovornosti svih službi nadležnih za postupanje, a isti je i u funkciji prevencije i odnosi se na sve oblike nasilja, uključujući i ono putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija.

Aneks 9 – Intervju: Federalna uprava policije (FUP FBiH)

Q7: Da li ste imali usko specijalističku obuku policije za online istraživanje krivičnih djela nad djecom (procesnopravno prikupljanje dokaza, put dokaza, prikrivene istrage i sl.)? Možete li nam ukratko opisati šta se radi na tom planu?

Konkretnih i usko specijalističkih obuka na navedene teme nije bilo, ali bile su obuke na kojima su obrađivane navedene teme u „osnovnom“ obliku. Obično su takve obuke bile bazirane na iskustvima i zakonima drugih zemalja u kojima je problematika „child abuse“ mnogo bolje uređena i definirana. Po navedenom pitanju se malo šta preduzima u cilju specijalizacije policijskih službenika, ali, također, i tužilaca i sudija kako bi mogli da razumiju navedenu problematiku, te istragu usmjeravaju u pravom smjeru.

Q7: Da li Vam je Ministarstvo organiziralo neku specijalističku obuku za rad na softverskim paketima za istrage i forenziku, na temu istraživanja krivičnih djela nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija?

Koliko nam je poznato nije bilo specijalističkih obuka za rad na softverskim paketima za istrage i forenziku, na temu istraživanja krivičnih djela nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija.

Q 8: Da li Vam je Ministarstvo osiguralo adekvatnu hardversku opremu (Tableau, F.R.E.D. i sl.) potrebnu za rad

agencija za provedbu zakona za istrage i forenziku, na temu istraživanja krivičnih djela nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija?

U prethodnom periodu (2008–2009) Ministarstvo sigurnosti BiH je, u saradnji sa Save the Children Norway, u sklopu projekta „Analiza kapaciteta, procedura i nedostataka u sistemu zaštite djece od dječije pornografije u BiH“, doniralo određenu opremu (Tableau hardverski blokeri i Encase softwer za pretragu kompjutera). Navedena oprema je trenutno u određenom segmentu zastarjela, a za rad na navedenoj opremi nikada nije organizirana adekvatna obuka za policijske službenike.

Q9: Da li je nabavljena adekvatna softverska oprema (EnCase, FTK, Internet evidence finder i sl.) potrebna za rad agencija za provedbu zakona za istrage i forenziku, na temu istraživanja krivičnih djela nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija?

U prethodnom periodu (2008–2009) Ministarstvo sigurnosti BiH je, u saradnji sa Save the Children Norway, u sklopu projekta „Analiza kapaciteta, procedura i nedostataka u sistemu zaštite djece od dječije pornografije u BiH“, doniralo određenu opremu (Tableau hardverski blokeri i Encase softwer za pretragu kompjutera). Navedena oprema je trenutno u određenom segmentu zastarjela, a za rad na navedenoj opremi nikada nije organizirana adekvatna obuka za policijske službenike.

Q10: Da li saradujete s nevladinim organizacijama koje administriraju i upravljaju online linijama za prijavu i podršku u slučajevima nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Možete li opisati ukratko o čemu se radi?

Saradnja s NVO se odvija bez potpisanog protokola o saradnji. NVO, koji administrira online linijama za prijavu nadležnim policijskim agencijama (FUP), dostavlja zaprimljene prijave koje policijski službenici provjeravaju te tada i, u slučajevima kada ima obilježja krivičnog djela, postupaju po istim.

Q11: Da li je, po Vama, išta urađeno na implementaciji tzv. programa „black list“ web stranica (spisak domena) koje sadrže različite materijale s najtežim oblicima nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Možete li ukratko reći šta mislite o tome?

Na implementaciji programa „black list“ nije urađeno ništa niti će biti urađeno jer se *ne zna* ko je nadležan za navedeno pitanje. Ministarstvo civilnih poslova BiH prebacuje to na RAK a oni kažu da to nije njihov problem, i tako u nedogled.

Q12: Da li imate neki protokol o saradnji između agencija za provedbu zakona u BiH i NVO koje administriraju postojeće hotline za prijavu nasilja nad djecom putem IKT-a, po uzoru na INHOP-ov protokol.

Ne, nema.

Q13: Da li imate osiguran pristup bazama podataka Interpola po pitanju identificiranih fotografija i audiovizualnog materijala u vezi s dječijom pornografijom (ICAID)? Opišite ukratko eventualne aktivnosti koje ste preduzimali, ako imate pristup?

Trenutno FUP nema pristupa navedenoj bazi podataka, a da li službenici Interpola u Direkciji za koordinaciju policijskih tijela BiH imaju – nije nam poznato.

Qn – Imate li još nešto dodati?

Ne, to bi bilo sve.

Aneks 10 – Intervju: Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke (FMON)

Q0: Koliko je, po Vama, prisutan problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH?

Nemoguće je validno iskazati problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH, jer slučajevi njihovog prijavljivanja još uvijek spadaju u kategoriju „tamne brojke“. Djeca, kao „znatiželjna kategorija“, vrlo često dolaze u opasnost da postanu žrtve različitih zloupotreba „cyber prostora“. Djeca nisu educirana da razluče šta je „uzbudljivo dopisivanje s online neznancima“, a

šta seksualne i druge aluzije potencijalnih zlostavljača i pedofila koje se mogu okarakterizirati kao nasilje. Na osnovu informacija s kojim raspoložem, od 2010. godine Međunarodni forum solidarnosti (MFS) – EMMAUS registrirao je 525 prijava koje se odnose na seksualnu zloupotrebu i neprimjerenu online komunikaciju ili druge oblike zlostavljanja djece putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Iako je većina prijava nepotpuna ili se odnosi na pitanja zabrinutih roditelja i zahtjeve za informacije, zabilježeno je šezdeset pet prijava koje se odnose na seksualnu zloupotrebu i šezdeset četiri na neprimjerenu online komunikaciju ili druge oblike zlostavljanja putem IKT-a.

Q0*: Da li se on, po Vama, tretira na adekvatan način?

Mislim da se ovaj problem ne tretira na najadekvatniji način jer izostaje multidisciplinarni pristup njegovom rješavanju, koji je neophodan. Roditelji, nastavnici, pedagozi, vršnjaci, kreatori usluga društvenih mreža – niko ne treba biti amnestiran od odgovornosti. Jasne smjernice i hodogrami za postupanje u slučajevima nasilja nad djecom, trebaju biti dostupni i vidljivi, posebno u odgojno-obrazovnim ustanovama gdje dijete provodi veliki dio vremena.

Q17: Da li je preduzeta aktivnost na izradi inicijative za postavljanje linkova na web stranicama obrazovnih institucija za djecu koji upućuju na uspostavljene portale i linije za pomoć koji tretiraju problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Šta mislite o tome?

Iako je u Akcijskom planu za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini za period 2014–2015. godina planirano da se realizira podrška uspostavljanju portala i linija za pomoć koji tretiraju problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija, koliko je meni poznato takvi linkovi ne postoje na web stranicama ministarstava obrazovanja u Federaciji BiH. Pohvalna je bila aktivnost Ministarstva sigurnosti BiH i Save the Children Norway na realizaciji projekta sprečavanja dječije pornografije i pedofilije posredstvom informacijskih i telekomunikacijskih tehnologija, kao i uspostavljanje portala www.sigurnodijete.ba, s podstranicama za djecu, tinejdžere i roditelje, gdje ove ciljne grupe mogu naći informacije o sigurnom korištenju interneta, mobitela, videoigara, i mogućnostima sprečavanja njihove zloupotrebe. Izvršena je i aktivacija spomenutog portala na engleskom jeziku, što omogućava dostupnost ovih informacija široj grupi korisnika interneta. Ovim web portalom je uspostavljena prva online SOS linija za prijavu neprimjerenog sadržaja, sve prijave posredstvom web portala su potpuno anonimne, a sve se analiziraju u saradnji s entitetskim agencijama za provedbu zakona s kojima MFS – EMMAUS saraduje u realizaciji projekta. Kontinuirano se realizira i informativno-preventivna kampanja pod nazivom „Surfaj sigurno!“ o temi sprečavanja zloupotrebe djece i mladih posredstvom informacijskih i telekomunikacijskih tehnologija. Ova kampanja je proširena uspostavom saradnje s Regulatornom agencijom za komunikacije BiH s kojom je realizirana kampanja „Gdje je Buco?“ čiji su edukativni videospot BiH građani imali priliku vidjeti na elektronskim medijima.

Mislim da bi bilo neophodno što hitnije, po mogućnosti na sjednici Konferencije ministara obrazovanja BiH, pokrenuti inicijativu za postavljanje linkova na web stranicama obrazovnih institucija za djecu, koji upućuju na uspostavljene portale i linije za pomoć koji tretiraju problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija.

Q18: Da li je organizirana edukacija edukatora (nastavnika informatike u osnovnim i srednjim školama) o problemu nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija, kako bi isti približili ovaj fenomen djeci u okviru redovnog nastavnog procesa? Šta mislite o tome?

Koliko je meni poznato, u saradnji s osnovnim i srednjim školama, te ministarstvima obrazovanja i prosvjetno-pedagoškim zavodima, realiziraju se edukativne radionice za djecu, roditelje i nastavni kadar u školama o problemu nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Naravno da je to nedovoljno i da treba postati obavezna tema profesionalnog usavršavanja nastavnika, posebno nastavnika i profesora informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Inicijativa za njihovo uvrštavanje u obavezne programe edukacija, koje osmišljavaju prosvjetno-pedagoški zavodi, također treba biti pokrenuta na sjednici Konferencije ministara obrazovanja u BiH.

Moje mišljenje je da još uvijek nismo dosegli odgovarajući nivo informatičke pismenosti i zbog toga nismo ni svjesni potencijalnih opasnosti koje vrebaju. Pored toga, roditelji još uvijek nisu svjesni koliko internet ima veliki uticaj na formiranje moralnih normi njihove djece koja usvajaju obrasce ponašanja, kulturu i navike koje vide kod drugih po broju „lajkova“ na internetu, koji na taj način prezentiraju ili

nameću drukčiji, obično neprimjeren način života.

Internet i društvene mreže stvaraju sliku o stanju, mogućnostima, potrebama, interesima, pravcima i vrijednostima u društvu. Etika na internetu često izostaje i to ima razarajući uticaj na psihu i socijalno stanje mladih ljudi. U sadržajima kojim su mladi ljudi preko interneta izloženi ne izostaju nasilje, manipulacija, loši uzori i devijantni modeli ponašanja, a sve to može da utiče na formiranje moralnih normi i moralnih stavova mladih, što stvara jedan, može se reći, iskrivljeni stil života mladih ljudi prezasićen brigom o izgledu, prestižu, ugledu, a kome manjka pravih vrijednosti i realnih očekivanja.

Aneks II – Intervju: Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske

Q0: Koliko je, po Vama, prisutan problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH?

Jedno od prava garantovanih Konvencijom o pravima djeteta je pravo djeteta na zaštitu od svakog oblika nasilja, zlostavljanja, zanemarivanja i nemarnog postupanja. Posljednjih godina sve su glasnija upozorenja o različitim oblicima nasilja i zlostavljanja djece putem IKT-a.

Nažalost, nema pouzdanih podataka o prisutnosti pojave nasilja među djecom i nad djecom koje je omogućeno razvojem IKT-a.

Q0*: Da li se on, po Vama, tretira na adekvatan način?

Da bi se problem rizika korištenja IKT-a sagledao i našla rješenja koja obezbjeđuju što bolju sigurnost djece pri korištenju komunikacione tehnologije, potrebno je prvo izvršiti kvalitetnu analizu trenutnog stanja u ovoj oblasti.

Q17: Da li je preduzeta aktivnost na izradi inicijative za postavljenje linkova na web stranicama obrazovnih institucija za djecu, koji upućuju na uspostavljene portale i linije za pomoć koji tretiraju problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Šta mislite o tome?

Krivični zakon Republike Srpske, s obzirom na rasprostranjenost i težinu krivičnog djela dječije pornografije, sankcioniše krivična djela:

* iskorišćavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju, i

* proizvodnju, posjedovanje i prikazivanje dječije pornografije.

Član 199. propisuje da će onaj ko zloupotrijebi dijete ili maloljetno lice za izradu slika, audio-vizuelnog materijala ili drugih predmeta pornografske sadržine, ili dijete i maloljetno lice zloupotrijebi za pornografsku predstavu, kazniće se kaznom zatvora od jedne do osam godina. Zakon za krivično djelo „Proizvodnje, posjedovanja i prikazivanja dječije pornografije“, u članu 200. propisuje da će onaj ko posjeduje, nudi, distribuira, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini dostupnim spise, slike, audio-vizuelne ili druge predmete koji predstavljaju dječiju pornografiju ili ko takve materijale radi toga proizvodi, nabavlja ili drži ili ko prikaže dječiju pornografsku predstavu, kazniće se zatvorom do tri godine. Ako je navedeno djelo izvršeno prema licu mlađem od 16 godine učinilac će se kazniti zatvorom od šest mjeseci do pet godina. A ako su ta djela izvršena putem sredstava javnog informisanja ili putem interneta, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina.

Q18: Da li je organizirana edukacija edukatora (nastavnika informatike u osnovnim i srednjim školama) o problemu nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija, kako bi isti približili ovaj fenomen djeci u okviru redovnog nastavnog procesa? Šta mislite o tome?

Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske je 2015. godine dalo saglasnost za realizaciju projekta „Prevenција seksualnog nasilja putem interneta nad djevojčicama prigradskih područja“ u saradnji s osnovnim školama u Banjoj Luci, a 2016. na projekat „Zamke interneta – dječija pornografija“ u saradnji s Osnovnom školom „Aleksa Šantić“ Banja Luka, kao i na istraživanje o ponašanju i navikama djece na internetu i percepciji njihovih roditelja o istom u osnovnim školama: „Borisav Stanković“ Banja Luka, „Sveti Sava“ Banja Luka, „Sokolac“ Sokolac i srednjim školama: Tehnička škola Banja Luka, Tehnološka

škola Banja Luka i SŠC „Vasilije Ostroški“ Sokolac.

Inače, obuku nastavnika u školama Republike Srpske o ovoj temi obavlja MUP Republike Srpske.

Aneks 12 – Intervju: Odjeljenje za obrazovanje Vlade Brčko distrikta BiH

Q0: Koliko je, po Vama, prisutan problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH?

Problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH, po meni je mnogo prisutan i, nažalost, u budućnosti predstavlja veliku opasnost za naše društvo, a naročito za djecu i mlade s obzirom na opasnosti kojima su izloženi na internetu, a to su: izloženost neprimjerenim sadržajima, pedofilima, uznemiravajućim i neprijateljskim porukama, pretjerana izoliranost, te sama zavisnost o internetu.

Q0*: Da li se on, po Vama, tretira na adekvatan način?

Da se tretira „adekvatno“ možda ne bi bilo problema uopće. Ovaj problem se tretira, ali nedovoljno jer nema sistemskog pristupa niti informacija o rasprostranjenosti istog.

Q17: Da li je preduzeta aktivnost na izradi inicijative za postavljanje linkova na web stranice obrazovnih institucija za djecu, koji upućuju na uspostavljene portale i linije za pomoć koji tretiraju problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Šta mislite o tome?

Nemam saznanja da postoje takvi linkovi, a škole bi trebale imati informaciju da postoje da bi s istom upoznale učenike. A šta o tome mislim, pa mislim da bi to bilo korisno i potrebno jer, nažalost, lakše je tako doći do informacija nego razgovorom, a imamo i problem „neprihvatanja problema u smislu ‘nemam ja problem i nije to što vi mislite’“, naročito kod pripadnika populacije učenika koja je izolirana i čiji je jedini „prijatelj“ njegov kompjuter, onoga koji nije svjestan opasnosti kojima je izložen. A samo praćenje tih linkova bi omogućilo da se pravovremeno i na adekvatan način pomogne onima koji imaju problem.

Q18: Da li je organizirana edukacija edukatora (nastavnika informatike u osnovnim i srednjim školama) o problemu nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija, kako bi isti približili ovaj fenomen djeci u okviru redovnog nastavnog procesa? Šta mislite o tome?

Nije bilo organiziranih edukacija edukatora (nastavnika informatike u osnovnim i srednjim školama) o problemu nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija, kako bi isti približili ovaj fenomen djeci u okviru redovnog nastavnog procesa.

Mislim da bi takva edukacija bila neophodna kako bi se ovaj problem približio djeci i kako bi mu se dalo na značaju, naročito u okviru redovnog nastavnog procesa

Da li biste nešto dodali?

Pozdravljam sve aktivnosti koje su usmjerene na suzbijanje problema nastalih putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Najčešće opasnosti za djecu i mlade na internetu su dječija pornografija, pedofilija, *sexting*, *grooming*, *cyberbullying*, krađa, te sama zavisnost o internetu i socijalna izoliranost. Sve mjere i aktivnosti za unapređenje rješavanja ovog problema su dobrodošle i sve vrste edukacija i razmjena iskustava.

Aneks 13 – Intervju: Federalno tužilaštvo FBiH

Q14: Da li je realizirana obuka kojom bi se poboljšala senzibilizacija tužilaca i sudija u radu s djecom žrtvama nasilja putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija?

Da. Obuke su se održavale u okviru Zakona o postupanju i zaštiti djece i maloljetnih osoba u krivičnom postupku, po programu Centara za edukaciju sudija i tužilaca FBiH i RS-a, a sudjelovali smo i na

edukacijama koje su realizirale nevladine organizacije u okviru svojih projekata iz ove oblasti.

Q7: Da li su tužioci imali usko specijalističku obuku za online istraživanje krivičnih djela nad djecom (procesnopravno prikupljanje dokaza, put dokaza, prikrivene istrage i sl.)? Možete li nam ukratko opisati šta se radi na tom planu?

Da, koliko smo upoznati, primjenjuju se metode uzimanje izjava od djeteta, na čiju štetu je počinjeno krivično djelo, putem videolinka, a u istragama se provode i posebne istražne radnje u kojoj djeca žrtve imaju poseban status ugroženog svjedoka (Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, član 3).

Q7: Da li ste upoznati s tim da je Ministarstvo organiziralo neku specijalističku obuku za policiju za rad na softverskim paketima za istrage i forenziku, na temu istraživanja krivičnih djela nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija?

Nismo do sada imali takve informacije.

Q 8: Da li Vam je poznato da li je Ministarstvo osiguralo policiji adekvatnu hardversku opremu (Tableau, F.R.E.D. i sl.) potrebnu za rad agencija za provedbu zakona za istrage i forenziku, na temu istraživanja krivičnih djela nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija?

Ove informacije smo dobili od svojih saradnika s kojima ostvarujemo saradnju i razmjenu informacija (sastanci Udarne grupe u borbi protiv trgovine ljudima).

Q9: Da li Vam je poznato da li je nabavljena adekvatna softverska oprema (EnCase, FTK, Internet evidence finder i sl.) potrebna za rad agencija za provedbu zakona za istrage i forenziku, na temu istraživanja krivičnih djela nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija?

Nedovoljno je zvaničnih informacija u vezi s nabavkom i korištenjem navedene opreme.

Q10: Da li saradujete s nevladinim organizacijama koje administriraju i upravljaju online linijama za prijavu i podršku u slučajevima nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Možete li opisati ukratko o čemu se radi?

Da, ali nedovoljno. Uglavnom ove informacije dobijamo neposredno putem telefona ili na sastancima Udarne grupe u borbi protiv trgovine ljudima i organizirane ilegalne imigracije, na kojima prisustvuje i član MFS – EMMAUS, Amela Efendić.

Q11: Da li je, po Vama, išta urađeno na implementaciji tzv. programa „black list“ web stranica (spisak domena) koje sadrže različite materijale s najtežim oblicima nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Možete li ukratko reći šta mislite o tome?

Koliko smo upoznati, kod nas nije urađen program „black list“ web stranica (spisak domena) koje sadrže različite materijale s najtežim oblicima nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija.

Q12: Da li imate neki protokol o saradnji tužilaštava u BiH i NVO koje administriraju postojeće hotline za prijavu nasilja nad djecom putem IKT-a, po uzoru na INHOP-ov protokol?

Ima Udruženje tužilaca FBiH s MFS – EMMAUS, a Udarne grupa u borbi protiv trgovine ljudima i organizirane ilegalne imigracije s Ministarstvom sigurnosti BiH – Ured Državnog koordinatora u borbi protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije.

Q13: Da li imate osiguran pristup bazama podataka Interpola po pitanju identificiranih fotografija i audiovizualnog materijala, u vezi s dječijom pornografijom (ICAID)? Opišite ukratko eventualne aktivnosti koje ste preduzimali, ako imate pristup?

Ne.

Qn: Imate li još nešto dodati?

Ne, to bi bilo sve.

Aneks 14 – Intervju: Tužilaštvo Brčko distrikta BiH

Q14: Da li je realizirana obuka kojom bi se poboljšala senzibilizacija tužilaca i sudija u radu s djecom žrtvama nasilja putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija?

Da.

Q7: Da li su tužioci imali usko specijalističku obuku za online istraživanje krivičnih djela nad djecom (procesnopravno prikupljanje dokaza, put dokaza, prikrivene istrage i sl.)? Možete li nam ukratko opisati šta se radi na tom planu?

Ne.

Q7: Da li ste upoznati s tim da li je Ministarstvo organiziralo neku specijalističku obuku za policiju za rad na softverskim paketima za istrage i forenziku, na temu istraživanja krivičnih djela nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija?

Da.

Q 8: Da li Vam je poznato da li je Ministarstvo osiguralo policiji adekvatnu hardversku opremu (Tableau, F.R.E.D. i sl.) potrebnu za rad agencijama za provedbu zakona za istrage i forenziku, na temu istraživanja krivičnih djela nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija?

Ne.

Q9: Da li Vam je poznato da li je nabavljena adekvatna softverska oprema (EnCase, FTK, Internet evidence finder i sl.) potrebna za rad agencijama za provedbu zakona za istrage i forenziku, na temu istraživanja krivičnih djela nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija?

Da.

Q10: Da li saradujete s nevladinim organizacijama koje administriraju i upravljaju online linijama za prijavu i podršku u slučajevima nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Možete li opisati ukratko o čemu se radi?

Da.

Q11: Da li je, po Vama, išta urađeno na implementaciji programa „black list“ web stranica (spisak domena) koje sadrže različite materijale s najtežim oblicima nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Možete li ukratko reći šta mislite o tome?

Nepoznato.

Q12: Da li imate neki protokol o saradnji tužilaštava u BiH i NVO koje administriraju postojeće hotline za prijavu nasilja nad djecom putem IKT-a, po uzoru na INHOP-ov protokol.

Ne.

Q13: Da li imate osiguran pristup bazama podataka Interpola po pitanju identificiranih fotografija i audiovizualnog materijala, u vezi s dječijom pornografijom (ICAID)? Opišite ukratko eventualne aktivnosti koje ste preduzimali, ako imate pristup?

Ne.

Qn – Imate li još nešto dodati?

Ne.

Aneks 15 – Intervju: Udruženje građana „Nova generacija“

Q0: Koliko je, po Vama, prisutan problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH?

Kada se uzme u obzir iskustvo u radu s djecom koja pripadaju posebno ranjivim kategorijama (žrtve nasilja i eksploatacije), problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH je jako izražen. Veliki broj vršnjačkih nesporazuma, konflikata, ljubomornih komentara osvane na društvenim mrežama. Kod djece među kojom postoji kompetitivnost, koja je danas jako izražena, postoji tendencija da se gledaju samo loše stvari, a i one simpatične, koje odudaraju od prosječnih normi ponašanja, gledaju na podrugljiv način. Samim tim, postoji zloupotreba fotografija uz koje su, nerijetko, i provokativni, ponižavajući komentari koji imaju za cilj ismijavanje, stigmatiziranje i diskriminaciju određene djece koja su manje popularna u društvu. Djeca često nisu svjesna posljedica koje takvo ponašanje sa sobom nosi i kakav uticaj ima na zdrav razvoj djeteta i njegove ličnosti.

S druge strane, uslijed poremećenih društvenih vrijednosti, prevelik akcent se stavlja na estetiku i fizički izgled. Djeca i mladi sve više žele da liče na osobe s naslovnica časopisa, što povlači velik rizik sa sobom jer provokativne fotografije bivaju objavljene na društvenim mrežama i lako dostupne svima za gledanje, komentiranje i dijeljenje.

Q0*: Da li se on, po Vama, tretira na adekvatan način?

Vršnjačka grupa djece svakako ovakvo ponašanje na određen način podržava, komentira, nastavlja s ismijavanjem, a žrtve nerijetko postaju počinitelji ponašajući se na isti način kao i njihovi prethodnici, nadajući se da će kroz identičan obrazac ponašanja „izboriti“ svoje mjesto i položaj u društvu. S druge strane, odrasli reaguju na različite načine. U školama se rade određene radionice na temu nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija koje, ipak, nisu dovoljne i djeca ih ne shvataju ozbiljno. To se može uočiti i kroz razgovor s djecom jer i dalje nisu svjesni opasnosti prihvatanja nepoznatih prijatelja na društvenim mrežama, objavljivanja fotografija na svojim profilima, komentiranja fotografija tih istih nepoznatih prijatelja i slično. Vrlo je lako, preko profila djevojčica na društvenim mrežama, ući u njihove fotografije na kojim izgledaju kao popularne pjevačice i glumice, oskudno obučene, našminkane i u provokativnim pozama, koje su podešene pod „javno“ i imaju za cilj samopromociju, prikupljanje što većeg broja prijatelja, lajkova, komentara i sličnog. Uočljivi su neprimjereni komentari koji stoje kao potvrda njihovog „dobrog“ i „seksi“ izgleda. Vrlo često su komentari postavljeni i od strane odraslih, nepoznatih muškaraca.

Roditelji, također, nisu dovoljno upoznati s opasnostima koje vrebaju na internetu te i dalje ne reaguju dovoljno oprezno, a kada govorimo o ranjivim kategorijama djece, kod njih, nažalost, i nema ko da reagira jer su prepušteni sami sebi i nad njihovim životima nema dovoljno adekvatne kontrole odraslih.

Sve reakcije koje postoje, u smislu edukativnih radionica i usputnih neformalnih razgovora s djecom i odraslima, samo su mali koraci u suzbijanju ove pojave. Nažalost, i roditelji su ti koji se takmiče između sebe objavljivanjem fotografija svoje djece na društvenim mrežama izlažući ih time očima javnosti.

Q1: Koliko su, po Vama, nadležna ministarstva u BiH ozbiljno pristupila praćenju međunarodnih instrumenata iz oblasti nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija - pristupanje i ratifikacija?

Nadležna ministarstva u BiH nisu ozbiljno pristupila ovom problemu i koliko sam upoznata ne prate međunarodne instrumente iz ove oblasti. Također, ne postoji dobra koordinacija između entitetskog i državnog nivoa u raspodjeli nadležnosti i odgovornosti, kao ni dovoljno usaglašen pristup po pitanju položaja i prava djece.

Q3: Da li su eventualne izmjene i dopune zakona unaprijedile sistem zaštite djece od nasilja putem IKT-a u Bosni i Hercegovini? Možete li nam reći nešto o tome?

Nisam upoznata da postoji unapređenje sistema zaštite djece od nasilja putem IKT-a u BiH. Svakako, ova vrsta nasilja može da dovede žrtvu i počinitelja u blizak fizički kontakt koje prerasta u fizičko i seksualno nasilje (dopisivanja putem društvenih mreža koja dovode do upoznavanja potencijalnih pedofila i nasilnika). Počinitelji uglavnom dobivaju blage kazne za počinjena djela.

Q4: Da li su potrebne posebne smjernice za programe rehabilitacije i reintegracije žrtava nasilja putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH? Možete li reći nešto više o njihovom značaju?

Smjernice za programe rehabilitacije i reintegracije žrtava nasilja putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH su svakako potrebne, kao i ozbiljniji i sveobuhvatniji pristup ovom problemu. Nije mi poznato da li i koliko ima internetskih stranica s pornografskim dječijim sadržajem, ali je evidentno da postoji veliki broj pedofila koji vrebaju na društvenim mrežama, kojima su djeca jako dostupna, i vrlo je lako s njima uspostaviti kontakt, a nerijetki su i susreti na slijepo s osobom koju su djeca na mreži upoznala. Ono što je, pored navedenih smjernica, jako važno jest da nema dovoljno profesionalaca za rad s djecom žrtvama te da obučeni profesionalci ne mogu odgovoriti na sve potrebe koje se ukažu, te je potrebno raditi i na dodatnim i usmjerenim edukacijama.

Kako bi djeca bila adekvatno rehabilitirana, potrebno je i uticati na smanjenje senzacionalizma na ovu temu kako bismo spriječili sekundarnu viktimizaciju žrtve dodatnim neprofesionalnim ispitivanjima, kako od strane profesionalaca tako i od strane drugih osoba. U sam program je, svakako, potrebno uključiti i počinitelje da postanu svjesni štetnih posljedica svojih aktivnosti i negativnog uticaja na život žrtve te spriječilo ponovno činjene istog djela. Ovdje prvenstveno mislim na djecu počinitelje, ali i odrasli počinitelji treba da dobiju pravovremene i strožije kazne.

Q6: Da li znate da li je išta preduzeto na implementaciji uspostavljanja tzv. programa „black list“ od strane državnih organa u BiH, koji bi sadržavao informacije o domenama na kojima se nalaze sadržaji nasilja nad djecom putem IKT-a?

Nije mi poznato da postoji „black list“, ali imam informaciju da su pojedine stranice, do kojih je blokiran pristup u Belgiji i drugim razvijenim zemljama, u potpunosti dostupne u BiH. Ovu informaciju sam dobila na edukaciji stručnjaka koji se bave zaštitom djece na internetu.

Q12: Da li je izrađen protokol o saradnji između agencija za provedbu zakona u BiH i NVO koje administriraju postojeće hotline za prijavu nasilja nad djecom putem IKT-a, po uzoru na INHOP-ov protokol? Imate li mišljenje o ovome?

Kao predstavnik lokalne nevladine organizacije, koja pruža uslugu telefonskog savjetovanja i pomoći djeci žrtvama bilo kog oblika nasilja i eksploatacije od februara 2013. godine pod nazivom „Plavi telefon“, mogu odgovorno da kažem da nam bilo kakav oblik formalne saradnje nije ponuđen niti smo istu uspjeli izlobirati. Kompletan rad hotline je baziran na volonterskoj osnovi i Smjernicama o postupanju u slučajevima nasilja nad djecom, kao i potpisanog Protokola o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja djece na nivou RS-a. Kompletne edukacije su organizirane od strane lokalne organizacije, uz sredstva obezbijedena putem projekata, a reagiranje institucija na osnovu prijave u pojedinim slučajevima je besprijekorno, dok u drugim potpuno izostane.

Q13: Da li znate da li je išta urađeno na planu osiguranja pristupa nadležnih agencija za provedbu zakona u BiH bazama podataka Interpol, po pitanju identificiranih fotografija i audiovizualnog materijala u vezi s dječijom pornografijom (ICAID)? Opišite ukratko eventualne aktivnosti s kojima ste upoznati?

Nije mi poznato.

Q14: Da li znate da li je bilo edukacija na temu senzibilizacije tužilaca i sudija u radu s djecom žrtvama nasilja putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Možete li nešto više reći o ovome?

Nije mi poznato da li je bilo edukacija koje su isključivo namijenjene za sudije i tužioce, ali je rađena edukacija za predstavnike nadležnih ministarstava, uključujući i Ministarstvo unutrašnjih poslova, na nivou BiH, na koju su bile pozvane i određene nevladine organizacije. Centar za edukaciju sudija i tužilaca organizira svoje edukacije i nisam upoznata da je nešto rađeno po ovom pitanju.

Q17: Da li znate da li je preduzeta aktivnost na izradi inicijative za postavljanje linkova na web stranicama obrazovnih institucija za djecu, koji upućuju na uspostavljene portale i linije za pomoć koji tretiraju problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Šta mislite o tome?

Određen broj aktivnosti je preduzet kako bi se na internetskim stranicama obrazovnih institucija za djecu postavili promotivni baneri u cilju promocije „Plavog telefona“, kao i link web stranice. Nažalost, samo određen broj institucija se pozitivno odazvao ovoj aktivnosti.

Pored ovoga, Ministarstvo obrazovanja i kulture RS-a nam svake godine dostavlja saglasnost za promociju „Plavog telefona“ po školama u Republici Srpskoj, iako smo tražili trajnu saglasnost s njihove strane, što u određenoj mjeri otežava promociju i kampanje jer nam se desilo da smo tek pred kraj školske godine dobili saglasnost za tekuću školsku godinu, čime smo u potpunosti izgubili vrijeme za planirane aktivnosti.

Q18: Da li ste upoznati s tim da li je organizirana edukacija edukatora (nastavnika informatike u osnovnim i srednjim školama) o problemu nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija, kako bi isti približili ovaj fenomen djeci u okviru redovnog nastavnog procesa? Šta mislite o tome?

Nije mi poznato da je organizirana ovakva vrsta obuke.

Aneks 16 – Intervju: Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS (MFS – EMMAUS)

Q0: Koliko je, po Vama, prisutan problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH?

Jako prisutan, kao i u cijelom svijetu.

Q0*: Da li se on, po Vama, tretira na adekvatan način?

Ne.

Q1: Koliko su, po Vama, nadležna ministarstva u BiH ozbiljno pristupila praćenju međunarodnih instrumenata iz oblasti nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija – pristupanje i ratifikacija?

Nedovoljno / nikako.

Q3: Da li su eventualne izmjene i dopune zakona unaprijedile sistem zaštite djece od nasilja putem IKT-a u Bosni i Hercegovini? Možete li nam reći nešto o tome?

Ne.

Q4: Da li su potrebne posebne smjernice za programe rehabilitacije i reintegracije žrtava nasilja putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH? Možete li reći nešto više o njihovom značaju?

Ne bi bilo loše imati smjernice kada bismo imali programe rehabilitacije i reintegracije žrtava nasilja putem IKT-a.

Q6: Da li znate da li je išta preduzeto na implementaciji uspostavljanja tzv. programa „black list“ od strane državnih organa u BiH, koji bi sadržavao informacije o domenama na kojima se nalaze sadržaji nasilja nad djecom putem IKT-a?

Nepoznato.

Q12: Da li je izrađen protokol o saradnji između agencija za provedbu zakona u BiH i NVO koje administriraju postojeće hotline za prijavu nasilja nad djecom putem IKT-a, po uzoru na INHOP-ov protokol? Imate li mišljenje o ovome?

Ne, protokol nije uspostavljen, ali se na njemu radi. MFS – EMMAUS ima uspostavljene procedure s nadležnim agencijama.

Q13: Da li znate da li je išta urađeno na planu osiguranja pristupa nadležnih agencija za provedbu zakona u BiH bazama podataka Interpolu, po pitanju identificiranih fotografija i audiovizualnog materijala u vezi s dječijom pornografijom (ICAID)? Opišite ukratko eventualne aktivnosti s kojima ste upoznati?

Nepoznato.

Q14: Da li znate da li je bilo edukacija na temu senzibilizacije tužilaca i sudija u radu s djecom žrtvama nasilja putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Možete li nešto više reći o ovome?

Nepoznato.

Q17: Da li znate da li je preduzeta aktivnost na izradi inicijative za postavljanje linkova na web stranicama obrazovnih institucija za djecu, koji upućuju na uspostavljene portale i linije za pomoć koji tretiraju problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Šta mislite o tome?

Što se tiče web stranice www.sigurnodijete.ba, kada je projekt bio aktivan, link na spomenutu stranicu je bio postavljen na većini portala obrazovnih institucija u BiH. Svakog februara, kada se obilježava Dan sigurnijeg interneta, portal www.sigurnodijete.ba bude promoviran na spomenutim portalima.

Q18: Da li ste upoznati s tim da li je organizirana edukacija edukatora (nastavnika informatike u osnovnim i srednjim školama) o problemu nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija, kako bi isti približili ovaj fenomen djeci u okviru redovnog nastavnog procesa? Šta mislite o tome?

Da. MFS – EMMAUS je organizirao niz edukacija na ovu temu, kako za djecu osnovnih i srednjih škola, tako i za nastavnike i učitelje. U sklopu portala www.sigurnodijete.ba se nalazi podstranica www.e-school.sigurnodijete.ba s osnovnom namjenom da posluži kao platforma za umrežavanje nastavnog kadra širom BiH i razmjenu iskustava i pozitivnih praksi, kao i za pristup raznim edukativnim materijalima na ovu temu kako bi isti mogli biti iskorišteni za edukaciju i zaštitu djece i tinejdžera od ove opasnosti

Aneks 17 – Intervju: Udruženje građana „Zdravo da ste“

Q0: Koliko je, po Vama, prisutan problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH?

Prisutan je u znatnoj mjeri, ali je teško dati bilo kakve precizne podatke jer nije bilo opsežnijih istraživanja koja bi se time bavila radi pribavljanja kvantitativnih podataka. Organizacija „Zdravo da ste“ je prije pet godina radila istraživanje na temu seksualnog nasilja nad djecom i seksualne zloupotrebe djece, s tim da je istraživanje također bilo kvalitativno, i utvrđeno je da, u ovom obliku nasilja nad djecom, korištenje informacijskih tehnologija predstavlja dominantan alat, bilo da je u pitanju vršnjačko nasilje ili nasilje nad djecom od strane odraslih. Informacijska kultura i nivo obrazovanja djece, a pogotovo odraslih (na prvom mjestu roditelja) su jako niski, tako da je djeci teško da se zaštite od ovog oblika nasilja.

Q0*: Da li se on, po Vama, tretira na adekvatan način?

Ne. Obrazovni kurikulumi ne obuhvataju dovoljno kvalitetne sadržaje koji bi djeci obezbijedili dovoljno

informacija da se zaštite, što je alarmantan propust obrazovnih sistema, imajući u vidu sveprisutnost IT tehnologija u svakodnevnom životu djece. Sami roditelji najčešće o ovom problem znaju manje nego njihova djeca, te ne predstavljaju potreban izvor znanja i zaštite, a alternativni oblici obrazovanja djece su rijetki, nisu dostupni svojoj djeci i ne predstavljaju kontinuiran izvor podrške (udruženja, omladinski organizacije, projekti i sl.).

S druge strane, odgovor na teže slučajeve nasilja nad djecom putem IKT-a imao je jake reakcije u javnosti u slučajevima kada se radilo o akcijama otkrivanja pedofila ili reakcija na slučajeve u kojima su se slučajevi takvog nasilja nad djecom završavali tragično. Policijske strukture su modificirale i neke ranije odredbe u zakonima koje su ograničavale njihove akcije u smislu otkrivanja i privođenja prestupnika u slučajevima u kojima su uključena djeca kao žrtve.

Q1: Koliko su, po Vama, nadležna ministarstva u BiH ozbiljno pristupila praćenju međunarodnih instrumenata iz oblasti nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija – pristupanje i ratifikacija?

Nadležna ministarstva nisu pridavala dovoljno pažnje ni domaćim instrumentima koji su postojali a sadržavali su i elemente zaštite djece od nasilja. U domenu implementacije međunarodnih dokumenata koji se tiču ljudskih i dječijih prava, adekvatna podrška je izostala, posebno u sistemskim rješenjima za edukaciju i djece i odraslih u vidu preventivnih mjera.

Q3: Da li su eventualne izmjene i dopune zakona unaprijedile sistem zaštite djece od nasilja putem IKT-a u Bosni i Hercegovini? Možete li nam reći nešto o tome?

Unapređenja je bilo, ako se uzme u obzir da su djeca žrtve nasilja putem IKT-a samo jedna od kategorija djece žrtava nasilja, ali i ta zakonska poboljšanja praćena su problemima u implementaciji, što se posebno odnosi na područje prevencije, rehabilitacije i edukacije.

Q4: Da li su potrebne posebne smjernice za programe rehabilitacije i reintegracije žrtava nasilja putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH? Možete li reći nešto više o njihovom značaju?

Potrebne su, prije svega zbog toga što ovaj program rehabilitacije i reintegracije djece žrtava nasilja putem IKT-a u većini slučajeva treba da bude usmjeren na grupe djece, jer on najčešće i nastaje u grupama, osim u teškim slučajevima kada je pojedinačno dijete žrtva teškog nasilja. Potrebno je ove programe uspostaviti kroz školski sistem i sistem socijalne zaštite i zaštite mentalnog zdravlja, kako bi on bio dostupan svojoj djeci kontinuirano, a i njihovim porodicama bez kojih takva usluga neće biti efikasna.

Q6: Da li znate da li je išta preduzeto na implementaciji uspostavljanja tzv. programa „black list“ od strane državnih organa u BiH, koji bi sadržavao informacije o domenama na kojima se nalaze sadržaji nasilja nad djecom putem IKT-a?

Nije mi poznato.

Q12: Da li je izrađen protokol o saradnji između agencija za provedbu zakona u BiH i NVO koje administriraju postojeće hotline za prijavu nasilja nad djecom putem IKT-a, po uzoru na INHOP-ov protokol? Imate li mišljenje o ovome?

Koliko mi je poznato, ovakav ugovor ima NVO MFS – EMMAUS.

Q13: Da li znate da li je išta urađeno na planu osiguranja pristupa nadležnih agencija za provedbu zakona u BiH bazama podataka Interpola, po pitanju identificiranih fotografija i audiovizualnog materijala u vezi s dječijom pornografijom (ICAID)? Opišite ukratko eventualne aktivnosti s kojima ste upoznati?

Nije mi poznato.

Q14: Da li znate da li je bilo edukacija na temu senzibilizacije tužilaca i sudija u radu s djecom žrtvama nasilja putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Možete li nešto više reći o ovome?

Ne, koliko je meni poznato, osim ako ova tema nije obrađena uz teme koje su se ticale opće populacije djece žrtava nasilja ili u sklopu novih zakona o zaštiti maloljetnika.

Q17: Da li znate da li je preduzeta aktivnost na izradi inicijative za postavljanje linkova na web stranicama obrazovnih institucija za djecu, koji upućuju na uspostavljene portale i linije za pomoć koji tretiraju problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Šta mislite o tome?

Nije mi poznato, a smatram da bi takva aktivnost bila veoma korisna. Nemaju sve obrazovne institucije svoje internetske stranice, pa je upitno i koliko bi to bilo dostupno svima, ali je svakako korak u dobrom pravcu.

Q18: Da li ste upoznati s tim da li je organizirana edukacija edukatora (nastavnika informatike u osnovnim i srednjim školama) o problemu nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija, kako bi isti približili ovaj fenomen djeci u okviru redovnog nastavnog procesa? Šta mislite o tome?

Bilo je takvih aktivnosti koje su realizirale NVO, pa je Udruženje „Zdravo da ste“ educiralo određeni broj vršnjačkih edukatora u okviru Savjeta učenika za zaštitu djece na internetu, ali za sistemske aktivnosti ovog tipa ne znam i mislim da ih nije bilo, u RS-u ih sigurno nije bilo.

Da li biste nešto dodali?

Veoma su važne preventivne aktivnosti i edukacija i djece i odraslih o opasnostima koje vrebaju djecu putem IKT-a, a one se najlakše djeci mogu osigurati u okviru već postojećih nastavnih sadržaja, uz dodatnu edukaciju nastavnika kako da ih djeci približe, a i roditeljima na roditeljskim sastancima, naprimjer.

Područje rehabilitacije se mora unaprijediti uslugama koje su dostupne svoj djeci i prilagođene ovoj vrsti nasilja nad djecom.

„Zdravo da ste“ je izradio edukativnu aplikaciju za android telefon koja, na djeci prilagođen način, u formi kviza pruža neophodne podatke o tome kako da se djeca zaštite na internetu. Ona može biti informativna i za odrasle, a sada je u fazi promocije i može se naći na Playstore-u pod nazivom „Sigurno djetinjstvo“.

Aneks 18 – Intervju: IT Girls

Q0: Koliko je, po Vama, prisutan problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH?

Teško je reći koliko je prisutan taj problem jer ono, kao i nasilje nad djecom u drugim kontekstima, podliježe istim problemima kao što su neprepoznavanje, nereagiranje i neprijavlivanje. U kontekstu IKT-a situacija je u tome složenija što ne postoje adekvatni mehanizmi da se to nasilje registriira, a i kada se registriira djeca i odrasli ne znaju kako prijaviti takvu vrstu nasilja, a nadležni – kako odgovoriti na to.

Q0*: Da li se on, po Vama, tretira na adekvatan način?

Koliko znam, kada je u pitanju nasilje nad djecom preko IKT-a, u našoj zajednici se prvenstveno misli na seksualnu eksploataciju djece na internetu. Međutim, drugi vidovi nasilja, koji uključuju i međuvršnjačko te ono na društvenim mrežama, i nemaju adekvatnu pažnju.

Q4: Kako vidite programe rehabilitacije i reintegracije žrtava nasilja putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH? Možete li reći nešto više o njihovom značaju?

To zavisi od vrste nasilja. Iste usluge i standardi bi se trebali koristiti za žrtve nasilja u bilo kojem kontekstu, a te su propisane i međunarodnim konvencijama i domaćim aktima. Važno je samo prilagoditi ih obliku nasilja i kontekstu i koristiti već postojeće mjere i usluge.

Q6: Kako vidite uspostavljanje tzv. programa „black list“ od strane državnih organa u BiH, koji bi sadržavao informacije o domenama na kojima se nalaze sadržaji nasilja nad djecom putem IKT-a?

Smatram da je potrebno mapirati sav sadržaj na internetu koji eksploatira ili vrši nasilje nad djecom, te isti zabraniti. Pri tom poštovati pravo na privatnost i zaštitu podataka.

Q12: Da li je, po Vama, neophodan protokol o saradnji između agencija za provedbu zakona u BiH i NVO koje administriraju postojeće hotline za prijavu nasilja nad djecom putem IKT-a, po uzoru na INHOP-ov protokol? Imate li mišljenje o ovome?

Kada državne institucije svoj posao obavljaju kvalitetno i dosljedno, paralelne usluge nisu potrebne.

Q14: Da li Vaša organizacija može educirati na temu senzibilizacije tužilaca i sudija u radu s djecom žrtvama nasilja putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Možete li nešto više reći o ovome?

U ovom trenutku, ne.

Q17: Šta mislite o inicijativi za postavljanje linkova na web stranicama obrazovnih institucija za djecu, koji upućuju na uspostavljene portale i linije za pomoć koji tretiraju problem nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Šta mislite o tome?

Mislim da je to dobra ideja. Međutim, jako je važno na koji način se djeci i mladima predstavlja jedan takav servis da bi ga oni ozbiljno shvatili. *Child i adolescent-friendly* pristupi su bitni da bi imali odjeka kod ciljne populacije.

Q18: Šta mislite o ulozi IT Girls u procesu edukacija edukatora (nastavnika informatike u osnovnim i srednjim školama) o problemu nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija, kako bi isti približili ovaj fenomen djeci u okviru redovnog nastavnog procesa? Šta mislite o tome?

IT Girls inicijativa ima za cilj da približi digitalne tehnologije i programiranje djevojčicama, te da ih podstakne da razmišljaju o karijerama u oblasti nauke, tehnologije i informatike, i ne fokusira se isključivo na nasilje. Nastavnici i obrazovni sistem su jedna od karika u procesu osvještavanja djevojčica na koju IT Girls ima plan da se fokusira u budućem radu.

Aneks 19 – Intervju: Direkcija za koordinaciju policijskih tijela Bosne i Hercegovine – Sektor za međunarodnu operativnu policijsku saradnju

Q11: Da li je, po Vama, išta urađeno na implementaciji tzv. programa „black lista“ web stranica (spisak domena) koje sadrže različite materijale s najtežim oblicima nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija? Možete li ukratko opisati šta mislite o tome?

Implementacija blokiranja pristupa web stranicama: Na 78. Generalnoj skupštini Interpola, koja je održana u Singapuru 2009. godine, jednoglasno je usvojena rezolucija AG-209-RES-05 koja ohrabruje zemlje članice da iskoriste tehnička sredstva, uključujući promoviranje blokiranja pristupa web stranicama koje sadrže materijale zlostavljanja djece, i to kao mjeru prevencije zločina i nastojanje da se ograniči distribucija i dostupnost materijala seksualnog zlostavljanja djece na internetu. Neke zemlje članice Interpola su usvojile zakone kako bi se osiguralo da pružatelji usluga interneta (ISP) blokiraju takve stranice, dok su druge sklopile ugovore o blokiranju s pružateljima usluga interneta na dobrovoljnoj osnovi. Listu stranica koje treba blokirati (tzv. „black list“) dostavlja policija ili, u nekim slučajevima, nevladine organizacije. U skladu s tim, u Generalnom sekretarijatu Interpola (IPSG) se prema strogim kriterijima sastavlja i ažurira lista web domena koje nude najgore materijale ove vrste. Ova lista („Worst of List“ – IWOL) je dostupna svim centralnim nacionalnim uredima (NCB) Interpola zemalja članica. Internet provajderi (pružatelji usluga interneta) mogu potpisati sporazum u NCB-u zemlje članice, što im omogućava da dobiju listu i blokiraju pristup ovim stranicama. Prijedlog za realizaciju inicijative za korištenje „Worst of List“ Generalnog sekretarijata Interpola je upućen Ministarstvu sigurnosti BiH čijim aktom broj: 05-04-4-2293-7/15/SH smo obaviješteni o tekućim aktivnostima po tom pitanju.

Q13: Da li imate osiguran pristup bazama podataka Interpola po pitanju identificiranih fotografija i audiovizualnog materijala, u vezi s dječijom pornografijom (ICAID)? Opišite ukratko eventualne aktivnosti koje ste preduzimali, ako imate pristup?

Baza podataka ICSE DB: Interpolova baza podataka slika seksualnog zlostavljanja djece – ICSE DB (International Child Sexual Exploitation image database) dostupna je zemljama članicama Interpola preko zaštićenog globalnog policijskog komunikacijskog sistema Interpola (poznat kao I-24/7). ICSE DB koristi sofisticirane software-e za upoređivanje slika i povezivanje žrtava, počinitelja i mjesta izvršenja zločina. Do kraja 2015. godine, kao rezultat korištenja ove baze podataka identificirano je oko 7800 žrtava seksualnog zlostavljanja djece, a uhapšeno je više od 3800 počinitelja. Tokom 2015. godine, svaki dan je prosječno identificirano 7 djece. Četrdeset i osam zemalja članica Interpola i Europolu imaju pristup ovoj bazi podataka. Pristup istražiteljima se omogućava nakon uspješno provedene obuke. Obuka je striktno namijenjena istražiteljima materijala seksualnog zlostavljanja djece. Iskustvo i tekuća aktivnost u ovoj vrsti istrage je temeljna pretpostavka za obuku. Pored toga, za uspješnu provedbu obuke neki praktični uvjeti moraju biti zadovoljeni (prostorija za obuku, konekcija na komunikacijski sistem I-24/7, odgovarajuća kompjuterska oprema, itd.).

Direkcija za koordinaciju policijskih tijela Bosne i Hercegovine već preduzima određene aktivnosti u tom smislu kroz nabavku tehničke opreme neophodne za održavanje obuke, tako da Vas možemo informirati da je Direkcija izvršila nabavku kompjutera čije karakteristike ispunjavaju zahtjeve Generalnog sekretarijata Interpola za realizaciju obuke za pristup spomenutoj bazi. Dodatni zahtjevi su postavljeni po pitanju kapaciteta linka za pristup. Trenutni kapacitet zadovoljava tekuće potrebe, a za period realizacije obuke će biti potrebno zakupiti dodatni kapacitet (zavisno od broja polaznika).

Qn: Pored gore navedenog, obavještavamo vas da je, u skladu s pozivom Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine broj: 05-14-I-6633-9/13 od 29. 11. 2013. godine, jedan predstavnik Sektora za koordinaciju i saradnju, dana 17. 12. 2013. godine, učestvovao u javnoj raspravi u vezi s nacrtom Akcijskog plana za zaštitu djece i sprečavanja nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH 2013-2015, koja je održana u zgradi UNITIC-a u Sarajevu.

Za istrage iz oblasti sprečavanja nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u BiH, nadležni su tužilaštva i agencije za provedbu zakona na entitetskim i nivou Brčko distrikta. S obzirom na nadležnost Direkcije za koordinaciju policijskih tijela BiH u ovoj oblasti i Sektora za koordinaciju policijskih tijela BiH u okviru Direkcije, u proteklom periodu ovaj Sektor nije imao saradnju s tužilaštvima, agencijama za provedbu zakona u BiH i nevladinim organizacijama u vezi s istragama navedene vrste kriminala, kao ni pristup bazama podataka koje se spominju u Upitniku. S obzirom na stanje kriminaliteta u ovoj oblasti u BiH i šire, za očekivati je da će u skorije vrijeme doći do izmjena Krivičnog zakona BiH, u smislu da će za određene segmente istraga ove vrste kriminaliteta biti nadležni Tužilaštvo BiH i agencije za provedbu zakona na državnom nivou.

Recenzija I

Dr.sc. Muhamed Budimlić, vanredni profesor
Univerzitet u Sarajevu, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, oblast Kriminologija

Sarajevo, 12.12.2016. godine

Recenzija na rukopis pod naslovom “*Nasilje nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini*”, koautora prof.dr. Elmedin Muratbegović, mr. Sandra Kobajica, mr. Srđan Vujović

I. Opšti dio

I.1. Obim i raspored građe

Podneseno djelo sadrži 197 stranica pisanih kompjuterskim ispisom sa proredom veličine 1.15, A4 formata. Adekvatan prikaz analize bogate empirijske građe autori su prikazali kroz 10 tablica i 47 grafika i shema, te dodatnim većim brojem tablica u priložima tekstu, čime se na ilustrovan način prikazuju argumenti za brojne nalaze do kojih se ovim djelom došlo. Djelo je sistematizovano kroz dva odvojena dijela, kojima prethodi popis skraćenica u tekstu, koji i pored heterogene i složene strukture predstavlja jedinstvenu i logički uvezanu cjelinu koja se na izuzetan način bavi problemima različit oblika zlostavljanja djece na internetu, odnosno ponašanjima i navikama djece na internetu u Bosni i Hercegovini. Na naslovnoj strani navodi se da je publikacija izrađena uz podršku organizacije Save the Children a kao izdavač se navodi Udruženje Centar za istraživanje politike suprostavljanja kriminalitetu.

I.2. Sadržaj djela

Djelo je sistematizovano prema sljedećoj strukturi:

	stranica
1. Sadržaj.....	1
2. Popis skraćenica u tekstu.....	4
3. DIO I- Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja djece na internetu u Bosni i Hercegovini (8 poglavlja sa listom korištenih izvora te priložima).....	7
4. DIO II – Ponašanje i navike djece na internetu: Stavovi djece, roditelja i nastavnika informatike (5 poglavlja sa listom korištenih izvora te priložima).....	106

I.3. Upotrebljivost u naučnim, stručnim i nastavnim procesima

Ovo djelo bez ikakve dileme, može predstavljati izuzetan izvor za unapređenje naučnih, stručnih ali i nastavnih procesa u institucijama koje u svojim nadležnostima i obavezama, ili svom akademskom opusu imaju neposredno ili posredno bavljenje problematikom negativnih uticaja interneta na djecu i mlade.

Iskazani pristup autora, kojim nedvosmisleno žele učiniti razumljivijim oblast borbe protiv svih oblika nasilja na internetu, nominira djelo kao vrijedan priručnik za postupanje kako na pojedinačnom tako i na institucionalnom nivou, posebno u oblasti prevencije ove pojave. Također, uvažavajući didaktičke standarde u oblasti društvenih nauka, ovo djelo može pružiti kvalitetan sadržaj i za brojne univerzitetske i školske predmete i u obrazovnom

pogledu. Specifičan spoj prikazanih rezultata sprovedenih empirijskih studija, s jedne strane, sa uvodnim teorijskim eksplanacijskim dijelom, s druge, predstavljaju solidnu osnovu za edukaciju po specifičnim tematskim cjelinama. Kvalitet ovog rada ogleda se u i njegovoj metodičkoj i metodološkoj opremljenosti čime zadovoljava predviđene standarde utvrđene za monografska djela širokog diapazona upotrebe.

2. Posebni dio

2.1. Naslov djela

“Nasilje nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini” je naziv ovog djela, kojim se u potpunosti odražavaju elementi i suština obrađene tematike.

2.2. Djelovi i njihovo obilježavanje

Kao bitna karakteristika ovog djela ističe se hijerarhijska usklađenost njegovih dijelova. Koristeći znanje oslonjeno kako na teorijsko tako i na empirijsko iskustvo, autori precizno i dosljedno izlažu cjelokupnu materiju ovog monografskog djela. Posebno je izražajna logička povezanost dva segmenta djela koji posamtrano u cjelosti tvore zaokruženu cjelinu.

Prvom odvojenom cjelinom djela, pod naslovom “*Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja djece na internetu u Bosni i Hercegovini*”, obrađuju temeljne pravne i institucionalne segmente socijalnog reagovanja na ovu vrstu protivpravnih ponašanja. Prije izlaganja rezultata provedenih analiza kroz sažetak, uvod i metodološki okvir predstavljani su osnovni elementi provedenog istraživanja, ukazujući na obim i štetne razmjere problema te osnovne tehnike i metode korištene u istraživanju.

Na kraju ovog prvog dijela monografije navedenu su brojni prilozi, koji se odnose na sadržaje istraživačke građe dobivene kroz fazu prikupljanja podataka metodom intervjuva provedenih u odabranim institucijama nadležnim za reakciju na odabrano protivpravno ponašanje.

Prvo poglavlje, pod naslovom “*Međunarodni i nacionalni pravni okvir za borbu protiv seksualnog nasilja na internetu i drugih oblika zlostavljanja*”, predstavlja sveobuhvatno izlaganje o temeljnim pravnim izvorima koji se smatraju nezaobilaznim polaznim standardima i osnovama za propisivanje normi kojima se reguliše oblast borbe protiv navedenih oblika nasilja. Kroz odvojena izlaganja izložene su ključni međunarodnopravni izvori, kojima se stvaraju mogućnosti za razvoj adekvatnog okruženja domaćih institucionalnih kapaciteta, poboljšanje pravnog nacionalnih pravnih okvira, jačanje preventivnih aktivnosti, standarda zaštite žrtava takvih krivičnih djela, te mehanizama za međunarodnu saradnju. Po pitanju nacionalnog pravnog okvira a temeljem provedenih analiza zaključuju se da je Bosna i Hercegovina uspostavila referentan pravni okvir, kako po pitanju krivičnih djela koja se odnose na seksualno iskorištavanje i seksualnu zloupotrebu djece, tako i pravni okvir u odnosu na zaštitu djece žrtava i svjedoka ovih krivičnih djela.

Naredno poglavlje, sa naslovom “*Ključni akteri u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja na internetu i drugih oblika zlostavljanja djece u Bosni i Hercegovini*”, sastavljeno je iz prikaza sistema institucionalne reakcije na ovu pojavu u Bosni i Hercegovini. Tako, u prvim dijelovima poglavlja izložene su osnovni segmenti i karakteristike nadležnih zakonodavnih tijela i organa uprave na državnom, entitetskom i kantonalnim nivoima. Posebnom podpoglavljima izloženi su rezultati analize institucija koje se svrstavaju u kategorije nezavisnih institucija, međunarodnih organizacija te organizacija civilnog društva i privatnog sektora koje se ovim problemom bave.

Treće, posljednje poglavlje prog dijela monografije, pod naslovom “*Društveni odgovor na seksualno nasilje i druge oblike zlostavljanja djece na internetu u Bosni i Hercegovini*”, sadrži rezultate i zaključke provedenih analiza institucionalnog reagovanja na odoabrane nasilničke oblike ponašanje nad djecom i među djecom. Tako, u ovom

dijelu se ukazuje da terminologija profesionalaca aktivnih u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i eksploatacije djece putem informaciono-komunikacionih tehnologija nije ujednačena, a da često nije u skladu sa niti sa standardiziranim Luksemburškim smjernicama. Pored navedenog, navodi se također da Akcioni plan za zaštitu djece i sprječavanje nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini (period realizacije 2014. – 2015.) nije sproveden. U oblasti pravosudne reakcije, ukazano je da kaznena politika u BiH za krivična djela spolnog nasilja nad djecom nije ujednačena i nije adekvatna posljedicama koje to djelo ostavlja na djecu žrtve. U vezi s tim, ističe se da kaznena politika zakonodavca ukazuje na činjenicu da su propisane kazne za krivična djela seksualnog nasilja nad djecom neujednačene, sa evidentno niskim apsolutnim minimumima, te velikim rasponom između minimalnih i maksimalnih kazni za pojedina krivična djela. Na kraju, ali izuzetno važnim, navodi se nalaz da u Bosni i Hercegovini ne postoji poseban sistem podrške djeci žrtvama nasilja i zlostavljanja putem informaciono-komunikacionih tehnologija.

U drugom dijelu monografije, pod naslovom *“Ponašanje i navike djece na internetu: stavovi djece, roditelja i nastavnika informatike”*, izlažu se rezultati provedenog istraživanja koje je imalo za cilj opisati ponašanja i navike djece na internetu i otkriti izazove za njihovu sigurnost. Na ovaj način, na mnogo pouzdanijoj osnovi moglo bi se izvršiti kreiranje društvenih programa zaštite djece od rizika da postanu žrtve ili počinitelji društveno neprihvatljivih ponašanja. Kao i prvim segmentom djela, i u ovom poglavlju na početku se navodi sažetak te uvod sa osnovnim obrazloženjima metodologije provedenog istraživanja. Također, i u ovom poglavlju navedeni su prilozi, koji su za ovaj dio monografije izloženi u obliku tabelarnih i shematskih prikaza rezultata studije, pokazatelje uzorka odoabranih škola te korištene istraživačke instrumente.

Sadržaj ovog poglavlja izložen je kroz tri osnovne cjeline, rezultati, zaključci i preporuke. Tako, u prvom segmentu, sa podnaslovom „Rezultati“, izložene su karakteristike uzorka, te osnovni rezultati istraživanja koji se odnose na varijable „dostupnosti uređajima“, „načinu i svrsi korištenja interneta“, nadzoru roditelja nad pristupom djece na internetu“, „rizicima djece na internetu“ te „zaštite od nasilja na internetu“. Provedene analize predstavljaju osnov za formulisane zaključke, kojima se sasvim jasno i precizno ispunjavaju postavljeni ciljevi istraživanja. Uopšteno posmatrano, navodi se da većina djece ispitivanog uzorka gotovo bez izuzetka koriste savremene informaciono komunikacijske tehnologije. Posebno je značajno istaći nalaz prema kojem su većina ispitanika ujedno i korisnici interneta, dok je uočen nalaz da samo izuzetno ne posjeduju visokotehnološke uređaje koji im služe za priključenje na mrežu. Uočava se tako da su generacije djece rođenih nakon 2000-tih te koje trenutno u svakodnevnom životu koriste internet, pri čemu svako treće dijete koje je učestvovalo u ovom istraživanju, prije sedme godine je počelo da koristi internet, a da je velika većina internet već koristila do devete godine života. Tako, naglašava se da *internet, pored porodice i vršnjaka, sve više postaje jedan od značajnih agensa socijalizacije, čak i prije polaska djeteta u školu, dok vrlo značajne razmjere dobija upravo neposredno nakon polaska u školu*. Kao jedna od temeljnih zaključnih teza ističe se da s obzirom da djeca u školi počinju sa izučavanjem nastavnog predmeta vezanog za informatiku i računarstvo tek u 6. razredima ili sa 11 godina života, a da se značajno ranije susreću sa visokotehnološkim uređajima i internetom, postavlja se pitanje ko ih treba zaštititi u „cyber“ prostoru. Na ovo pitanje, autori indirektno ukazuju na ulogu i značaj nastavnih planova i programa za predmet informatika odnosno nastavnika kojima se povjerava realizacija nastave na ovom predmetu. Epilog provedene studije, autori sažimaju kroz konkretne i precizne preporuke koje izlažu u posebnom podpoglavlju, čime daju izuzetnu upotrebnu vrijednost napisanog djela.

3. Zaključak i prijedlog

Podneseno djelo koautora prof.dr. Elmedin Muratbegović, mr. Sandra Kobajica, mr. Srđan Vujović, pod naslovom “Nasilje nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini” sačinjeno je od dva segmenta koji predstavljaju posebne strukturalne jedinice. Rasprave i teorijsko postavljenje, strukturirane kao odvojeni monografski sadržaji, argumentovane su konkretnim i konciznim nalazima i zaključcima, koji ovom djelu daju poseban kako naučni tako i stručni značaj. Usmjerena pažnja prema izdvojenim oblicima socijalnog reagovanja na prestupničke oblike ponašanja mladih, kojima se autori bave, daje ovom djelu karakter znanstvenosti. To se prije svega ističe sveobuhvatnim i cjelovitim razmatranjem najštetnijih i najfrekventnijih seksualnih i drugih oblika nasilja nad djecom putem interneta.

Na kraju, bez ikakve sumnje, može se iskazati da je djelo po originalnim rezultatima istraživanja, metodologiji te znanstvenim činjenicama i stavovima aktuelno djelo koje svojim sadržajem doprinosi razvoju ne samo istraživačke prakse već u značajnoj mjeri i teorije kako u oblasti istraživanja socijalne kontrole kriminaliteta tako i u oblasti kriminalne fenomenologije i etiologije.

Temeljem iznesenog, smatram da se ispunjeni svi, ne samo formalni već i naučni uslovi za objavu ovog djela u vidu monografskog djela, pri čemu nije nevažno naglasiti da se djelo preporučuje kao vrijedno znanstveno i stručno djelo ali i kao vrijedan izvor za visokoškolsku edukaciju u brojnim kriminološkim i drugim srodnim metodološkim disciplinama.

Recenzent:

Prof.dr.sc. Muhamed Budimlić s.r.

Recenzija II

RECENZIJAZ RUKOPISA

„Nasilje nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini“, autora Elmedina Muratbegovića, Sandre Kobajice i Srđana Vujovića

Pisano djelo pod naslovom „Nasilje nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini“, autora Elmedina Muratbegovića, Sandre Kobajice i Srđana Vujovića predstavlja monografiju čija je svrha analiza savremene društvene pojave – nasilja nad djecom u virtuelnom svijetu informaciono-komunikacijske tehnologije. Rukopis je pisan na 193 stranice teksta A4 formata, organizovane kroz deset poglavlja. Nakon početnog prikaza skraćeni koristenih u tekstu monografije sljede poglavlja: Sažetak, Uvod, Metodološki okvir, Međunarodni i nacionalni pravni okvir za borbu protiv seksualnog nasilja na internetu i drugih oblika zlostavljanja djece, Ključni akteri u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja na internetu i drugih oblika zlostavljanja djece u Bosni i Hercegovini, Društveni odgovor na seksualno nasilje i druge oblike zlostavljanja djece na internetu u Bosni i Hercegovini, Zaključci, Preporuke, te na kraju uobičajeno Izvori i Prilozi.

Sažetak pisanog djela, čitaocu na jasan način skreće pažnju da sa dostupnosti interneta raste i mogućnost pojave nasilja nad djecom putem interneta, formuliše istraživački problem kroz vršenje analize sadržaja relevantnih dokumenata (naučnih radova, istraživačkih izvještaja, i sl.) i provođenje intervjua sa predstavnicima ključnih aktera u oblasti borbe protiv seksualnog iskorištavanja i nasilja na internetu i drugih oblika zlostavljanja djece, te navodi sve preduzete mjere socijalne kontrole u BiH u ophođenju sa problemom nasilja nad djecom putem interneta.

Uvodnim dijelom rukopisa upućuje se na pozitivne i negativne strane informaciono-komunikacijskih tehnologija tzv. “Z generacije” savremenog društva, te se kroz sažet diskurs daje naznaka relevantnog okvira istraživanju. Uvodni dio ukazuje na dva važna saznanja: prvi, da je razvoj informaciono-komunikacijskih tehnologija u pozitivnoj korelaciji sa izvršenih krivičnim djelima na štetu djece u kojima se kao sredstvo izvršenja koristi informaciono-komunikacijska tehnologija i drugo, da adekvatna zaštita djece od zlostavljanja putem informaciono-komunikacionih tehnologija zavisi od multidisciplinarnog, planiranog sistematičnog pristupa, spremnosti institucija da odgovore na problem, intersektorskoj saradnji, te kadrovskim i infrastrukturnim kapacitetima.

Treći dio, opisuje metodološki okvir istraživanja. Istraživački problem je ispitan analizom dokumenata i primjenom strukturiranog intervjua na prigodno odabranih 19 stručnjaka iz oblasti nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija.

Četvrti dio monografije, iscrpno i korisno navodi sve važne međunarodne i nacionalne zakonske propise, te druge dokumente koji regulišu pitanje nasilja nad djecom putem interneta, ukazujući da su takvi dokumenti omogućili razvoj povoljnih institucionalnih kapaciteta u Bosni i Hercegovini. Ujedno navedeni dokumenti predstavljaju materijal analize sadržaja istraživačkog problema. Poglavlje, čitaocu omogućava saznanja ne samo o relevantnim dokumentima koja uređuju mjere socijalne kontrole pojave nasilja nad djecom putem internet, već ukazuju na različite vidove obaveza i odgovornosti međunarodnih organizacija, vladinih institucija i organizacija civilnog društva u ophođenju sa pojavom nasilja nad djecom putem internet.

Peto poglavlje monografije, polazi od postavke da je nužnost pravno-političkog i zakonodavnog funkcionisanja postojanje adekvatno primjenjivih mehanizama kontrole pojave nasilja nad djecom, pa tako i nasilja putem internet, priznavajući da kompleksnost problema može nadjačati intersektorsku saradnju i uzrokovati propuste u djelovanju i primjeni mehanizama. Vrlo praktično, u ovom djelu teksta nalazi se pregled najvažnijih državnih, entitetskih i kantonalnih institucija i agencija, kao i međunarodnih organizacija i organizacija civilnog društva koje imaju ključne uloge u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja na internetu i drugih oblika zlostavljanja djece u BiH. Time se čitaocu, veoma pragmatično, pruža mogućnost, saznanja o nadležnostima svih relevantnih institucija u borbi protiv nasilja nad djecom.

Šesto poglavlje govori o društvenom reagovanju na seksualno nasilje i druge oblike zlostavljanja djece na internet u Bosni i Hercegovini, odn. prikazuje rezultate istraživanja dobijene putem metode primjene analize sadržaja i strukturisanog intervjua. Rezultati primjenjenih metoda ukazuju na nekoliko važnih problema koji egzistiraju u oblasti nasilja nad djecom putem internet, a to su: terminološka konfuzija u naučno-stručnoj

literaturi i relevantnim dokumentima, neimplementiran Akcioni plana za zaštitu djece i sprječavanje nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacionih tehnologija u Bosni i Hercegovini za 2014 i 2015. godinu, neujednačena kaznena politika u Bosni i Hercegovini za krivična djela polnog nasilja nad djecom, neusaglašenosti kaznene politike sa posljedicama koje takva djela ostavljaju na djecu, kao i neprimjereno propisane kazne po zakonodavnim rješenjima. Najvažnije na šta ukazuju rezultati istraživanja jeste činjenica da ne postoji poseban sistem podrške djeci žrtvama nasilja i zlostavljanja putem internet. Imajući u vidu da virtuelni svijet predstavlja važan i nezaobilazan faktor socijalizacije svakog djeteta u savremenom društvu, istraživački nalazi mogu opravdati funkciju alarma. Posebno važni dijelovi ovog poglavlja koji ukazuju na opravdanost funkcije alarma su zapažanja o obrazovnim kurikulumima sa funkcijom osposobljavanja djece u obrazovnom sistemu za prepoznavanje opasnosti od nasilja na internet i jasni zaključci o unapređenju kvaliteta takvih obrazovnih sadržaja.

Sedmo i osmo poglavlje, pisanog djela odnosi se na zaključke i preporuke u oblasti nasilja nad djecom putem internet, a izvedenog na osnovu nalaza kvalitativne studije.

Zaključkom se naglašava da je broj djece korisnika interneta u našoj zemlji u porastu, da naša zemlja prati međunarodne standarde, ali da mehanizmi primjene takvih standard nisu adekvatno primjenjeni, što se odrazilo na odsustvo pragmatičnih političkih, pravnih i institucionalno korisnih rješenja. Na osnovu iznijetih zaključaka nameće se potreba za sistematski osmišljenim planskim aktivnostima u borbi protiv zlostavljanja djece putem internet, što autori decidno navode u preporukama.

U devetom poglavlju navedeno je ukupno 42 reference koje se odnose kako na domaću, tako i na stranu naučnu i stručnu literaturu, zakonske i druge pravne akte, relevantne dokumente i izvještaje u oblasti nasilja nad djecom.

U desetom poglavlju rukopisa, u vidu priloga, veoma transparentno su prikazani intervjui vođeni sa predstavnicima relevantnih institucija u oblasti zlostavljanja djece putem interneta, što može poslužiti svakom čitaocu kao sopstveni uvid u istraživački problem.

Objavljivanje ove monografije, može biti od vitalnog značaja za unapređenje saznanja o pojavi nasilja, kao i razvoj ove naučne teme. Pisano djelo obrađuje savremenu socijalnopatološku pojavu, čije su žrtve prevashodno djeca na način da čitaocu na jasan i razumljiv način pruža vrijedne podatke o obimu, strukturi i dinamici pojave, zakonodavno pravnim okvirima, mehanizmima nadležnosti sprovođenja mjera socijalne kontrole i društvenim reagovanjima na pojavu nasilja. Na taj način, omogućava široku lepezu budućih istraživanja, preduzimanja adekvatnih mjera socijalne kontrole i kreiranja programa redukcije neželjenih posljedica njene difuznosti. Monografija može biti od koristi budućim istraživačima, studentima u oblasti društvene nauke i nauka u oblasti bezbjednosti, te stručnjacima u praksi kako bi stekli potrebna saznanja kao bazične premise u primjeni vlastitih profesionalnih vještina. Ovaj sveobuhvatan rad koji iscrpno istražuje temu nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija sadrži opis metodologije sprovedenog istraživanja, predstavlja i tumači rezultate koji imaju društvenu korisnost, te kao takav predstavlja inovativan i originalan naučni i stručni doprinos autora.

Društvena vrijednost ove monografije ogleda se u pozivu na preuzimanje profesionalne odgovornosti. Stoga predlažem Centru za istraživanje kriminaliteta i Save the Children u Bosni i Hercegovini, da publikuju ovu monografiju, kako bi što prije bila dostupna relevantnoj istraživačkoj, naučnoj i stručnoj javnosti, te omogućila sticanje uvida u raširenost pojave nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u savremenom društvu i važnost organizovanja pravovremenih mehanizama socijalne kontrole.

dr Sanja Radetić Lovrić, vanredni profesor
Studijski program psihologije
Filozofski fakultet Banja Luka
Univerzitet u Banjoj Luci

Save the Children
Ljubljanska 16, Sarajevo, Bosna i Hercegovina
Tel +387 (0) 33 290 671
Fax +387 (0) 33 290 675
<https://nwb.savethechildren.net>